

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

НЕТЯГА ВОЛОДИМИР ВІКТОРОВИЧ

УДК 343.359.3:343.9

ДИСЕРТАЦІЯ

**КОНТРАБАНДА В УКРАЇНІ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ТА
КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА**

Галузь знань 08 – Право

Спеціальність 081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____В. В. Нетяга

Науковий керівник: Драган Олена Василівна, доктор юридичних наук,
професор, заслужений юрист України

Ірпінь – 2023

АНОТАЦІЯ

Нетяга В. В. Контрабанда в Україні: кримінально-правова та кримінологічна характеристика. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Державний податковий університет, Міністерство фінансів України, Ірпінь, 2023.

Дисертація присвячена комплексному науковому дослідженню кримінально-правової та кримінологічної характеристики контрабанди в Україні, а запобігання її вчиненню. Актуальність наукового дослідження пояснюється недостатньою розробленістю деяких питань стосовно теоретико-методологічних засад, кримінальної охорони та кримінологічної характеристики контрабанди, що зобов'язує науку та правозастосовну практику поставити на порядок денний завдання про необхідність їхнього поглибленого дослідження.

Першим розділом «Теоретико-методологічні засади дослідження контрабанди в Україні» проаналізовано роботи низки радянських вчених і зазначено, що вони та їхні праці встановили фундаментальні засади дослідження кримінальної та кримінологічної характеристик контрабанди, а також запобігання їй. Доведено, що сучасні вітчизняні науковці створили засади для сучасного дослідження кримінально-правових та кримінологічних проблем, зокрема, наукових розвідок стосовно контрабанди як кримінального правопорушення, обігу товарів та заборонених предметів, діяльності транснаціональної та організованої злочинності, заходів запобігання окресленим вище явищам.

Соціальна обумовленість встановлення кримінальної відповідальності за контрабанду і виокремлення її в самостійний склад кримінального правопорушення в межах розділу VII КК України викликана властивими їй характером і ступенем суспільної небезпечності, відносної поширеністю таких посягань. Обґрунтована необхідність окремого розмежування норм, що

визначають кримінальну відповідальність за товарну контрабанду та контрабанду заборонених предметів, оскільки таке розміщення норми відповідає об'єктам кримінально-правової охорони та не порушує систему побудови Особливої частини КК України. Доведено доцільність повернення кримінальної відповідальності за товарну команду.

Порівняно норми про кримінальну відповідальність за контрабанду в країнах Митного союзу ЄАЕС та виділено суттєві відмінності. Встановлено, що у кримінальному законодавстві зарубіжних країн не склалося єдиного підходу до питань кримінальної відповідальності за контрабанду. Виділено три основні варіанти встановлення такої відповідальності: у законодавстві не встановлено кримінальну відповідальність за контрабанду; у кримінальному законодавстві передбачено кримінальну відповідальність за контрабанду окремих предметів даного виду кримінального правопорушення, незаконне переміщення через митницю яких представляє підвищену суспільну небезпеку для держави; у кримінальному законодавстві передбачена повноцінна система відповідальності за контрабанду.

У другому розділі «Кримінально-правова характеристика контрабанди в Україні» встановлено, що законодавець розташував ст. 201 КК України у розділі про кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, тим самим визначивши родовим об'єктом складу контрабанди, протидію якій забезпечено кримінальним законом та охорона ним господарської діяльності в Україні. Визнано, що соціальна та кримінально-правова роль контрабандних предметів визначена їхніми властивостями. Доведено, що контрабанда вибухонебезпечних предметів, «матеріалів, що є радіоактивними, зброя та боєприпаси, крім мисливської гладкоствольної зброї» чи бойових припасів до такої зброї, частин вогнепальної нарізної зброї «у першу чергу посягає на відносини у суспільстві, у сфері громадської безпеки, лише потім у сфері господарської діяльності, на що вказує законодавець».

Встановлено, що «склад контрабанди, передбаченої ст. 201 КК України, за конструкцією об'єктивної сторони є формальним, тобто обов'язковою

ознакою є суспільно небезпечне діяння». За способами приховування таких предметів поза митним контролем варто віднести діяння з використанням спеціально прилаштованих сховищ із застосуванням різноманітних засобів або способів, що унеможливають виявлення таких предметів контрабанди. Це і маскування одного предмету іншим; надання на митниці як підстави для переміщення контрабанди документів з недостовірною інформацією чи документів, одержаних у незаконний спосіб, або таких, що містять неправильні найменування товарів. Встановлено, що місцем контрабанди є територія митного кордону, який може збігатися з державним кордоном України. Винятком становлять території спеціальних митних зон. Межі території спеціальних митних зон входять до складу митного кордону України.

Встановлено, що суб'єктом контрабанди є фізична осудна особа, з 16 років, тобто є загальним суб'єктом. Встановлено, що притягнення до відповідальності можливе лише у випадку, якщо службова особа вчинила досліджуване кримінальне правопорушення, використовуючи тільки своє службове становище. Незаконне переміщення службовою особою через митний кордон предметів контрабанди без використання своїх повноважень не може визнаватись кваліфікуючою ознакою цього складу кримінального правопорушення. Водночас потрібно наголосити на тому, що поняття «службова особа» та «використання своїх службових повноважень» повинні знаходитися у прямій залежності при вчиненні контрабанди.

У третьому розділі «Кримінологічна характеристика контрабанди в Україні та заходи її запобігання» встановлено, що контрабанда в Україні є широкомасштабним явищем, що давно переросло примітивні ознаки та увійшла до складу організованої злочинності, що пов'язана з економікою. Визначено, що серед предметів, визначених у ст. 201 КК України найчастіше вчиняється переміщення через митний кордон зброя або боєприпаси до неї, частини вогнепальної нарізної зброї та культурні цінності. Доведено, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 201 КК України варто віднести до кримінальних правопорушень з високим рівнем латентності.

Значну кількість чинників, а також причин та умов контрабанди, які визначають особливості злочинності в цій сфері. Деякі обставини, що детермінують контрабанду, на цьому ступені розвитку суспільства усунути неможливо. Можливості до їх усунення обмежують об'єктивні (наявний рівень науково-технічного розвитку країни, нестача ресурсів) та суб'єктивні чинники (наприклад, морально-етичні переконання суспільства або міркування політичної доцільності).

Кримінологічний портрет сучасного контрабандиста «визначається як чоловік середнього віку - 26 - 40 років, має середню або вищу освіту, здебільшого непрацюючий, одружений і має дітей, як правило не судимий, вчиняє кримінальне правопорушення, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 201 КК України», з метою отримання вигоди через митний кордон України та подальшого збуту.

Певне значення мають заходи загально-соціального запобігання, які стимулюють розвиток економіки, здійснюють запобіжний вплив опосередковано, через зростання добробуту громадян та країни в цілому. З огляду на це, систему загальносоціального запобігання контрабанді має включати в себе заходи економічного характеру, заходи соціального характеру, заходи нормативного (правового) характеру, заходи культурно-просвітницького й виховного характеру, заходи інформаційного характеру.

У дослідженні проаналізовано основні заходи спеціально-кримінологічного запобігання контрабанді. Їх можна згрупувати за групами: першочергові превентивні заходи відносно потенційної контрабанди та потенційних контрабандистів; посилення рівню контролю за обігом заборонених предметів; поліпшення діяльності правоохоронних органів стосовно запобігання вчиненню контрабанди в Україні; удосконалення міжнародного співробітництва, співпраці правоохоронних органів між собою, а також громадських, релігійних організацій в боротьбі з досліджуваним кримінальним правопорушенням.

Заходами індивідуального-профілактичного запобігання виражається

діяльність державних і громадських організацій «щодо перешкоджання вчиненню кримінального правопорушення зі сторони конкретної особи, від якої з великою імовірністю» можна очікувати вчинення кримінального правопорушення.

Ключові слова: контрабанда, характеристика, предмет, кримінальне правопорушення, зброя, портрет злочинця, технічні засоби, господарська діяльність, запобігання, причини.

SUMMARY

Netyaga V. V. Smuggling in Ukraine: criminal and criminological characteristic. – Qualification scientific work as the manuscript.

The thesis for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 08 «Law» in the specialty 081 «Law». – State Tax University, Ministry of Finance of Ukraine, – Irpin, 2023.

The thesis is devoted to complex scientific research of criminal and criminological characteristic smuggling to Ukraine, and prevention to her commission. The relevance of scientific research speaks insufficient readiness of some questions of theoretical and methodological bases, criminal protection and criminological characteristic of smuggling, puts before science and law-enforcement practice on the agenda a question of need of their in-depth study.

In the first chapter «Theoretical and methodological foundations of the study of smuggling in Ukraine» the work of a number of Soviet scientists was analyzed and it was indicated that they and their works established the fundamental foundations of the study of the criminal and criminological characteristics of smuggling, as well as prevention. It has been proved that modern domestic scientists have created the basis for a modern study of criminal law and criminological problems, in particular, scientific research on smuggling as a criminal offense of the circulation of goods and prohibited items, the activities of transnational and organized crime, and measures to prevent the phenomena outlined above.

The social conditionality of establishing criminal liability for smuggling and making it an independent criminal offence within the framework of section VII of the Criminal Code of Ukraine is caused by its inherent character and degree of social danger, the relative prevalence of such attacks. The need for a separate distinction between the rules defining criminal liability for the smuggling of goods and the smuggling of prohibited items is justified, since such placement of the norm corresponds to the objects of criminal law protection and does not affect the system of building a special part of the Criminal Code of Ukraine. The advisability of returning criminal liability for the product crew has been proved.

Compared to the norm on criminal liability for smuggling in the countries of the Customs Union of the Eurasian Economic Union, significant differences are highlighted. It was established that in the criminal legislation of foreign countries there was no unified approach to issues of criminal liability for smuggling. There are three main options for establishing such liability in legislation that do not establish criminal liability for smuggling; Criminal law establishes responsibility for the smuggling of certain items whose illegal cross-border movement poses a particular public danger to the State; criminal legislation provides for a full system of responsibility for smuggling.

In the second chapter «Criminal law characterization of smuggling in Ukraine» it was established that the legislator placed Art. 201 of the Criminal Code of Ukraine in the section on criminal offenses in the field of economic activity, thereby determining the family object of the composition of smuggling protected by criminal law public relations to ensure economic activity in Ukraine. It is recognized that the social and criminal legal role of smuggled items is determined by their characteristics. It has been proved that the smuggling of explosives, radioactive materials, weapons or ammunition (except for smooth-bore hunting weapons or ammunition), parts of rifled firearms primarily encroach on public relations in the field of public safety, and not in the field of economic activity as their legislator.

It has been established that the composition of smuggling under Art. 201 of the Criminal Code of Ukraine, according to the design of the objective side, is formal,

that is, a socially dangerous act is a mandatory sign. Methods of concealing items from customs control should include the use of specially made storage facilities (caches) and other means or methods that make it difficult to detect such items; providing one subject with the type of others; Submission to the Customs Authority as a basis for the movement of items of forged documents or documents obtained illegally or containing false information about the name of the items. It has been established that the place of smuggling is the customs border, which coincides with the state border of Ukraine, with the exception of the borders of the territory of special customs zones. The borders of the territory of special customs zones are an integral part of the customs border of Ukraine.

It has been established that the subject of smuggling is a physical sane person who has reached 16 years of age, that is, a common subject. It has been established that prosecution is possible only if the official has committed the criminal offence under investigation, using only his official position. The illegal movement of smuggled goods by an official across the customs border without the use of his authority cannot be recognized as a qualifying feature of this criminal offense. At the same time, it should be noted that the concept of «official» and «use of his official powers» should be directly dependent on the commission of smuggling.

The third chapter «Criminological characterization of smuggling into Ukraine and measures to prevent it» established that smuggling in Ukraine is a widespread phenomenon, has long grown its early classical forms and is now one of the components of organized crime in the economy. It is determined that among the items defined in Art. 201 of the Criminal Code of Ukraine, weapons or ammunition, parts of firearms and cultural property are most often transported across the customs border. It is proved that the criminal offense under Art. 201 of the Criminal Code of Ukraine should be attributed to criminal offenses with a high level of latency.

A significant number of factors, as well as the causes and conditions of smuggling, which determine the characteristics of crime in this area. Some circumstances that determine smuggling cannot be eliminated at this stage of the development of society. Opportunities for their elimination are limited by objective

(existing level of scientific and technological development of the country, lack of resources) and subjective factors (for example, moral and ethical convictions of society or considerations of political expediency).

The criminological portrait of a modern smuggler can be described as follows: a middle-aged person (from 26 to 40 years old) with secondary or higher education, non-working, married and has children who are not previously convicted, commits a crime, the responsibility for which is provided for in Art. 201 of the Criminal Code of Ukraine, in order to gain benefits across the customs border of Ukraine and further sale.

Social prevention measures are of some importance, which stimulate the development of the economy, implement measures of influence indirectly, through the growth of the well-being of citizens and the country as a whole. In view of this, the system of general social prevention of smuggling should include measures of an economic nature, measures of a social nature, measures of a normative (legal) nature, measures of a cultural, educational and educational nature, measures of an informational nature.

The study analyzed the main measures of special criminological prevention of smuggling. They can be grouped into priority preventive measures against potential smuggling and potential smugglers; strengthening the level of control over the circulation of prohibited items; improving the activities of law enforcement agencies to prevent smuggling into Ukraine; improving international cooperation, cooperation of law enforcement agencies among themselves, as well as public, religious organizations in the fight against the criminal offense under investigation.

Measures of individual preventive prevention include the activities of state and public organizations to prevent the commission of a criminal offense by a particular person, from whom it is very likely that a criminal offense can be expected to be committed.

Key words: contraband, characteristic, object, criminal offense, weapon, portrait of a criminal, technical means, economic activity, prevention, reasons.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Нетяга В. В. Причини та умови вчинення контрабанди в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 544–547. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2023/134.pdf.

2. Нетяга В. В. Проблема визначення об'єкту контрабанди у чинному законі про кримінальну відповідальність *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2021. № 1(15). С. 92-101. URL: <https://visnykprau.com/index.php/journal/article/view/476/368>

3. Нетяга В. В. Проблема визначення моменту закінчення контрабанди в Україні *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2 С. 232-237. URL: https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2021/09/21_2_ua/%D0%9D%D0%92_2-2021_23.10.21-232-237.pdf

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Нетяга В. В. Запобігання контрабанді в Україні: актуальна проблема сьогодення. *Пріоритетні напрямки розвитку та реформування правоохоронних органів України* : Всеукраїнська наук.-практ. конф. (Херсон, 31 жовтня 2019 р.) / за заг ред.: О. О. Шкути. Херсон : ТОВ «ВКФ«СТАР»ЛТД», 2019. С. 251–253.

2. Нетяга В. В., Богатирьова О. І. Кримінальна відповідальність за контрабанду за законодавством республіки Сан-Марино. *Гуманітарна наука XXI століття: сучасні виклики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук*: матеріали заочної міжнар. наук.-практ. конф. (Чернігів, 06 листопада 2020 р.) / гол. ред.: О. М. Тогочинський; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС України, 2020. С. 134–137.

3. Нетяга В. В. Корупційні вияви й службові зловживання серед митників як чинник контрабанди. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності* : тези IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 26 лютого 2021 р.).

Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2021. 756 с. С. 186–189.

4. Нетяга В. В. Деякі питання криміналістичної класифікації економічних кримінальних правопорушень. *Актуальні проблеми діяльності органів досудового розслідування* : тези Всеукраїнської науково-практичної конференції (Дніпро, 26 травня 2021 р.). Дніпро : ДДУВС, 2021.

5. Нетяга В. В., Драган О.В. Кримінологічні аспекти контрабанди в Україні. XXXIII Міжнародна науково-практична конференція «Trends in the development of science in the modern world», 23-26 серпня 2022 р., Грац, Австрія. с.156-161.

які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Netyaga V. Some aspects of international practice preventing and countering smuggling. *Norwegian Journal of development of the International Science*. № 48/2020. P. 31–35.

2. Netyaga V. Criminological conditions of commission contraband in Ukraine. *Norwegian Journal of development of the International Science*. №50/2020. P. 63–67.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНТРАБАНДИ В УКРАЇНІ.....	14
1.1. Стан дослідження контрабанди та його методологічні засади.....	14
1.2. Поняття та зміст контрабанди.....	38
1.3. Зарубіжна практика кримінально-правового урегулювання контрабанди та досвід запобігання її вчинення.....	50
Висновки до розділу 1.....	70
РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КОНТРАБАНДИ В УКРАЇНІ.....	74
2.1. Об'єктивні ознаки контрабанди.....	74
2.1.1. Об'єкт контрабанди.....	74
2.1.2. Об'єктивна сторона контрабанди.....	98
2.2. Суб'єктивні ознаки контрабанди	118
Висновки до розділу 2.....	139
РОЗДІЛ 3. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОНТРАБАНДИ ТА ЗАПОБІГАННЯ ЇЇ В УКРАЇНІ.....	143
3.1 Стан та тенденції вчинення контрабанди.....	143
3.2 Причини та умови вчинення контрабанди.....	155
3.3 Характеристика особи злочинця, який вчиняє контрабанду.....	168
3.4 Заходи запобігання вчиненню контрабанди.....	179
Висновки до розділу 3.....	208
ВИСНОВКИ	211
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	218
ДОДАТКИ.....	244

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄАЕС	Євразійський економічний союз
ЄС	Європейський Союз
ДМС	Державна митна служба
ДПС	Державна прикордонна служба
ДФС	Державна фіскальна служба
ЗМІ	Засоби масової інформації
КК	Кримінальний кодекс
КНР	Китайська Народна Республіка
КПК	Кримінально-процесуальний кодекс
МК	Митний кодекс
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ОРДЛО	Окремі райони Донецької та Луганської областей
РБ	республіка білорусь
РФ	російська федерація
СБУ	Служба безпеки України
СНД	Співдружність Незалежних Держав
СРСР	Союз Радянських Соціалістичних Республік
США	Сполучені Штати Америки
ТЗМК	Технічні засоби митного контролю
УКТ ЗЕД	Українська класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності
УРСР	Українська Радянська Соціалістична Республіка
ФРН	Федеративна Республіка Німеччина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Контрабанда відноситься до категорії протиправних діянь, оскільки є посяганням на життєво важливі інтереси суспільства. Саме тому законодавчі органи всіх держав вживають жорстких заходів щодо контрабандистів. Контрабанда шкодить не тільки економіці, але і суспільству у цілому. При переміщенні заборонених товарів або товарів, що згідно закону обкладаються митом, без їх сплати або не дотримується норми заборони, особа є порушником суті митного законодавства, що забезпечується всією сукупністю митних правил, порушення яких передбачає кримінальну відповідальність.

Тому саме високий рівень протидії та запобігання незаконному переміщенню через митний кордон України здебільшого забезпечується чіткою взаємодією між працівником та технічним забезпеченням митниці. Крім того, розуміємо, що постійно видозмінюються правопорушення і методи вчинення контрабанди, що, від кожного митника, вимагає чіткого оперативного реагування зі сторони як митних так і у цілому від правоохоронних органів.

Контрабанда з'явилася з моменту введення певних правил переміщення предметів через кордон держави і існує в усіх країнах, де є митниці та тарифи на ввіз і вивіз товарів. За роки незалежності України проблема контрабанди набула вседозволеності, що по своїй суті завдає значну шкоду фінансово-кредитній системі держави, впливає на зовнішньоекономічну діяльність, соціально-економічну сферу, чим підриває основи функціонування органів державної влади у справі захисту її економічних інтересів та формує у суспільстві уявлення про безсилля держави у запобігання цьому суспільно негативному явищу.

Законодавство, пов'язане з митною справою, останнім часом істотно змінилося. У 2011 році була декриміналізована так звана «економічна» контрабанда, а відповідальність за неї тепер встановлена у Митному кодексі України, визначивши кримінальну відповідальність лише за переміщення через

територію митного кордону України, з приховуванням від митного контролю предметів контрабанди (культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї або боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї)), вогнепальної нарізної зброї та її частин, а також окремих спеціальних технічних засобів для негласного отримання будь якої інформації.

Контрабанда, відповідальність за яку передбачена ст. 201 КК України, як одне з найбільш небезпечних посягань на інтереси України, створює реальну загрозу суспільній безпеці, правам і свободам людини і громадянина, матеріальним і духовним цінностям суспільства і віднесена до тяжких і особливо тяжких злочинів.

На сучасному етапі розвитку суспільства, контрабанду почали пов'язувати з органами влади і корупцією. Саме влада постає джерелом розповсюдження корупційних відносин серед державних, місцевих органів влади та правоохоронних органів, зокрема. З огляду на це, суспільна небезпека контрабанди полягає також у її підривній функції, спрямованій на економічні, фінансові та податкові відносини держави.

Тому у різні роки питання контрабанди було предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних учених, як-от: П. П. Андрушка, А. М. Бабенка, Л. В. Багрій-Шахматова, А. Б. Благої, І. Г. Богатирьова, О. І. Бойка, В. М. Володька, В. О. Владимірова, В. О. Глушкова, В. В. Голіни, Б. М. Головкіна, О. М. Джузи, О. О. Дудорова, А. І. Долгової, А. П. Закалюка, М. П. Карпушина, М. Й. Коржанського, О. В. Козаченка, О. Г. Кулика, В. І. Курляндського, В. В. Лунєєва, П. С. Матишевського, П. П. Михайленка, М. І. Мельника, Ю. Б. Мельникова, В. О. Меркулової, А. А. Музики, В. О. Навроцького, С. І. Нікуліна, Н. А. Орловської, В. М. Поповича, Л. Ю. Родіної, А. В. Савченко, Г. Б. Устинова, М. І. Хавронюка, В. І. Шакуна, П. С. Яні, D. Arnott, E. Bianco, J. Claessen, L. Joossens, J. Keiler, D. Roef та інші.

Окреслені науковці створили засади для вивчення кримінально-правових та кримінологічних проблем, зокрема, наукових розвідок стосовно контрабанди

як кримінального правопорушення, обігу зазначених предметів контрабанди (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), діяльності транснаціональної та організованої злочинності, заходів запобігання окресленим вище явищам. Крім того, вони заклали основи видової специфіки предмета нашого дослідження як цілісного комплексного феномена, що має власні задачі, закономірності існування, розвиток і відтворення.

Свого часу чимало вітчизняних правників у своїх монографічних роботах дотично досліджували проблеми кримінально-правової та кримінологічної характеристики контрабанди в Україні. Зокрема, з часів прийняття чинного Кримінального кодексу (далі – КК) України до таких вчених варто віднести, як: О. М. Омельчука (2002 р.), О. В. Процюка (2006 р.), Є. П. Гайворонського (2009 р.), В. В. Сіленко (2009 р.), О. О. Кравченко (2010 р.), С. О. Сороки (2010 р.), І. М. Базярук (2013 р.), Г. В. Паламарчук (2021 р.) та інші.

Однак наукових розробок міждисциплінарного характеру стосовно кримінально-правового та кримінологічного аналізу контрабанди в Україні у вітчизняній науці поки що не здійснено. Крім того, в окреслених дослідженнях не вирішено низку фундаментальних завдань, що знайшли своє втілення у сучасній практиці кримінально-правового регулювання кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201 КК України, його сучасній кримінологічній характеристиці, а також новітніх заходів його запобігання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертація виконана відповідно до Порядку координації реалізації Антикорупційної стратегії на 2021 - 2025 роки та Державної антикорупційної програми на 2023 - 2025 роки; Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015; Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, схваленої Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021; Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки, схваленої Указом

Президента України від 26 лютого 2016 року № 68/2016; Пріоритетних напрямках розвитку правової науки на 2016– 2020 роки, затверджених 3 березня 2016 року на загальних зборах Національної академії правових наук України; Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015– 2019 роки, Національній стратегії реформування системи юстиції на період до 2023 року; Координаційному плані наукових досліджень з проблем віктимології; Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2021– 2025 роки.

Тема дисертації затверджена Вченою радою Університету державної фіскальної служби України від 28.11.2019 року, протокол № 12.

Мета і завдання дослідження. *Мета* дослідження полягає у комплексному кримінально-правовому та кримінологічному аналізі контрабанди в Україні, об’єктивних та суб’єктивних ознаках, основних детермінантів та розробці обґрунтованих положень й рекомендацій щодо вдосконалення системи заходів запобігання цьому правопорушенню.

Для досягнення зазначеної мети пропонується вирішення *завдань*, як-от:

- вивчити стан дослідження контрабанди та його методологічні засади;
- сформулювати поняття та зміст контрабанди;
- проаналізувати зарубіжну практику кримінально-правового урегулювання контрабанди та досвід запобігання її вчинення
- дослідити об’єкт контрабанди;
- охарактеризувати об’єктивну сторону контрабанди;
- встановити суб’єктивні ознаки контрабанди;
- визначити стан і тенденції вчинення контрабанди;
- обґрунтувати причини та умови вчинення контрабанди;
- надати характеристику особу злочинця, який вчиняє контрабанду;
- розкрити заходи запобігання вчиненню контрабанди;
- надати рекомендації та пропозиції щодо удосконалення діючого законодавства стосовно кримінально-правового урегулювання проблеми

контрабанди та запобігання їй.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері протидії та запобігання контрабанди в Україні.

Предметом дослідження є контрабанда в Україні: кримінально-правова та кримінологічна характеристика.

Методи дослідження. З урахуванням об'єкта та предмета даної наукової роботи для досягнення поставленої мети у роботі були використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Зокрема: *діалектичний метод* – для наукового пізнання соціально-правових явищ в їхніх суперечностях, розвитку та змінах» (розділи 1–3); *соціологічні методи* (анкетування, інтерв'ювання, спостереження) використано в усіх розділах дисертації для вивчення думок окремих «категорій респондентів з проблемних питань дисертаційної роботи та з'ясування соціальної результативності відповідних правових норм й організаційних заходів (розділи 2, 3)»; *функціональний метод* – для дослідження об'єктивних та суб'єктивних ознак контрабанди в Україні (розділ 2); *статистичний метод* – «для аналізу та узагальнення емпіричної інформації, що стосується» контрабанди в Україні (підрозділ 1.2, 3.1–3.3); *порівняльно-правовий метод* надав змогу виявити властиві нормам вітчизняного законодавства переваги та недоліки у порівнянні з відповідними положеннями законодавства зарубіжних країн, дослідити досвід інших країн у запобіганні контрабанді (підрозділ 1.3); *логіко-юридичний метод* сприяв визначенню причин та умов вчинення контрабанди (підрозділ 3.2); *метод логіко-юридичного аналізу* – для надання характеристики особі, що вчиняє контрабанду на території України (підрозділ 3.3); *формально-логічний метод* дозволив розкрити систему заходів запобігання контрабанді та визначити недоліки під час її реалізації на практиці (підрозділ 3.4).

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні дані Офісу Генерального прокурора України про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їхнього досудового розслідування за останні

п'ять років (2016–2020 рр.) (форма № 1); статистичні дані Офісу Генерального прокурора України про осіб, які вчинили контрабанду за останні п'ять років (2016–2020 рр.) (форма № 2); судова практика у справах про контрабанду за останні 10 років; результати анкетування 380 митників ; узагальнені результати опитування 380 митників у в Київській, Житомирській, Одеській, Львівській та Закарпатській областях.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є однією з новітніх спроб міждисциплінарного дослідження питань кримінально-правової та кримінологічної характеристики та формулювання авторського «бачення шляхів їхнього вирішення. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку положень та висновків, запропонованих особисто дисертантом», а саме:

вперше:

– сформульовано авторське визначення контрабанди – це суспільно небезпечне діяння, що посягає на суспільні відносини у сфері господарської діяльності, громадської безпеки, здоров'я населення шляхом переміщення через митний кордон України визначені в цій статті предметів, здійснюється з прямим умислом фізичною осудною особою, яка досягла шістнадцятирічного віку;

– обґрунтовано, що контрабанда вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї або боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частин вогнепальної нарізної зброї насамперед посягає на суспільні відносини у сфері громадської безпеки; контрабанда спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації посягає на суспільні «відносини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку; контрабанда» отруйних, сильнодіючих речовин – на суспільні відносини у сфері здоров'я населення, а не у сфері господарської діяльності як відніс їх законодавець. Запропоновано виключити зі ст. 201 КК України положення про ці предмети і віднести їх до розділів КК України, згідно з їхньому об'єкту

посягання;

– порівняно норми про кримінальну відповідальність за контрабанду в країнах Митного союзу ЄАЕС та виділено суттєві відмінності, як-от: у КК Республіки Вірменія, КК Республіки Білорусь, КК Республіки Казахстан і КК Киргизької Республіки встановлена кримінальна відповідальність за економічну контрабанду; не у всіх КК наявний опис способів вчинення контрабанди (лише вказується на незаконність переміщення предметів); різне визначення місця вчинення контрабанди; наявна різниця в переліках предметів, обмежених в обороті, також у КК Республіки Білорусь, Республіки Вірменії та Киргизької Республіки до кваліфікуючих ознак відносяться вчинення контрабанди повторно або особою, яка раніше вчинила контрабанду, передбачену іншими статтями КК Республіки Білорусь. У КК Казахстану в якості кваліфікуючих ознак вчинення контрабанди вказуються неодноразовість, наявність судимості;

удосконалено:

– кримінологічну характеристику вчинення контрабанди, зокрема його рівень, структуру, динаміку; елементи кримінологічної характеристики осіб, які вчинили контрабанду в сучасних реаліях України;

– наукові положення щодо переліку причин та умов контрабанди в Україні, до яких відносимо: особливості особи суб'єкта кримінального правопорушення, який вчиняє контрабанду, його низький рівень почуття патріотизму й національної свідомості, брак історичної пам'яті, не усвідомлення повною мірою суспільної небезпечності своєї злочинної діяльності, нехтування інтересами суспільства і правовий нігілізм;

– систему заходів запобігання контрабанди серед, яких запропоновано, зокрема: на законодавчому рівні врегулювати питання правового статусу митного кордону України з суміжними країнами; належним чином обладнати державний кордон України; підвищити «до високого рівня професійної підготовки працівників як митних так і інших правоохоронних органів, завданням яких є запобігання контрабанді»; знизити корупційні вияви й

службові зловживання серед митників; забезпечити належну взаємодію й координацію між митними і правоохоронними органами тощо;

дістали подальшого розвитку:

– методологія юридичної науки шляхом визначення методологічного інструментарію запобігання контрабанді, завдяки чому надано авторське розуміння методології дослідження запобігання контрабанді, згідно з яким це самоорганізована система наукових знань, що вивчають питання «переміщення предметів контрабанди, зазначених у диспозиції ст. 201 ККУ» та дозволяє підрозділам митної і прикордонної служби розробити комплекс науково обґрунтованих заходів запобігання вчинення окремими особами контрабанди в Україні;

– класифікація підходів до визначення причин і умов вчинення контрабанди, залежно від форм, способів, методів, специфіки прийняття контрабандистом злочинного наміру на неврегульованість багатьох питань правового статусу державного кордону України з пострадянськими країнами, а також недостатнє облаштування державного кордону України з сусідніми державами сучасними технічними засобами прикордонного контролю; не відповідає сучасним вимогам рівень професійної підготовки працівників митних та інших правоохоронних органів, першочерговим завданням яких є запобігання контрабанді; не подолані корупційні ризики й наявні службові зловживання серед митників; знаходиться на низькому рівні взаємодія й координація між правоохоронними органами і митницею; безліч суттєвих прогалин і протиріч у законодавстві й суперечність різних нормативних актів між собою; міждержавне співробітництво у запобіганні контрабанді потребує більшого розвитку;

– критерії оцінювання результатів діяльності митних органів щодо запобігання контрабанди в частині ефективності обраних заходів, які позитивно впливають на цей процес.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що зазначені у роботі висновки та пропозиції можуть бути використані у:

– у законодавчій діяльності – отримані під час дослідження результати знайшли своє втілення у пропозиціях щодо внесення змін «до кримінального законодавства (лист Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності» від 04.04.2021 р. № 04–27/12–302);

– правозастосовній діяльності – при підготовці методичних рекомендацій, спецкурсів для відповідних підрозділів митної і прикордонної служби щодо запобігання контрабанди в Україні;

– науково-дослідній сфері – для подальшого поглиблення досліджень проблем контрабанди в Україні та вироблення заходів її запобігання;

– освітньому процесі – при викладанні курсів «Кримінологія» та «Кримінальне право»; у процесі підготовки підручників і навчальних посібників.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною, завершеною науковою працею. Сформульовані в ній положення, узагальнення, висновки, рекомендації та пропозиції обґрунтовано на підставі самостійно проведених досліджень.

У тезах доповіді «Кримінальна відповідальність за контрабанду за законодавством республіки Сан-Марино», опублікованих у співавторстві з О. І. Богатирьовою, автором особисто проаналізовано та запропоновано окремі підходи щодо притягнення винних до кримінальної відповідальності за контрабанду, з урахуванням досвіду республіки Сан-Маріно.

У тезах доповіді «Кримінологічні аспекти контрабанди в Україні», опублікованих у співавторстві з О. В. Драган, автором особисто досліджено окремі аспекти контрабанди як кримінального правопорушення передбаченого кримінальним законодавством держави. Визначено проблему призначення покарання за окремі види контрабанди.

Ідеї та розробки, що належать співавторам, разом з якими були опубліковані наукові статті, в дисертації не використовувалися. Для аргументації окремих положень дисертації використовувалися наукові праці інших учених, на які зроблено посилання.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки, що сформульовані в роботі, доповідалися на засіданні кафедри кримінального права та процесу Державного податкового університету. Результати дослідження були оприлюднені на 5 міжнародних та всеукраїнських конференціях», зокрема: «Пріоритетні напрямки розвитку та реформування правоохоронних органів України» (Херсон, 31 жовтня 2019 р.); «Гуманітарна наука XXI століття: сучасні виклики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук» (Чернігів, 06 листопада 2020 р.); «Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності» (Хмельницький, 26 лютого 2021 р.); «Актуальні проблеми діяльності органів досудового розслідування» (Дніпро, 26 травня 2021 р.); «Trends in the development of science in the modern world», (Грац, Австрія 23-26 серпня 2022 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації відображено у 10 наукових публікаціях, серед яких 3 статті у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук; 5 тез доповідей, опублікованих у збірниках матеріалів міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференцій та 2 статті, які додатково відображають результати дослідження.

Структура та обсяг дисертації визначена метою та завданнями дослідження. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, логічно об'єднаних у дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 254 сторінка, із яких основного тексту – 217 сторінок. Список використаних джерел міститься на 26 сторінках і налічує 240 найменувань та 4 додатки на 11 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНТРАБАНДИ В УКРАЇНІ

1.1. Стан дослідження контрабанди та його методологічні засади

Контрабанда як явище існує споконвік віків й нерозривно пов'язаний із становленням окремих ознак державності, зокрема установленням територіальних меж країн, розвитком економічних відносин між ними, а також започаткування зовнішньої та внутрішньої торгівлі. На нашу думку, насамперед розвиток контрабанди виник саме через контроль держави над своїм кордоном, введенням митних зборів. Тому цілком закономірно, що завжди існують люди, які бажають обходити правила, намагаються не сплачувати мито, вивозити за межі країни заборонені предмети. Тому для протидії цьому явищу була створена митниця, що здійснює контроль за незаконним переміщенням товарів та заборонених предметів, що, зі свого боку, спонукає до динамічного розуміння протидії та запобігання контрабанді.

Багато віків митниця була і залишається суттєвим чинником державності й незалежності кожної країни, яскравим підтвердженням владного і фінансового суверенітету як окремої територіальної одиниці. Митниця відіграє велику роль і для України. Для території нашої сучасної держави поняття мита як платні за провіз товарів з'явилося ще за часів Київської Русі. У той самий час і виникло в слов'янській мові термін «мито» і «митник». «На території Київської Русі, за у історичних джерелах, відомості про контрабанду зустрічаються у текстах IX-X століть, однак про її визнання повідомлення зустрічаються набагато пізніше, приблизно в XII-XIII століттях, саме тоді держава» шляхом удосконалення правових механізмів стала реагувати на контрабанду [1, с. 8]. «Перші контрабандні оборудки здійснювали, за твердженням вчених, саме іноземні купці. Початок такого кримінального правопорушення починається з представників Ганзи у

Новгороді» у XIII-XVI століттях, а потім й англійські купці – у XVI–XVII століттях [2, с. 310].

«У литовсько-польську добу в Україні у XVI – першій половині XVII століття відбулося збільшення товарообороту, що було зумовлено такими чинниками, як зменшення обсягів сільськогосподарського виробництва у країнах Західної Європи та перетворення їх, зокрема, Великої Британії та Сполучених провінцій Нідерландів, у ринок збуту сільськогосподарської продукції та сировини, швидке зростання цін на сільськогосподарську продукцію, більш ніж на вітчизняні та іноземні промислові товари» [3].

За час існування Української козацької держави зовнішня торгівля набула нових перспектив і масштабів. Гетьманські універсали заохочували імпортування товарів, але були обмеження на вивіз коштовностей, коней, селітри, хліба на території сучасної Польщі. Через що послабилися торговельні зв'язки Русі з країнами Заходу. Але активно велася торгівля» з Республікою Білорусь (далі – РБ), Республікою Молдова, Туреччиною, АР Кримом. За свідченнями архідиякона Павла Алепського у своїх записках щодо подорожі Україною 1654 і 1656 роками, митні збори на кордонах рік у рік приносили в державну скарбницю 100 000 червоних золотих монет [1, с. 23].

Не поглиблюючись у давню історію існування та поширення контрабанди на теренах сучасної України, вважаємо, за необхідне розглянути ближчий до сучасності радянський період. Так, важливу роль у боротьбі з контрабандою в Україні мав значення перший КК Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі – УРСР) 1922 року, ст. 97 якого встановлювала відповідальність за контрабанду. За просту контрабанду карали виправними роботами на строк лише до трьох місяців з конфіскацією контрабандних товарів чи частковою чи повною або штрафом. У ч. 2 ст. 97 до кваліфікуючих обставин відносилися контрабанда як промисел чи вчинена посадовою особою; також, якщо учасники, що здійснювали контрабанду хоча і перший раз, були озброєні, чи якщо предметом були предмети, заборонені до вивозу. Санкція відзначалася покаранням за кваліфіковану контрабанду, а саме, передбачалася

смертна кара. Прийняття першого Митного Статуту Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР) «в 1924 року, який діяв чотири роки, цікаве тим, що в ньому було закріплено визначення і надавалися ознаки «звичайної» і «кваліфікованої» контрабанди» [2, с. 312].

Затверджений Постановою Центральним виконавчим комітетом Ради народних комісарів СРСР 19 грудня 1928 року Митний кодекс (далі – МК) СРСР «у ст. 164 та 165 давав загальне визначення простої, а в ст. 166 – поняття кримінально караної контрабанди. До першого виду контрабанди кодекс відніс: переміщення через кордон товарів, цінностей чи інших предметів повз митні установи чи через ці установи, але з приховуванням від митного контролю; зберігання контрабандних товарів; збут товарів ввезених з-за кордону без сплати мита, а також із сплатою мита, але без права збуту; систематичний продаж без дозволу предметів, ввезених з-за кордону пасажирами безмитно та безліцензійно; систематичний продаж без дозволу предметів, отриманих із-за кордону безліцензійно в поштових відправленнях; незаконний вивіз, ввіз, пересилку та перевезення за кордон та з-за кордону валютних та фондових цінностей» [4].

«Згідно зі ст. 166 МК ще радянського законодавства кримінально караною контрабандою визнавалось: «переміщення вантажів повз митні установи, за допомогою спеціально для цієї цілі призначених перевізних засобів; приховування контрабандних вантажів в приміщеннях, особливо для їх приховування пристосованих; контрабанда, пов'язана з підробкою документів чи прикриттям вантажів документами, що відносяться до іншого вантажу; участь в організації»», що безпосередньо здійснює контрабанду; при вчиненні контрабанди використовується особами озброєння; вчинення контрабанди посадовими особами (службова контрабанда), що безпосередньо мають зв'язок з митницею, а також посадовою особою, яка мала можливість використати для цілей контрабанди своє службове становище; вчинення контрабанди більше двох разів протягом трьох років, чи зберігання, перевезення або торгівля завідомо контрабандними предметами «у вигляді промислу; контрабанда

вибухових речовин та зброї, військового спорядження, повітряних суден, телеграфного та радіотелефоного майна та вивіз анульованих цінних паперів; заняття у вигляді промислу незаконним вивезенням, ввозом, пересилкою та перевозом за кордон з-за кордону валютних та фондових цінностей» [4].

«Власне кримінальне законодавство в частині запобігання контрабанді, що склалося до 1928 року, залишалося незмінним протягом тридцяти років - до прийняття Верховною Радою СРСР 25 грудня 1958 року. Закону «Про кримінальну відповідальність за державні злочини» [5]. Відповідно до КК УРСР 1960 року кримінальна відповідальність за контрабанду встановлювалася у ст. 70 КК, що розташовувалася» у главі I та відносилася до категорії «Інші злочини проти держави» [6].

Радянська система зовнішньої торгівлі істотно відрізнялася від усіх інших, що існували на той час і містила в собі багато самотнього. Водночас економічні реалії змушували СРСР активно співпрацювати з капіталістичними країнами, на законодавчій основі забезпечувати захист національного виробництва від іноземної конкуренції. Особливо складним це питання залишалося в епоху Нової економічної політики, відновлення промисловості і сільського господарства після Громадянської війни.

Питання наукового супроводу кримінально-правових, кримінологічних проблем, забезпечення діяльності стосовно попередження та припинення кримінальних правопорушень протягом у радянські часи вивчалися представниками багатьох юридичних наук. Особлива заслуга в дослідженні сучасної теорії запобігання злочинності належить вченим, як-от: В. А. Владимиров (1959 р.), А. І. Алексєєв (1984 р.), Ю. М. Антонян (1977, 1984 р.), Г. М. Мінковський (1977 р.), Г. А. Аванесова (1980 р.), Ю. Д. Блувштейн (1980 р.), А. І. Боргова (1985 р.) й ін. Проблеми кримінально-правових заходів боротьби зі кримінальними правопорушеннями у зовнішньоекономічній діяльності і в митній сфері піддавалися монографічному дослідженню в тій чи іншій мірі, вченими-правознавцями, як-от: А. І. Потяєв (1927 р.), В. А. Владимірова (1959 р.), Б. М. Угаров (1975 р.), Ю. І. Суков

(1975 р.), Б. В. Лукьянов (1982 р.) й ін.

Питання запобігання контрабанді досліджені в роботах В. М. Колдаєва (1972 р.), А. Е. Жалінського (1980 р.), І. І. Карпець (1985 р.) й ін. Деякі питання міжнародної боротьби з контрабандою як митним кримінальним правопорушенням розглядалися в роботах Б. М. Угарова (1981 р.). У роботах Н. С. Лейкін (1969, 1978 р.), П. С. Дагель (1970 р.), Ю. Д. Блувштейн (1979 р.), Ю. М. Антоняна (1982 р.) й ін. досліджувалися питання особистості злочинця. Причини вчинення кримінального правопорушення і злочинної мотивації вивчені в тій чи іншій мірі в роботах Б. В. Волженкіна (1975 р.), В. Н. Кудрявцева (1976 р.), Ю. М. Антоняна (1986 р.), В. В. Лунеева (1986 р.) й інші.

Окрема варто відзначити найбільш важливі для розвитку теорії кримінальної відповідальності за контрабанду та протидію й запобігання її виявам. Так, серед перших робіт свого часу є дослідження А. І. Потяєва «Теорія митної справи» та А. А. Усієвича «Керівництво по веденню митними установами справ про контрабанду».

Також особливу увагу заслуговують наукові роботи В. А. Владимірова «Кримінально-правова боротьба з контрабандою» (1959 р.), М. Крупкіна «Кваліфікація контрабанди» (1972 р.), Ю. І. Сучкова «Контрабанда та відповідальність» (1975 р.), Б. М. Угарова «Міжнародна боротьба з контрабандою» (1981 р.); монографічні дослідження В. М. Колдаєва «Історія та сучасні способи боротьби з контрабандою в СРСР: криміналістичне, кримінально-правове та кримінально-процесуальне дослідження» (1972 р.) та В. В. Лук'янова «Кримінально-правова характеристика контрабанди та її попередження» (1982 р.); навчальні посібники Н. В. Володька «Відповідальність за контрабанду за радянським правом (1978 р.) та В. І. Колосова «Відповідальність за контрабанду» (1987 р.) тощо.

Усі зазначені вчені та їхні праці встановили фундаментальні засади дослідження кримінальної та кримінологічної характеристик контрабанди, а також запобігання їй. Тому після набуття Україною незалежності у вітчизняній

правовій системі у від СРСР залишилося теоретико-прикладне розуміння контрабанди та заходів запобігання їй. Водночас завдяки розвитку нових економічних відносин суттєвого збільшився ринок міжнародної торгівлі, що, зі свого боку, призвело до створення нових способів ухилення від митного контролю та, як наслідок, зростанням корупційних виявів тощо.

Зростання обсягів контрабандної діяльності та неможливість ефективного запобігання їй стало одним із аргументів на користь декриміналізації товарної контрабанди. Внаслідок цього була сформована група митних правопорушень, яка існує поряд із кримінально караними діями, за якими зберіглась назва «контрабанда». Однак у свідомості населення та суб'єктів запобіжної діяльності поняття «контрабанда» фактично, як і раніше, розповсюджується на правопорушення, пов'язані з переміщенням товарів/предметів через митний кордон. Після початку агресії Російської Федерації (далі – РФ) проти України ситуація ускладнилася появою тимчасово окупованих територій із різним правовим статусом (з точки зору митного режиму). Вбачається, що це визначає доцільність виокремлення самостійного етапу розуміння правопорушень, пов'язаних з переміщенням товарів/предметів через митний кордон [7, с. 27].

Тому у різні роки питання контрабанди було предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних учених, як-от: П. П. Андрушка, А. М. Бабенка, Л. В. Багрій-Шахматова, А. Б. Благої, І. Г. Богатирьова, О. І. Бойка, Б. В. Волженкіна, В. М. Володька, В. О. Владимірова, В. О. Глушкова, В. В. Голіни, Б. М. Головкина, О. М. Джужи, О. О. Дудорова, А. І. Долгової, А. П. Закалюка, М. П. Карпушина, М. Й. Коржанського, О. В. Козаченка, О. Г. Кулика, В. І. Курляндського, В. В. Лунєєва, П. С. Матишевського, П. П. Михайленка, М. І. Мельника, Ю. Б. Мельникова, В. О. Меркулової, А. А. Музики, В. О. Навроцького, С. І. Нікуліна, Н. А. Орловської, В. М. Поповича, Л. Ю. Родіної, А. В. Савченко, М. С. Таганцева, Г. Б. Устинова, М. І. Хавронюка, В. І. Шакуна, П. С. Яні та інші.

Окреслені науковці створили засади для сучасного дослідження кримінально-правових та кримінологічних проблем, зокрема, наукових

розвідок стосовно контрабанди як кримінального правопорушення, обігу щодо цінностей культурної спадщини, отруйних, сильнодіючих, вибухових предметів, радіоактивних речовин, зброї або боєприпасів, крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї, вогнепальної нарізної зброї та частин до неї, а також спеціальних технічних засобів негласного отримання будь якої інформації, діяльності транснаціональної та організованої злочинності, заходів запобігання окресленим вище явищам. Крім того, вони заклали основи видової специфіки предмета нашого дослідження як цілісного комплексного феномена, що має власні задачі, закономірності існування, розвиток і відтворення.

Свого часу чимало вітчизняних правників у своїх монографічних роботах дотично досліджували проблеми кримінально-правової та кримінологічної характеристики контрабанди в Україні. Зокрема, з часів прийняття чинного КК України до окреслених вчених варто віднести, як-от: О. М. Омельчука (2002 р.), О. В. Процюка (2006 р.), Є. П. Гайворонського (2009 р.), В. В. Сіленко (2009 р.), О. О. Кравченко (2010 р.), С. О. Сороки (2010 р.), І. М. Базярук (2013 р.), Г. В. Паламарчук (2021 р.) тощо.

Зі свого боку, вважаємо за доцільне відзначити найбільш важливі та актуальні дослідження, що допоможуть максимально глибоко вивчити проблему кримінально-правової охорони суспільних відносин, на які посягає контрабанду; проаналізувати стан та тенденції вчинення контрабанди в Україні; визначити причини та умови її вчинення; дослідити особу, яка вчиняє це правопорушення, а також визначити головні заходи запобігання контрабанді в Україні.

Насамперед варто відзначити навчальний посібник колективу авторів (М. І. Камлик, В. В. Коваленко, Б. В. Романюк, В. І. Кривенко, П. М. Муженко) «Контрабанда: засоби попередження та протидії» (2001 р.). У навчальному посібнику на з використанням поглибленого аналізу у тому числі і чинного законодавства, практичних аспектів роботи окремих державних органів і опрацювання літературних джерел акцентовано увагу на правовій та

кримінологічній характеристиці контрабанди, напрацьовано механізми вирішення цієї проблеми. Відмінною ознакою посібника варто виділити, що він підходить як для працівників правоохоронних органів, так і викладачів, слухачів та студентів юридичних навчальних закладів. Крім того, вперше досліджено нормативно-правовий досвід міжнародних організацій та деяких країн у боротьбі з контрабандою, а також надано пропозиції щодо підвищення можливості протидії контрабандному переправленню через митний кордон предметів, інших матеріальних цінностей у будь який спосіб [8].

Першим монографічним дослідженням кримінально-правового спрямування є робота О. М. Омельчука (2002 р.), в якому автор дослідив низку проблемних питань теоретичного та практичного значення, пов'язаних із аналізом кримінально-правового запобігання контрабанди. Також окреслив проблемні аспекти відповідальності за контрабанду в теорії кримінального права, соціальної зумовленості кримінальної відповідальності в Україні за це правопорушення, правової характеристики складу кримінального правопорушення, що передбачено ст. 201 КК України, окремі питання відмежування контрабанди від суміжних кримінальних правопорушень та проблеми призначення покарання за контрабанду. Крім того, автор для удосконалення досліджуваної кримінально-правової норми запропонував доповнити її кваліфікованими ознаками, як-от: «вчинення контрабанди шляхом застосування насильства до особі, яка здійснює митний або прикордонний контроль», «вчинення контрабанди в особливо великих розмірах», «з використанням засобів електронного зв'язку» тощо [9, с. 11].

З такою позицією дослідника ми не погоджуємося, оскільки, по-перше, насильство в цілому не характерне для кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, тим паче таке насильство можливо лише проти працівника митної служби, тому такі дії більш суспільно небезпечніші за контрабанду і мають додатково кваліфікуватися за ст. 345 КК України. По-друге, ідея про встановлення кримінальної відповідальності за вчинення контрабанди в особливо великих розмірах видається цікавою, проте вже не

актуальною через декриміналізацію товарної контрабанди. По-третє, пропозиція стосовно додаткової кваліфікації вчинення контрабанди з використанням засобів електронного зв'язку нам здається трохи необґрунтованою, адже такі засоби перебувають у відкритому обігу, широко розповсюджені й пов'язані з їхнім використанням суспільні відносини не перебувають під кримінально-правовою охороною закону про кримінальну відповідальність.

Водночас варто відзначити, що О. М. Омельчук успішно довів необхідність доповнення ст. 201 КК України кваліфікуючою ознакою «вчинення контрабанди службовою особою з використанням свого службового становища». Вмотивувавши таку пропозицію високим ступенем суспільної небезпеки цих діянь, посяганням на авторитет органів державної влади, ускладненням процесу досудового розслідування фактів контрабанди, а також спрощенням умов для вчинення цього правопорушення. Нагадаємо, що законодавець у 2011 році ввів цю кваліфікуючу ознаку до ст. 201 КК України.

Також серед перших робіт, що були написані на основі нового КК України варти відзначити дисертацію О. В. Процюка «Кримінальна відповідальність за контрабанду» (2006 р.) У дослідженні автор проводить дослідження низки проблемних питань теоретичного та прикладного значення щодо кримінальної відповідальності за вчинення контрабанди. Проаналізовано історичні аспекти причин виникнення та розповсюдження вказаного діяння. Проведено аналітичну роботу щодо проблем на теперішній час, здійснено правовий аналіз складу кримінального правопорушення. Розглянуто питання відмежування контрабанди від суміжних правопорушень та висунуто пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства України. Містяться основні положення юридичного аналізу складу правопорушень, передбаченого ст. 201 КК України [10, с. 18]. Крім того, автор надав авторську редакцію проєкту ст. 201 та 262¹ КК України, що нам видались слушними і нині.

Цікавим для нас видається дослідження Є. П. Гайворонського у роботі

«Контрабанда культурних цінностей: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання» 2009 року, яка була присвячена розробці на той час сучасних заходів запобігання контрабанді мистецьких, культурних цінностей на підставі дослідження стану й тенденцій злочинності у даній сфері. Автор проаналізував зміст поняття «культурні цінності», окреслив їхні ознаки, а також дослідив кримінологічну характеристику контрабанди культурних цінностей. Розглянув соціальну характеристику особи злочинця-контрабандиста, його психологічний портрет, що дало змогу на той час визначити окрему когорту осіб, найбільш схильних до вчинення контрабанди саме культурних цінностей. Було запропоновано комплекс окремих заходів запобігання контрабанді культурних цінностей на законодавчому рівні [11, с. 17].

Крім того варто відзначити, що згаданий автор доречно встановив, що відповідальність за це кримінальне правопорушення установлюється досить пізно через поступовість підвищення рівня загальної культури, розвитку громадської свідомості, усвідомлення значущості культурної спадщини; слушно запропонував зі ст. 201 КК України виключити посилення на історичні цінності, оскільки вони є різновидом культурних цінностей (законодавець прибрав вказівку на них у 2011 році); встановив, що для контрабанди культурних цінностей характерний високий рівень латентності, а також відзначив важливість міжнародного співробітництва у запобіганні досліджуваної злочинності через укладання додаткових двосторонніх угод та використання можливостей Інтерполу.

Водночас ми не погоджуємося з тезою автора про необхідність закріплення в законодавстві докладного переліку конкретних видів культурних цінностей з описанням їхніх ознак, оскільки через бюрократизм процедури внесення змін до законодавства, складності оновлення цього перелік спричинить низку прогалин коли одні цінності будуть вважатися культурними, а інші, бо не включені до списку.

Вкрай цікавим видається монографічне дослідження В. В. Сіленка

«Кримінальна відповідальність за контрабанду» (2009 р.), в якій автор провів комплексний порівняльний аналіз кримінальної відповідальності за контрабанду в Україні й іноземних державах; визначив особливості історичного розвитку кримінальної відповідальності за це кримінальне правопорушення у вітчизняному та зарубіжному законодавстві; розкрив методологію порівняльного пізнання та специфіку кримінального законодавства та доктрини держав різних правових сімей щодо відповідальності за контрабанду; «навів кримінально-правову характеристику об'єктивних і суб'єктивних ознак контрабанди в Україні» й іноземних державах, визначено кваліфікуючі ознаки цього кримінального правопорушення. Встановив види та межі покарання за контрабанду в Україні й іноземних державах та з'ясував, що питання відповідальності за контрабанду у кримінальному законодавстві та доктрині багатьох держав континентальної Європи (зокрема, країн Європейського союзу (далі – ЄС) є найменш розробленими через усталену практики протидії цьому діянню адміністративними, податковими, громадянськими й економічними санкціями. Крім того, обґрунтував «напрями удосконалення національного кримінального законодавства щодо відповідальності» за контрабанду з урахуванням позитивного іноземного досвіду (країн Співдружності Незалежних Держав (далі – СНД), Великобританії, Сполучених Штатів Америки (далі – США) та деяких держав Далекого Сходу, зокрема, Китаю), а також необхідність збільшення кількості кваліфікаційних і суто кваліфікуючих ознак контрабанди [12, с. 18].

Водночас наведені дослідником пропозиції щодо удосконалення конструкції ст. 201 КК України та введення нової редакції ст. 263 з позначенням про контрабанду потенційно небезпечних предметів, обіг яких обмежено чи заборонено, видається нам хоча і слушними, однак не повними, адже дослідник вирішив не розмежовувати сильнодіючі речовини від радіоактивних, що не в повній мірі відповідає об'єкту цього посягання (здоров'я населення).

Через це, принагідно варто розкрити зміст дисертаційного дослідження С. О. Сороки, а саме «Контрабанда наркотичних засобів: проблеми протидії» 2010 року. Варто зазначити, що до предмету нашого дослідження не відносяться наркотичні засоби, адже вчена вперше у незалежній Україні за новим законом про кримінальну відповідальність вдалося дослідити вказану проблему. Нею було розглянуто питання щодо підвищення ефективності запобігання контрабанді наркотичних засобів у спосіб удосконалення кримінально-правових і кримінологічних заходів забезпечення. Цим науковим доробком було зроблено низку підсумків, які склали основу для рекомендацій та пропозицій щодо правозастосовної практики та вдосконалення кримінального законодавства [13].

Не менш цікавим нам видається дисертаційна робота О. О. Кравченко за темою «Кримінально-правова характеристика контрабанди (ст. 201 КК України)» 2010 року захисту, в якій авторка «висвітлює комплекс проблем, пов'язаних з особливостями кримінальної відповідальності» за контрабанду. На підставі аналізу вітчизняного та зарубіжного законодавства у роботі обґрунтовується необхідність вдосконалення редакції ст. 201 КК України; досліджується кримінально-правова характеристика цього складу кримінального правопорушення, аналізуються його елементи та ознаки; пропонується вдосконалити ч. 1 ст. 201 КК України та ввести нові кваліфіковані та особливо кваліфіковані склади цього кримінального правопорушення [14, с. 19].

Крім того, авторка проаналізувала суміжні з контрабандою кримінальні правопорушення, як-от: торгівля «живим товаром» або інша незаконні домовленості щодо передачі людини (ст. 149 КК України); дії, що передбачені ст. 199 КК України; незаконні дії щодо творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, порнографічної продукції передбаченої ст. 300, 301 КК України; інша контрабанда небезпечних речовин, передбачених ст. 305 КК України, тощо, тим самим надала чимало пропозицій змін до законодавства, що є й досі актуальні.

Важливим для нас виступає дослідження І. М. Базярук. Науковець у своїй роботі «Кримінологічна характеристика та запобігання контрабанді в Україні», яка є комплексним дослідженням кримінологічної характеристики та запобігання контрабанді в Україні, визначає два типи контрабанди, що характеризують її здебільшого ситуативною, або як вид злочинної діяльності. У дослідженні запропоновано загальні засади запобігання контрабанді в Україні, які, визначають як концептуальні, загальносоціальні та спеціально-кримінологічні, це дає можливість удосконалити заходи запобігання контрабанді в Україні [15, с. 16–17].

Водночас дослідниця вперше довела, що гуманізація шляхом вилучення із закону товарної контрабанди, оскільки вона не стала ефективним засобом запобігання контрабанді в Україні, адже адміністративно-правові та фінансові заходи протидії виявилися недостатньо вагомими засобом запобігання цьому явищу. Цілком погоджуючись з нею, варто зауважити, що запропонована редакція ст. 201 КК України поновлює не лише відповідальність за товарну контрабанду, а й робить її дещо подібною з контрабандою предметів передбачених ст. 305 КК України, що, на нашу думку, не розкриває зміст контрабанди як господарського кримінального правопорушення.

Серед останніх робіт варто відзначити дисертаційне дослідження Г. В. Паламарчук «Кримінологічні засади запобігання правопорушенням, пов'язаним із переміщенням товарів/предметів через митний кордон, на сучасному етапі в Україні», що було захищено у 2021 році. У дисертації дослідницею досліджено сутність контрабандних діянь, пов'язаних із переміщенням предметів через митний кордон, як контрабанди та ефективних напрямів запобігання цим правопорушенням. Вперше авторка висунула «припущення щодо скомпонувати правопорушення, пов'язаних із обігом товарів/предметів через митний кордон як єдину кримінологічну групу правопорушень, яка включає конкретні кримінальні та адміністративні правопорушення, що відносять до транскордонного тіньового бізнесу». Авторкою запропоновано комплексну кримінологічну характеристику

правопорушень, їхні кількісні та якісні показники за період з 2005 року і донині, а також виокремлено цілий комплекс факторів та фонових явищ, що сприяють актуальності, адаптації до сучасних умов суспільства та зростання такого виду кримінального правопорушення [16, с. 18].

Варто окремо відзначити авторський підхід до запобігання досліджуваним правопорушенням як складова міжнародної співпраці у нормативно-правовому багатосторонньому так і організаційно-правовому двосторонньому контекстах. Крім того, видається, що надана характеристика правовим інструментам на сучасному етапі запобігання цим правопорушенням має стати у нагоді суб'єктам цього запобігання.

Як бачимо, за часи існування КК України було проведено чимало наукових розробок та досліджень проблеми кримінально-правового регулювання контрабанди та запобігання їй, однак наукових розробок міждисциплінарного характеру стосовно кримінально-правового та кримінологічного аналізу контрабанди в Україні у вітчизняній науці поки що не здійснено. Крім того, в окреслених дослідженнях не вирішено низку фундаментальних завдань, що знайшли своє втілення у сучасній практиці кримінально-правового регулювання кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201 КК України, його сучасній кримінологічній характеристиці, а також новітніх заходів його запобігання.

Вважаємо також за доцільне звернути увагу на зарубіжних вчених, які у своїй роботі приділяли увагу кримінально-правовій та кримінологічній характеристиці, запобіганню контрабанді. Так, серед зарубіжних вчених, які займалися проблемами кримінально-правових заходів боротьби з кримінальними правопорушеннями у зовнішньоекономічній діяльності і в митній сфері є А. Н. Мячин (1995 р.), Ю. І. Сучков (2007 р.). Кримінологічні питання контрабанди були досліджені в монографії А. В. Пантюхин (2005 р.), Р. М. Абизова (2006 р.), Василєєва Д.В. (2008 р.), кримінально-правові питання контрабанди розглядали А. А. Федосєєв Б. В. Волженкін (1999р.), Л. Д. Гаухман (1996 р.), А. А. Гравина (1998 р.), А. Г. Меретуков (1998 р.),

А. І. Бойко (2001 р.), В. Д. Ларичев (2002 р.), Д. В. Коземаслов (2002 р.), Е. В. Мілякіна (2002 р.), Б. Д. Завидів (2004 р.), С. О. Фомічев, (2006 р.), П. С. Яні (2012 р.) й ін.

Деякі проблеми кримінально-правової протидії контрабанді були розглянуті в дисертаційних роботах Д. І. Богданова (2004 р.), А. В. Пантюхіна (2005 р.). Загальна кримінально-правова характеристика контрабанди була розкрита в дисертаціях Л. Ф. Рогатих (1999 р.), А. В. Грязнова (2000 р.), Т. А. Дікановой (2000 р.), Г. П. Качкін (2003 р.), П. Н. Смолякова (2003 р.), А. В. Долгова (2003 р.), А. А. Н. Мутахара (2008 р.), А. Я. Кромової (2013 р.).

У роботах В. П. Верина (2004 р.), Г. В. Карнішіной (2005 р.), А. Я. Кромовой (2013 р.), С. А. Радченко (2013 р.) розглянуті кримінально-правові та кримінологічні заходи боротьби з контрабандою. У дисертаціях Г. В. Карнішіной (2005 р.), А. В. Пантюхіна (2005 р.) надана характеристика особистості злочинця контрабандиста. Питання охорони зовнішньоекономічної діяльності розглянуті в дисертаціях Ю. І. Сучков (1997 р.), В. Л. Нарішкіна (2004 р.). Кримінальна відповідальність за митні кримінальні правопорушення розглядалася в дисертаціях П. А. Модестова (2001 р.), І. В. Розумань (2005 р.), М. Ю. Павлик (2006 р.), О. В. Грачова (2007 р.) й ін.

Крім того, необхідно звернутися до найбільш цікавих для нашого дослідження наукових робіт. Так, варто відзначити дисертацію Л. Ф. Рогатих «Контрабанда: проблеми кримінально-правової характеристики» (1999 р.), що є однією з перших присвячених кримінальної відповідальності за контрабанду монографічних робіт з огляду на нове кримінальне законодавство. Так, дослідниця формулює поняття переміщення при контрабанді; запропонувала встановити кримінальну відповідальність за вчинення контрабанди групою осіб за попередньою змовою. У роботі висловлюється позиція автора щодо суб'єкта розглядуваного злочину, зокрема, співробітники митного брокера та митного перевізника не можуть і визнаватися суб'єктами контрабанди, вчиненої посадовою особою з використанням свого службового становища; обґрунтовується неможливість ідеальної сукупності контрабанди та ухилення

від сплати митних платежів; відстоюється думка про те, що закінченою контрабанду слід вважати, якщо порушені правила переміщення, зазначені в диспозиції статті, і має місце фактичне перетинання митного кордону [17, с. 7].

Заразом авторка розробила низку кримінально-правових теоретичних і практичних вирішень питань відповідальності за контрабанду, серед яких у контексті нашого дослідження для нас цікавим видається розмежування контрабанди на економічну та контрабанду предметів, обіг яких обмежено або вилучених з обороту, що, на наше переконання, дозволить ефективніше забезпечувати захист здоров'я населення, громадську безпеку, а також інтереси зовнішньоекономічної діяльності та культурної спадщини.

Заслугує також уваги монографічне дослідження А. В. Пантюхіна «Кримінально-правові та кримінологічні заходи боротьби з контрабандою товарів, що не обмежених у цивільному обороті» (2005 р.), наукова новизна якого визначається у виявленні окремих, що раніше не досліджених, не відповідностей в кримінально-правовій нормі, що визначає кримінальну відповідальність за контрабанді. У роботі містяться положення, спрямовані на вдосконалення кримінального законодавства в сфері боротьби з контрабандою товарів, що не обмежених у цивільному обороті, сформульовані спеціалізовані заходи запобігання цього кримінального правопорушення [18, с. 6].

Серед останніх робіт варто відзначити дисертацію З. Ф. Зайнуліної «Кримінально-правова протидія контрабанді готівкових коштів, фінансових інструментів, алкогольної продукції та тютюнових виробів» (2018 р.), що присвячена кримінально-правовій характеристиці складів контрабанди готівкових коштів, фінансових інструментів, алкогольної продукції та тютюнових виробів. Завдяки результатам порівняльного аналізу авторкою позначені основні напрями вдосконалення кримінального законодавства про відповідальність за контрабанду, зокрема введення вказівки на спосіб вчинення контрабанди та встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб за ці кримінальні правопорушення; запропоновані варіанти вирішення актуальних проблем застосування кримінально-правових норм про відповідальність за

контрабанду готівки, грошових інструментів, алкогольної продукції та тютюнових виробів, визначення меж дії кримінального закону в просторі і по колу осіб, а саме: кваліфікації незакінченої контрабанди, кваліфікації контрабанди, досконалої посадовими особами, і низку інших актуальних питань; визначено перспективи уніфікації кримінального законодавства держав – членів Євразійського економічного союзу (далі – ЄАЕС) в частині відповідальності за контрабанду [19, с. 6].

Аналіз судової та слідчої практики свідчить, що запобігання контрабанди в Україні може бути ефективним лише за умови вдосконалення теоретичних знань, практичних вмінь та навичок працівниками митної і прикордонної служби, з урахуванням новітніх надбань, зарубіжного досвіду та розробок вітчизняної науки.

Сучасний стан наукових розробок та рівень вчинення контрабанди в Україні свідчить про підвищену актуальність та необхідність проведення комплексного наукового пошуку запобігання такого виду кримінального правопорушення тобто переміщення контрабанди у розумінні ст. 201 ККУ.

З огляду на вище зазначене, важливим, на нашу думку, є саме напрацювання методологічного інструментарію запобігання вчинення контрабанди в Україні. Більше того, саме методологічний інструментарій на науковій основі сприяє здійсненню комплексного та системного дослідження, а також вельми впливати на конструктивне розв'язання завдань, що поставлені нами перед початком дослідження.

Отож, вирішення запланованих завдань вимагає від дослідника послідовного формування з цієї проблематики цілісної методології, що сьогодні потребую свого осучаснення. З огляду на те, що серед вітчизняних і зарубіжних науковців не має однозначної відповіді щодо підстав, що спонукають особу, підходячи до митного контролю, свідомо вчиняє контрабанду і навіть попри адміністративну і кримінальну відповідальність бажає її вчинити. Для вирішення цього та інших питань суспільству необхідно поглиблене дослідження детермінантів вчинення суб'єктами контрабанди в Україні та

впровадження методологічних механізмів.

З цього приводу варто підтримати думку вітчизняних вчених А. Я. Баскатова, Н. В. Туленко, що дослідження будь-якого кримінального правопорушення, а контрабанда не є виключенням, це складний за структурою поступова діяльність, у якій отримання знань відбувається у відповідній послідовності, що належать до царини методології пізнання у науці [20, с. 72].

Інший вітчизняний вчений професор І. Г. Богатирьов вважає, що «методологія – явище інтегральне, яке поєднує низку компонентів: світогляд і фундаментальні загальнотеоретичні концепції, загальні філософські закони та категорії, загальні та загальнонаукові методи». Тому, такий науковий процес не можна зводити до однієї частини чогось, зокрема, до методу чи вчення про окремі їх аспекти, оскільки за їх межами залишається інша не менш важлива частина [21, с. 8].

Цікавою з позиції нашого дослідження є думка М. С. Кельмана, який під «методологією розуміє складний соціокультурний феномен, у якому яскраво відображається специфіка пізнавального дискурсу сучасності» [22, с. 32].

Саме тому, проводячи дослідження кримінально-правової та кримінологічної характеристики контрабанди в Україні це питання не можна оминати, без виокремлення відповідних методологічних аспектів стосовно напрямів напрацювання необхідної інформації, її адаптації та закріплення значущих результатів.

Виходячи з цього, методологія, на думку вітчизняного вченого Ю. О. Новосад, обумовлена глобалізаційними процесами перетворення суспільства у цілому, що у свою чергу потребує перегляду традиційних підходів про державно-правові закономірності на міжнародному рівні. Враховуючи зазначене, як зауважує вчений, формування методологічної системи є першочерговим завданням сучасної юриспруденції [23, с. 24].

Виходячи з цього, актуальною тезою дисертації є постулат про запобігання контрабанди як напряму, що потребує осмислення та напрацювання нових заходів запобігання підрозділами митної і прикордонної

служби переміщення через митний кордон України предметів контрабанди.

Варто також звернути увагу, що питанням методології запобігання контрабанді приділялась увага багатьма як зарубіжними, так і вітчизняними вченими, при цьому їхні напрацювання суттєво поповнюють юридичну науку в цілому. Хоча, варто відмітити, що сучасних доробок щодо методологічного інструментарію запобігання контрабанді не так багато. Хоча розгляд методологічних питань в цій сфері вважається актуальним.

Розуміння «методології» сприймається як теорія людської діяльності, «діяльність з пошуку пізнання, осмислення або, якщо говорити точніше, весь розвиток діяльності людства, включаючи сюди не тільки особистісне пізнання, але й процес виробництва». Тому є сталим усвідомлення, що «методологія – це теорія діяльності людства» [24, с. 6].

Методологія наукового пізнання Л. А. Мікешина визначає як вчення філософії про систему принципів вже апробованих, «норм і методів науково-пізнавальної діяльності, про форми, структури та функції наукового знання» [25, с. 226]. В цілому методологія науковцями поділяється на дві частини: загальна методологія та методологія галузевих наук, зокрема й правова методологія, що досліджується філософією права, здебільшого.

Подібну позицію з цього питання можна зустріти й в науковців за спрямуванням кримінального права. Ю. В. Голіком запропоновано нове розуміння методології як «розуміння інтегрального поняття, яке об'єднує певні компоненти, у тому числі, світогляд, діалектичні категорії, загально та приватно-наукові методи пізнання». Науковець вважає, що методологія є системою координат, а метод – як вектор окремого пошуку і діяльності [26, с. 8].

Під методологією у контексті нашого дослідження розуміємо систему категорій діалектичного та історичного матеріалізму, що забезпечує дослідження і застосування на практиці сучасні закономірності, сутність та змістовність кримінально-правової заборони вчиняти контрабанду в Україні. Вбачається, що утвердження методологічного забезпечення в сучасній

українській кримінологічній доктрині формувалось під марксистсько-ленінської впливом протягом багатьох десятиліть, що і зумовило статичне трактування права. Саме тому сучасні дослідження здебільшого науковці обґрунтовують за попереднім переосмисленням філософського світогляду на явища і процеси без радянської ідеології, що вивчаються і потребують певної наукової новизни. Як бачимо, проблеми сучасного пізнання запобігання саме контрабанди набувають особливої важливості, оскільки об'єктивно виникає потреба й у визначенні її методологічного забезпечення.

На такій позиції стоять і окремі зарубіжні вчені, які вважають, що «методологією може бути «вчення про структуру, логічну організацію, методи, засоби і форми діяльності дослідника в процесі пізнання ним досліджуваних явищ». Сучасні науковці при поєднанні пізнавальних можливостей всіх наук, вказують, що методологія збільшує дослідницькі можливості кожної з них, вказуючи на певне поєднання діалектики, гносеології і логіки як методологічної основи в пізнавальному процесі [27, с. 44].

Виходячи з цього та враховуючи специфіку дослідження запобігання контрабанди у предметі методології цього дослідження, визначено насамперед зміст діяльності підрозділів митної та прикордонної служби як головних суб'єктів запобігання вчинення контрабанди в Україні, це забезпечило отримання наступних результатів:

а) вказано на необхідність удосконалення національного законодавства щодо нормативно-правового визначення та запобігання вчинення контрабанди;

б) встановлено вплив підрозділів митної та прикордонної служби на запобігання вчиненню контрабанди в Україні шляхом проведення гласних та негласних оперативно-розшукових заходів;

в) обґрунтовано необхідність проведення підрозділами митної та прикордонної служби більш активної роз'яснювальної роботи серед населення України щодо наслідків порушення митних правил щодо переміщення предметів контрабанди через митницю.

Отже, методологія дослідження запобігання вчинення контрабанди є

ученням про світогляд і систему наукових підходів, принципів, методів, інших аспектів пізнання й об'єктивного оцінювання ідеології функціонування підрозділів митної та прикордонної служби й інших соціальних інституцій щодо досягнення мети запобігання вчинення контрабанди в Україні.

Заразом методологія дослідження запобігання вчиненню контрабанди в Україні у своєму арсеналі містить різні за змістом і формою методи. Такого бачення дотримується професор О. Ф. Скакун. На його думку у сучасній юридичній науці найбільш дієвим як в абстрактному, так і науковому розумінні є таке визначення терміну «метод»: як певної системи окремих способів та принципів досягнення результатів дослідження; як системи конкретних засобів пошуку, які завдяки імперативу мають забезпечувати певну логічність дослідження [28, с. 6–7].

Вважаємо доцільним також, звернути увагу на окреме бачення Г. І. Рузавіна, який визначає систему як взаємозв'язок та взаємодія окремих частин у межах єдиного цілого. Якщо така системна взаємодія може існувати, то можна зазначати про певну систему, хоча ступінь такої взаємодії може бути дещо різний [29, с. 201].

Крім цього, під час дослідження запобігання вчинення контрабанди в Україні нами було враховано також об'єктивний підхід, що передбачає необхідність вивчення причин і умов, що породжують таке правопорушення.

У такому розумінні значимим є висновок учених про те, що методологічним підґрунтям будь-якого дослідження є, по-перше, загально філософська методологія: це і основні принципи, закони і категорії діалектики; це і системний підхід, який є ознакою діалектичного методу і тому є загальнонауковою методологією кожного дослідження, що робить застосування діалектики опосередкованим до всієї галузі знань і такою, що використовують у всіх сферах науки, техніки й управління [23, с. 35].

У міжнародній кримінології частково вважають, що єдність наукового методу найкраще наповнює не діалектика, а саме системний метод [29, с. 126]. Хоча інший зарубіжний вчений О. І. Демідов вважає неможливим усвідомити

та інтерпретувати правову реальність в окремих межах конкретного одного методу та у цьому зв'язку з цим потребує суттєвого оновлення методологічного забезпечення юридичних наук в умовах методологічної різноманітності [30, с. 18].

Щодо конкретики нових методологічних підходів, що стосуються кримінально-правового напрямку, то тут думки вчених розходяться. Так, зарубіжний вчений Ю. В. Голік вбачає перспективу саме за методологічними течіями герменевтики та феноменологію [26, с. 8].

Інше бачення висловлює зарубіжний вчений О. І. Бойко. Він зазначає, що оптимальним є системно-структурний метод, так як існування та еволюція кожного окремого об'єкта може залежати від поєднання їхніх внутрішніх (структурних) та зовнішніх (із середовищем) зв'язків [31, с. 5].

Важливе значення для вибраної методології дослідження мають і методи пізнання. Тож, як вбачається у нашому дослідженні саме системний підхід до розуміння запобігання вчинення контрабанди в Україні як соціально-небезпечного явища вказав на необхідність включити в дослідження взаємопов'язаних структурних елементів та її окремих підсистем. Водночас як показують результати спеціальних наукових розробок під час дослідження правових позицій і процесів не можна залишати поза увагою суто системний підхід до вивчення запобігання вчинення контрабанди у нашій державі.

Водночас варто звернути увагу при дослідженні запобігання вчинення контрабанди в Україні на необхідність враховувати та використовувати позитивний досвід цієї діяльності у всіх зарубіжних державах. Так, у власному дослідженні О. О. Житний слушно зауважив, яким є основне завдання кримінально-правових досліджень у зарубіжному кримінальному законодавстві. Це кримінальне право іноземних держав як порівняння різних національних кримінально-правових систем для виявлення позитивних або негативних механізмів для запозичення першого або запобігання другому [32, с. 11].

Хоча, необхідно розуміти, що при використанні порівняльно-правового

методу у наукових пошуках запобігання вчинення контрабанди в цілому не слід застосовувати повну імплементацію ефективних міжнародних аспектів, оскільки подібні імплементація можлива лише з урахуванням специфіки діяльності підрозділів митної і прикордонної служби.

Виходячи з цих методологічних підходів, у нашій роботі за допомогою порівняльно-правового методу порівняно законодавство зарубіжних країн для оптимізації ст. 201 КК України, а також з'ясовано зміст діяльності підрозділів митної і прикордонної служби як головних суб'єктів запобігання вчинення контрабанди в Україні. Заразом раціональність методологічної імплементації порівняльно-правового дослідження застосована у ній через використання методів, як-от анкетування та експертних оцінок.

Усе вказане в сукупності надало певне підґрунтя підтвердити окремі гіпотези та запропонувати певні удосконалення норм адміністративного та кримінального законодавства з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду діяльності митної та прикордонної служби у цій сфері.

Водночас слід зазначити, що використання такого методу та отримання у зв'язку з цим окремих результатів дослідження було б неможливим без застосування, зокрема і історико-правового методу, під яким В. М. Сирих розуміє «окремий спосіб вивчення закономірностей функціонування і розвитку окремого досліджуваного явища шляхом відтворення його історії, генезису у всьому різноманітті фактів, подій, що змінюють один одного протягом певного часу» в хронологічно послідовній формі і є вираженням внутрішнього закономірного плину історії [33, с. 74].

Вітчизняний вчений академік В. Я. Тацій, наприклад, вказує, «що саме «історичний/генетичний метод забезпечує аналіз того або іншого явища чи то норми, чи певного інституту в його історичному розвитку». Так, при використанні даного методу, необхідно уникати черезмірного «осучаснення» при дослідженні кримінальних норм минулих років, не беручи до уваги, специфіку правової культури та законодавчої техніки кожного з періодів [34, с. 25–26].

Отож, коли йде мова про застосування даного методу забезпечується принцип єдності історичного та логічного та керуючись принципом історизму, логічний аналіз права, вказує на історичну повторюваність таких явищ і процесів, загальних принципів розвитку та конкретних форм, у яких вони відтворюються. При цьому наведені обставини не залишають сумнівів у перспективності використання історико-правового методу для запобігання контрабанді в Україні в подальшому.

Необхідно розуміти, що у існуючій системі методів дослідження щодо запобігання вчинення контрабанди окреме місце та роль займають й інші методи. До прикладу, використовуючи прогностичний метод може дозволити оцінювати ефективність діяльності окремих підрозділів митної і прикордонної служби, а також прогнозувати можливі наслідки зміни норм адміністративного та кримінального законодавства щодо призначення покарань, учасників контрабанди.

Необхідно відмітити, що кожен метод є важливим. Так, метод наукової абстракції забезпечує можливість сформулювати ефективні засади запобігання вчинення контрабанди в Україні; а соціологічні методи (анкетування, інтерв'ювання, опитування тощо) було застосовано у цій дисертації для вивчення думок працівників митної і прикордонної служби з відповідних проблемних питань, що стали предметом цього дослідження.

Узагальнюючи вищевикладене, робимо висновок, що методологія дослідження контрабанди – це самоорганізована система наукових знань, що вивчають питання «переміщення предметів контрабанди через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю» та дозволяє підрозділам митної і прикордонної служби розробити комплекс науково обґрунтованих заходів запобігання вчинення окремими особами контрабанди в Україні.

1.2. Поняття та зміст контрабанди

Останнім часом, коли маємо війну у нашій державі, розвиток контрабанди в Україні характеризується тенденцією збільшення масштабів діяльності контрабандистів, що негативно впливає на всі сфери економіки; тісно з'єдналося з організованою злочинністю та службовими особами митниці; налагоджених каналів контрабанди та стійких способів її вчинення; їхня гнучкість і організаційність; а також корумпованість зв'язків з митниками.

Через це можемо цілком впевнено стверджувати, що дестабілізуючий вплив розвитку контрабандної діяльності в Україні створює наступні загрози у усіх сферах державної політики: 1) знижує обсяги фінансових надходжень до Державного бюджету України, негативно впливаючи на динаміку та структуру валового внутрішнього та формуючи передумови для недоотримання до цієї вартості; 2) «стимулює розвиток тіньової економіки та формування непрозорих економічних схем; 3) активізує розвиток недобросовісної конкуренції; 4) посилює рівень криміналізації економічних відносин і перешкоджає процесам їх лібералізації»; 5) не може стримати розвиток корумпованих зв'язків як серед підприємців, так і державних службовців; 6) не може забезпечити рівний розподіл суспільних благ між окремими соціальними верствами населення; 7) ускладнює процеси ефективного регулювання зовнішньоторговельних міждержавних відносин; 8) стимулює формування демпінгових цін на контрабандну товари та предмети тощо [35, с. 60].

Саме по собі поняття «контрабанда» бере початок від італійського слова «contraband» - як, contra – проти і bando, що означає «урядовий указ» і «визначається як незаконне переміщення товарів чи інших цінностей через кордон або самі предмети, незаконно перенесені чи перевезені через кордон».

Водночас у вітчизняних тлумачних словниках контрабанда має кілька значень:

а) незаконне, таємне перевезення або перенесення через державний кордон товарів, коштовності тощо, заборонених або обкладених митом

[36, с. 269];

б) незаконне переміщення через кордон товарів, валюти, цінностей та інших предметів. За контрабанду встановлено кримінальну та адміністративну відповідальність у більшості держав [37];

в) порушення митного законодавства таємним провозення товарів та інших предметів через кордон. Контрабанда це самі товари, предмети, провезений таким способом [38];

г) злочинне переміщення через державний кордон предметів контрабанди, здійснюється таке переміщення з порушенням вимог митного законодавства [39].

У радянському праві розрізняли контрабанду адміністративно і кримінально карану. Під першою, крім незаконного переміщення товарів через державний кордон СРСР, вважалося зберігання, переміщення і покупка контрабандних товарів на території СРСР, злочинне вивезення, ввезення, пересилання і здійснення переказу за кордон і з-за кордону валюти і валютних цінностей та ін. Склад другої утворювали незаконне переміщення товарів або інших цінностей через державний кордон СРСР, що вчинялося з приховуванням предметів в спеціальних сховках, тощо.

Отож, з окресленого можна відзначити, що контрабанда в основному вживається в значеннях як таємне провозення будь-яких предметів через кордон (як правило, провозення відбувається без сплати обов'язкової мита або ж провозення таких предметів взагалі заборонений), також як самі товари, предмети, що були незаконно переміщені.

Водночас термін «контрабанда» є правовим, адже використовується у багатьох нормативних правових актах (як в міжнародно-правових документах, так і у внутрішньодержавних).

З огляду на ст. 11 КК України, будь-який кримінальне правопорушення характеризується низкою обов'язкових ознак, до яких відносяться суспільна небезпека, кримінальна протиправність, винність, караність.

Так, про суспільну небезпеку контрабанди свідчить низка факторів.

Контрабанда предметів злочину є однією з форм міжнародної організованої злочинності. Найчастіше фінансові кошти, одержувані від такої контрабанди, використовуються для фінансування терористичної діяльності. Тому варто звернути особливу увагу на переміщення заборонених предметів через митний кордон України, оскільки через війну на Сході України, вчинене може бути частиною кримінальних правопорушень екстремістської спрямованості. Зокрема, деякі вчені переконані, що контрабанда зброї вносить певний внесок у підживлення міжнародних терористичних організацій, а в умовах зростання насильницької злочинності небезпеку становить наявність у населення незаконно придбаної вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових речовин тощо. Одним з джерел надходження їх в країну, зокрема і для оснащення збройних формувань, є контрабанда [40, с. 22].

Ми переконані, що досліджуваний вид контрабанди становить підвищену загрозу для відносин у сфері як господарської діяльності, так і громадської безпеки та здоров'я населення. Згідно зі статистичними даними Офісу Генерального прокурора всього в Україні в 2020 р. було зареєстровано 5 284 кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом зброї (у 2019 р. – 6 389; в 2018 р. – 7 660; в 2017 р. – 8 200; в 2016 р. – 6 426) [41].

Водночас варто враховувати, що ще більшу небезпеку може становити контрабанда зброї масового ураження, засобів її доставки, матеріалів і запчастин, що можуть використовуватися при виробництві зброї масового знищення тощо. Як справедливо вказує П. А. Модестов, навіть інформація про наявність такого типу предметів у терористів здатна викликати паніку у населення, дестабілізувати роботу підприємств, установ та організацій [40, с. 26].

Крім того, велику проблему для сучасної України представляє незаконне переміщення через митний кордон наркотичних, психотропних, сильнодіючих речовин. Так, нещодавно було затримано працівниками правоохоронних органів трьох іноземців у місті Львів під час фасування наркотиків в орендованих складських приміщеннях та одного з організаторів наркотрафіку.

Надалі героїн планували переправити до ЄС нібито під виглядом дипломатичного вантажу. Під час слідчих дій правоохоронці виявили 1 035 кг речовини, підготовленої до транспортування. Вилучені наркотики становили вартість за цінами чорного ринку понад 2,3 млрд грн. [42].

Контрабанда культурних цінностей тягне за собою втрату національного культурного багатства країни, унікальних творів мистецтва, що мають велику історичну значимість для народу. У результаті контрабандного переміщення частина культурних цінностей пошкоджується, знищується, що завдає непоправної шкоди культурній фонду держави.

Суспільна небезпека незаконного обігу спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації визначається низкою факторів: зазначені пристрої володіють технічними характеристиками, що дозволяють здійснювати збір і фіксацію інформації обмеженого доступу з законного поля її обігу без відома її законного власника; «незаконний обіг спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації створює загрозу» заподіяння шкоди суспільним відносинам у сфера реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина, економіки, основ конституційного ладу і безпеки держави, здійснення правосуддя тощо; незаконний обіг спеціальних технічних засобів, призначених для негласного отримання інформації, створює умови для підготовки і полегшення вчинення інших злочинів. Здебільшого усі ці засоби з'являються на теренах України шляхом «переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю».

Отже, зайняття контрабандою відбувається, як правило, для подальшої реалізації зазначених предметів, отримання матеріальної вигоди.

Цілком зрозуміло, що із загальним збільшенням кримінальних правопорушень зростають протиправні дії не лише на державному кордоні в цілому (торгівля людьми (ст. 149 КК України), діяння контрабанди (ст. 201 КК України), діяння контрабанди лісоматеріалів, що заборонені до вивозу за межі нашої держави (ст. 201¹ КК України), інша контрабанда предметів зазначених «ст. 305 КК України, порушення порядку «здійснення міжнародних передач

товарів, що підлягають державному експортному контролю» (ст. 333 КК України)», а й дії щодо безпосередніх порушень державного кордону України. А це насамперед незаконне переправлення осіб через кордон «(ст. 332 КК України), порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України» та виїзд з неї. Інші суспільно небезпечні діяння щодо перетину кордону передбачені ст. 332¹ КК України та ст. 332² КК України. Такі протиправні дії є соціально небезпечними, шкідливими, протизаконними і складають реальну загрозу як прикордонній безпеці, так і національній безпеці України. Результати наукових дослідження доводять, що на такий стан суттєво впливають світові економічні катаклізми, політичні баталії, ускладнення військових протистоянь у різних регіонах світу, а наразі й пандемія COVID-19 [43, с. 62–63].

Протиправність контрабанди та встановлення кримінальної відповідальності за її вчинення не викликає сумніву. Існуюча соціально-економічних і політична обстановка в Україні характеризується загостренням проблем забезпечення громадської безпеки. Велику роль в упорядкуванні соціальних процесів у цій сфері відіграє нормативне регулювання відносин щодо забезпечення громадської безпеки. Центральне місце в системі законодавства України у сфері безпеки відводиться закону прямої дії Конституції України та Закону України, що передбачає основні засади безпеки, це ЗУ «Про національну безпеку України».

З точки зору розташування кримінальних правопорушень в КК України по об'єкту кримінально-правової охорони, чинна редакція норми про контрабанду порушує логіку побудови Особливої частини КК.

Переміщення цієї норми з розділу VII «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності» до розділу IX «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки» КК України видається нам цілком виправданим та доцільним, адже вид контрабанди посягає на відносини у сфері громадської безпеки, тобто захищеності невизначено широкого кола осіб від різних загроз їх життя, здоров'я, інших благ, пов'язаних з нормальним функціонуванням

суспільства як системи. Це зроблено з метою усунення кваліфікаційних помилок в правозастосовчій практиці при відмежуванні контрабанди від «кримінального правопорушення, передбаченого ст. 212 КК України «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)»».

Методологічні підходи до забезпечення громадської безпеки як складової частини національної безпеки визначені в окресленому законі через Стратегію громадської безпеки та цивільного захисту України. Нею визнається документ на довгий термін планування, що має підґрунтя Стратегії національної безпеки України [44].

У свій час Міністр внутрішніх справ України презентував проєкт Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України. У контексті нашого дослідження цікавою видається теза «про спільну з французькими колегами продовжує реалізацію проєкту щодо посилення кордонів. За його словами, українські прикордонники вже отримали сучасні катери» [45].

До недавнього часу в КК України передбачалась відповідальність за товарну контрабанду у великих розмірах, тому такі діяння відносились до кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. Однак у 2011 році законодавець прийнявши Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» [46], декриміналізував товарну контрабанду, а тому наразі чинним законодавством передбачена лише адміністративна відповідальність за такі діяння. Якщо ж у попередній редакції склад контрабанди був посяганням на економічну безпеку і митну сферу діяльності держави, то наразі склад цього кримінального правопорушення, на наш погляд, зазіхає на більш широке коло об'єктів – на національну і громадську безпеку, культурні та інші інтереси України.

На наше переконання, гуманізація ст. 201 КК України шляхом виключення відповідальності за товарну контрабанду має низку як позитивних, так і негативних наслідків. З одного боку, декриміналізація таких діянь обґрунтована, оскільки значна частина контрабандних товарів переміщалася

для зайняття підприємницькою діяльністю, а тому відповідальності має підлягати юридична особа. Наразі у МК України (ч. 2 ст. 459) визначено, що суб'єктами адміністративної відповідальності за порушення митних правил можуть бути громадяни 16-річного віку або посадові особи підприємств, що вчинили порушення митних правил, тобто знову ж таки самі юридичні особи не несуть відповідальності. Хоча тепер у КК України передбачені засади застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб.

Варто погодитись із тезою О. С. Яланського про те, що «товарна контрабанда породжує в країні тіньову економіку, зменшує надходження податкових платежів у державний бюджет, що, зі свого боку, призводить до соціального напруження. До того ж, відсутність кримінальної відповідальності за це діяння популяризує серед бізнесменів використання незаконних засобів проти держави, а отже і проти суспільства. Зрештою, товарна контрабанда може призвести до втрати цілих галузей вітчизняної промисловості через конкуренцію з дешевим, однак неякісним товаром та відповідно до втрати робочих місць» [47, с. 1036].

Предметами контрабанди в порушених правоохоронними органами кримінальних провадженнях виступають переважною більшістю «промислові та продовольчі товари, транспортні та наркотичні засоби, в окремих випадках – валюта, зброя (вогнепальна, холодна) і боєприпаси, отруйні, сильнодіючі речовини, стратегічна сировина (бурштин), історичні та культурні цінності».

Серед найбільш популярних схем для вчинення товарної контрабанди Д. Каменський відзначає: «1) оформлення вантажних транспортних засобів як порожніх; 2) ввезення заборонених та дешевих марок пального під виглядом «Євро-4», коли в нейтральні води України заходять танкери з контрабандними нафтопродуктами, і далі до них підходять невеликі за ємністю судна, перекачують ці паливно-мастильні матеріали без розмитнення, після чого вони потрапляють за тіньовими схемами на автозаправні станції; 3) вивезення, в порушення діючого мораторію на експорт необроблених лісоматеріалів, деревини (лісу-кругляку) в країни ЄС; 4) суттєве заниження вартості товарів,

які ввозяться в Україну, зокрема, в морських контейнерах через Одеський морський торговельний порт; 5) усталена схема «чорної контрабанди», яка відбувається через зелені зони, переважно через лісосмуги на кордонах та яка прикривається окремими представниками правоохоронних структур – таким чином, нелегальні товари без процедури розмитнення й сплати обов’язкових платежів у державний бюджет потрапляють в Україну тощо» [48, с. 98].

Також, ми впевнені, що ситуація, що склалася робить негативний вплив на здійснення контролю за учасниками зовнішньоторговельних відносин, оскільки за законодавством України оперативно-розшукову діяльність не можна здійснювати у справах про адміністративні правопорушення.

Якщо раніше правоохоронними органами при здійсненні оперативних заходів, спрямованих на виявлення товарної контрабанди, могли бути виявлені її кваліфіковані види, наприклад, переміщення вогнепальної зброї, його основних частин, вибухових пристроїв, боєприпасів, то зараз зі скасуванням кримінальної відповідальності за просту товарну контрабанду, виявляти кваліфіковану контрабанду стає складніше. Також тепер неможливо притягнути до відповідальності за кваліфіковані види товарної контрабанди, яку здійснюють, наприклад, особою з використанням свого службового становища, або організованою групою. Одним словом, декриміналізація товарної контрабанди мимоволі створила умови для появи організованих злочинних угруповань [49, с. 64].

Водночас товарна контрабанда найчастіше відбувалася з метою ухилення від сплати митних платежів і повністю охоплювалася складом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 212 КК України [50].

Отже, відсутність кримінальної відповідальності за товарну контрабанду позбавляє правоохоронні органи низки кримінально-правових важелів для протидії й запобіганню цьому явищу. Адже її суспільна небезпека полягає не лише величезних втратах бюджету, а й корупційних змовах зі службовими особами митниці. Так, нещодавно у Волинській області за підозрою у вчиненні кримінальних правопорушень за ст. 362, 364 та 367 КК України був затриманий

начальник митного посту «Ягодин», під час обшуку автомобіля якого було виявлено понад 700 тис. доларів США [51]. Так, за підрахунками експертів щороку Державний бюджет України через контрабанду на митниці недотримує понад 100 млрд грн. [52].

«Вбачається, що у фаховій літературі прослідковується більше критики, аніж обґрунтованої підтримки, щодо декриміналізованої у 2011 р. контрабанди товарів. Наприклад, О. О. Дудоровим було зауважено, що на сучасному етапі для України характерною є саме економічна контрабанда – контрабанда товарів широкого вжитку. Він наполягає, що захист інтересів економіки держав, ґрунтується на вивезенні ресурсів сировини і напівфабрикатів, а продовольча безпека забезпечується у переважній більшості товарів за рахунок імпорту», повинна здійснюватися за допомогою кримінально-правових заходів [53, с. 173].

Народними депутатами України неодноразово здійснювались спроби відновити кримінальну відповідальність. Це законопроекти від 14.05.2015 р. № 2840; від 07.10.2015 р. № 3254; від 03.07.2018 р. № 8543, однак далі першого читання не були прийняті.

З часом знову відбулась спроба криміналізувати товарну контрабанду за ініціативою Президента України. Де він своєю ініціативою «нормативно правовим актом «Про внесення змін до ККУ та КПУ щодо криміналізації контрабанди товарів та підакцизних товарів, а також недостовірного декларування таких товарів» від 23.04.2021 р.» № 5420 хотів поновити кримінальну відповідальність за товарну контрабанду. Серед нововведень варто відзначити, що КК України пропонувалося доповнити новими статтями 201² «Контрабанда товарів», 201³ «Контрабанда підакцизних товарів», 201⁴ «Недостовірне декларування товарів» [54].

У цьому проекті цікавим видається звільнення від кримінальної відповідальності «особу, яка вчинила діяння, що призвели до неправомірного зменшення чи звільнення від сплати митних платежів», якщо вона до судового розслідування сплатила несплачений митний платіж у подвійному розмірі.

Такий спосіб гуманізує кримінальне законодавство, полегшує процес досудового розслідування та прогнозує збільшення надходжень до бюджету.

Наразі 75,3 % респондентів підтримують думку і вважають обґрунтованим відновлення кримінальної відповідальності за товарну контрабанду разом з адміністративною відповідальністю за дрібну контрабанду.

За 2019 рік на розгляд судів було направлено 984 справи з контрабанди, на суму 348,22 млн. грн., за результатами розгляду яких судами прийнято рішення про призначення штрафів у 788 справах, це 80 % на суму 40,46 млн грн. Застосовано конфіскацію у 765 випадках, це 77,7 % на суму 39,56 млн грн. З інших розглядів 126 справ, це 12,8 % на суму 142,96 млн грн. Також, судами прийнято рішення про закриття проваджень, у переважній більшості на підставі відсутності складу кримінального правопорушення, у тому числі через недостатність доказів з окремих елементів складу кримінального правопорушення [54].

Отож, суди закривають справи про адміністративні правопорушення із значною вартістю предметів правопорушень відповідно до МК України, а митні органи через відсутність достатніх повноважень не можуть у повній мірі забезпечити необхідні заходи, щодо документування і доказування певних епізодів вчиненого кримінального правопорушення, що як наслідок унеможливорює притягнути осіб до відповідальності, у тому числі кримінальної.

Отже, на наше переконання, нині варто повернути товарну команду та доцільніше з чинної редакції ст. 201 КК України прибрати вказівку на зазначений предмет у диспозиції статті, визначивши контрабанду товарів, культурних цінностей, підакцизних товарів, лісоматеріалів або пиломатеріалів цінних та рідкісних порід дерев, лісоматеріалів необроблених. А вилучені предмети визначити у новій статті у розділі про кримінальні правопорушення проти громадської безпеки або у різних статтях різних розділах КК відповідно до об'єкту посягання

У вітчизняному законодавстві не розкривається поняття переміщення

через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, а з огляду на бланкетність диспозиції ст. 201 КК України, при застосуванні цієї норми необхідно звертатися до низки нормативних правових актів, зокрема, що визначають їхню культурну цінність або відносять до зброї, або щодо яких встановлено спеціальні правила переміщення через митний кордон України тощо.

Винність як ознака кримінального правопорушення передбачає психічне ставлення особи до вчиненого нею діяння. Контрабанда відноситься до умисних кримінальних правопорушень і може бути здійснена тільки з прямим умислом, тобто особа усвідомлює суспільну небезпеку своїх дій (тобто, з порушенням встановлених правил переміщує предмети, перелічені в ст. 201 КК України) і бажає їх здійснити. Відповідно до ст. 19 КК України кримінальної відповідальності підлягає тільки осудна фізична особа, яка досягла певного віку. За загальним правилом цій особі на момент вчинення кримінального правопорушення повинно виповнитися 16 років. Детально такі ознаки будуть розглянуті нами у другому розділі дисертаційного дослідження.

Караність передбачає наявність у законі про кримінальну відповідальність санкції за вчинення конкретного діяння. У характері і розмір покарання відображається оцінка державою ступеню суспільної небезпеки вчиненого правопорушення. Так, за вчинення правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 201 КК України, встановлено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до семи років. За кваліфіковані види контрабанди передбачено більш суворе покарання.

Прикордонні території як місце безпосереднього розвитку контрабандних діянь мають недостатню ефективність використання наявного в них природно-ресурсного забезпечення та переваг розміщення на місцевості. Для забезпечення процесів виявлення ризиків контрабанди в прикордонній зоні та розробки ефективного механізму запобігання їй нами було систематизовано прикордонних територій за характером їх розвитку. [35, с. 61]. На підставі визначені засади запобігання контрабанді на прикордонних територіях на

пряму залежить від реалізації таких організаційно-економічних заходів загальнодержавного інформаційного характеру, соціально-економічного характеру, нормативно-правового характеру та технічного характеру.

Варто звернути увагу також на рівень матеріальної забезпеченості митників, підвищення якого підняло б престиж митної служби і, разом з посиленням виконавчої дисципліни й відповідальності, сприяло б викоріненню правопорушень.

Отже, відповідно до ст. 201 КК України ми пропонуємо наступне визначення поняття контрабанди – «це суспільно небезпечне діяння, що посягає на суспільні відносини у сфері господарської діяльності, громадської безпеки», здоров'я населення шляхом переміщення через митний кордон України визначені в цій статті предметів, здійснюється з прямим умислом фізичною осудною особою, яка досягла шістнадцятирічного віку.

Останнім часом розвиток контрабанди в Україні характеризується тенденцією збільшення масштабів діяльності контрабандистів, що негативно впливає на всі сфери економіки; маючи ознаки організованої злочинності з напрацьованими каналами контрабанди та сталих способів її вчинення; мобільність контрабандних схем, що забезпечує оперативно корегувати тактику здійснення протиправної діяльності; наявність зв'язків з посадовими особами у митних органах, органах охорони державного кордону та наявність інших корупційних зв'язків.

Через це можемо цілком впевнено стверджувати, що дестабілізуючий вплив розвитку контрабандної діяльності в Україні створює наступні загрози у усіх сферах державної політики: 1) знижує обсяги фінансових надходжень до Державного бюджету України, негативно впливаючи на динаміку та структуру валового внутрішнього та формуючи передумови для недоотримання доданої вартості; 2) сприяє розвитку тіньової економіки та створення тіньових економічних схем; 3) активізує розвиток недобросовісної конкуренції; 4) збільшує криміналізацію відносин у сфері економіки і перешкоджає лібералізації процесам; 5) провокує корумпованість у відносинах між

представниками підприємницької діяльності та працівниками органів державної влади; 6) спотворює справедливий розподіл суспільних благ між окремими соціальними верствами населення у державі; 7) ускладнює процеси ефективного регулювання зовнішньоторговельних міждержавних відносин; 8) стимулює формування демпінгових цін на контрабандну товари та предмети тощо [35, с. 62].

Отож, насамкінець зауважимо, що посилення дестабілізуючого впливу, зростаюча тенденція вчинення контрабанди негативно впливає на формування економічної безпеки держави та посягає на низку інших суспільних відносин вимагає від держави розробки пріоритетних та актуальних заходів стосовно її зміцнення.

1.3. Зарубіжна практика кримінально-правового урегулювання контрабанди та досвід запобігання її вчинення

Як ми вже зазначали, контрабанда відноситься до кримінальних правопорушень міжнародного характеру, адже її вчинення посягає на суспільні відносини відразу декількох держав. Безумовно вона є благодотворним середовищем для транснаціональної організованої злочинності, міжнародного тероризму, засобом незаконних операцій з наркотичними і психотропними речовинами, незаконного обігу зброї, фальшивомонетництва, засобом незаконного вивезення за кордон культурних цінностей [55, с. 170].

«У зарубіжному праві не склалося єдиного підходу до розуміння контрабанди, її правової та юридичної природи. Ми розглянемо найбільш характерні підходи до розуміння контрабанди, представлені в законодавстві зарубіжних держав. Для прикладу, відзначмо, що незаконна торгівля тютюновими виробами призводить до величезних втрат доходів для урядів, які оцінюються приблизно в 40–50 мільярдів доларів США в рік і виявляються в збільшенні споживання, а отже, у проблемах зі здоров'ям, оскільки це робить тютюн дешевшим» [56, с. 411].

У Міжнародній Конвенції про двосторонню адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні правопорушень чинного митного законодавства надано правове визначення контрабанди, якого дотримуються більшість країн світу. У п. «г» ст. 1 цієї Конвенції йдеться, що «термін «контрабанда» означає митне шахрайство, що полягає у переміщенні товарів через митний кордон у будь-який прихований спосіб» [57]. Приєднатися до Конвенції може будь-яка держава – член Ради митного співробітництва і будь-яка держава – член Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) або її спеціалізованих закладів. Україна до Конвенції приєдналася в 2000 р.

Одним серед першій країн дослідимо досвід Китайської Народної Республіки (далі – КНР), де проблема запобігання та протидії контрабанді – одна з найбільш актуальних для сучасної КНР. Зокрема, на це вказує і Н. Х. Ахметшин, визначаючи, що основними товарами контрабанди залишаються нафта і нафтопродукти, автомобілі та мотоцикли, рослинне масло, сировина для текстильної та хімічної промисловості [58, с. 136].

У кримінальному законодавстві КНР передбачена велика система норм про відповідальність за контрабанду. Це багато в чому пояснюється значущістю проблеми контрабанди для сучасної КНР. Залежно від предмета кримінального правопорушення диференціюється відповідальність за розглядається діяння. При цьому, суспільна небезпека різних предметів контрабанди не зізнається рівною. Наприклад, діянням з підвищеним ступенем суспільної небезпечності розглядається контрабанда культурних цінностей і рідкісних тварин, що пояснюється великим потоком їх контрабанди [59, с. 101]. Найбільш суспільно небезпечною визнається контрабанда наркотичних засобів.

У науковій літературі зазначається, що проблема боротьби з контрабандою в КНР, як правило, вирішується шляхом встановлення високих як адміністративних, так і кримінальних санкцій за її вчинення [60, с. 64]. Стабільне економічне зростання КНР супроводжується постійним удосконаленням способів контрабанди і високою активністю злочинних

угруповань, залучених до неї. Проблема боротьби з контрабандою актуальна протягом вже декількох десятиліть і керівництво країни проводить енергійні і масштабні заходи по боротьбі з нею, посилюючи відповідальність за заняття цієї незаконною діяльністю. З початку економічних реформ (1979 р.) до КК КНР тричі вносилися зміни, які посилюють покарання за контрабанду [61, с. 112].

У КК КНР параграф 2 Розділу III повністю присвячений кримінальній відповідальності за контрабанду [62]. Варто також наголосити, що у Розділі 6 КК КНР винесена кримінальна відповідальність за контрабанду наркотичних засобів. При цьому кожна норма визначає окремо відповідальність за контрабанду окремих товарів, предметів чи речовин.

Так, у ст. 151 КК КНР встановлена відповідальність «за контрабанду небезпечних предметів та фальшивої валюти; контрабанду заборонених державою до вивозу з країни культурних цінностей, всіх видів дорогоцінних металів, а також заборонених державою до ввезення в країну цінних порід тварин і вироблених з них предметів; контрабанду, що заборонена державою до вивозу з країни червонокнижних рослин і продукції з них; кримінальні правопорушення», згадані в частинах першій та другій цієї статті, при особливо обтяжуючих обставинах.

Окреслена стаття за своїм складом максимально схожа на склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201 КК України. Водночас згідно зі КК КНР такі дії, караються довічним позбавленням волі або смертною карою з конфіскацією майна.

Крім того, ст. 152 КК КНР передбачає відповідальність за контрабанду з метою отримання прибутку або поширення порнографічних фільмів, відеокaset, аудіокaset, картинок, друкованої продукції та інших матеріалів з порнографічними матеріалами. «До слова, в Україні такі кримінальні правопорушення входять до складу ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів передбачених ст. 301 КК України».

«Цікавим є і наступне, згідно зі ст. 153 КК КНР передбачена кримінальна

відповідальність за контрабанду інших матеріальних цінностей, крім визначених вище, та дивлячись на тяжкість наслідків у вигляді розміру ухиленням від сплати податків, може становити покарання у виді позбавленням волі терміном до 10 років або довічного позбавленням волі, чи штраф від дворазової до шестиразової суми коштів прихованих від сплати податків або конфіскацією майна відповідно до законодавства».

«Цікавою, на наш погляд, є практика застосування покарання за вчинене кримінальне правопорушення залежно від виявлених коштів належних до сплати як податки на сукупність всіх контрабандних матеріальних цінностей, якщо контрабанда вчинялася системно і раніше не було призначено покарання. Цілком слушно таку практику передбачити у вітчизняному кримінальному законодавстві».

У ст. 154 КК КНР вищезазначені дії кваліфікуються «як контрабанда матеріальних цінностей, і покарання за їхнє вчинення встановлюється відповідними статтями цього параграфу: незаконне придбання безпосередньо у контрабандиста таких товарів, заборонених державою до ввезення в країну, або незаконне придбання безпосередньо у особи контрабандиста інших таких» контрабандно ввезених в країну товарів і предметів в порівняно великих розмірах; «перевезення, покупка, перепродаж у внутрішніх морях і територіальних водах продукції», забороненої державою до ввезення та вивезення з країни, або перевезення, покупка, перепродаж в порівняно великих розмірах без наявності законного дозволу товарів і предметів, ввезення та вивезення з країни яких державою обмежений; ввезення з-за кордону на територію країни твердих відходів без перевірки митних органів. Крім того, в окреслені статті змова з контрабандистом, надання йому кредиту, грошових коштів, номера рахунку, чека, свідоцтва або надання йому транспортних послуг, послуг із зберігання та поштового пересилання розглядаються як участь в груповій контрабанді.

Також у ст. 155 КК КНР за збройне прикриття контрабанди передбачаються найсуворіші заходи покарання, а перешкоджання затриманню

контрабандистів за допомогою погроз і насильства кваліфікується за сукупністю як перешкодження працівникам державних органів у виконанні їх обов'язків відповідно до закону.

«На нашу думку, щодо кваліфікації таких дій як контрабанда достатньо розширює тлумачення такого негативного явища і водночас значно розширює коло заходів, що можуть застосовуватись для запобігання контрабанді. Така практика є вкрай цікава у контексті саме кримінального права України і заслуговує на увагу» при криміналізації таких дій, визнання їх кримінальним проступком та відповідно забезпечення запобігання та протидії контрабанді у цілому в Україні.

Важливим та необхідним вбачається також, розкрити інші важливі особливості у кримінальному законодавстві КНР. Зокрема, варто звернути увагу, що до видів контрабанди у Китаї віднесені, як зазначалося вище, деякі випадки ухилення від обов'язкових податків і митних зборів. При цьому ухилення від сплати податкових платежів зв'язується з випадками так званої економічної або товарної контрабанди. Отож, китайський законодавець визнає, що «метою здійснення економічної контрабанди є, як правило, ухилення від сплати будь-яких податкових або митних платежів. Усі випадки контрабанди в кримінальному законодавстві КНР знаходяться серед низки кримінальних правопорушень економічної спрямованості, що дозволяє зробити висновок про те, що китайський законодавець сприймає» контрабанду як економічний злочин. Виняток становить контрабанда наркотичних засобів, яка віднесена до інших кримінальних правопорушень проти держави.

Варто також відзначити, що у кримінальному законодавстві КНР встановлюється відповідальність юридичних осіб за контрабанду. На відміну від вітчизняного, у теорії кримінального права КНР організації, винні у вчиненні таких кримінальних правопорушень, караються штрафом, крім того, особи, безпосередньо відповідальні за керівництво, й інші безпосередньо відповідальні особи караються відповідно до положень конкретних статей кк [63, с. 90].

Отож, кримінальне законодавство КНР є зразком досить репресивного підходу до кримінальної відповідальності за контрабанду. Про це свідчить «значна кількість законодавчих норм про кримінальну відповідальність за контрабанду і тяжкість кримінального покарання. Це пояснюється саме актуальністю запобігання та протидії контрабанді як для КНР так і інших азіатських країн».

Тепер розглянемо практику протидії контрабанді серед пострадянських країн. З моменту створення ЄАЕС і прийняття РФ, Республікою Білорусь і Республікою Казахстан МК Митного союзу, почався новий етап розвитку митного законодавства. Ця організація створена «з метою всебічної модернізації, кооперації та підвищення конкурентоспроможності національних економік і створення умов для стабільного розвитку в інтересах підвищення життєвого рівня населення держав-членів» [64].

Однак для однакового правотлумачення і правозастосування недостатньо змінити національне кримінальне законодавство у митній сфері, необхідна уніфікація законодавства в цій галузі для ефективної дії МК Митного союзу. Різне закріплення ознак складу контрабанди в КК держав-членів ЄАЕС – Республіки Вірменія, РБ, РК і Киргизької Республіки може призвести до ситуації, що через країни з менш високими санкціями або навіть некриміналізованими діями будуть ввозитися предмети контрабанди для подальшої перевезення їх територією Митного союзу ЄАЕС.

Аналізуючи кримінальне законодавство країн митного союзу видається, що стосовно відповідальності за контрабанду воно є досить репресивне. Також, в КК країн митного союзу контрабанда була передбачена у розділі про господарську діяльність. Потім, декриміналізовано кримінальне правопорушення як грошову і товарну контрабанди, а згодом перенесено до розділу «Злочини проти громадської безпеки» та була введена нова ст. 226¹, що встановлює кримінальну відповідальність за незаконне переміщення предметів зазначених у диспозиції контрабанди.

Протягом довгого періоду контрабанду додатково включали до глави

кримінального кодексу окремих держав Митного союзу: «Злочини проти здоров'я населення і суспільної моралі», що передбачає кримінальну відповідальність так само за контрабанду предметів злочину. Однак згодом автор повернув кримінальну відповідальність за контрабанду готівкових коштів і (або) грошових інструментів та контрабанду алкогольної продукції і (або) тютюнових виробів до відповідних статей. Також усі зазначені статті як особливо кваліфікуючу ознаку виділяють вчинення контрабанди організованою групою, що в цілому є відмінним від вітчизняної норми, що визначає кримінальну відповідальність за контрабанду.

Чинне кримінальне законодавство РБ зазнало істотних змін в частині відповідальності за контрабанду, спрямовані на його гармонізацію з положеннями нормативних актів Митного союзу ЄАЕС.

Так, ст. 228 КК РБ «Контрабанда» розташована в главі 25 «Злочини проти порядку здійснення економічної діяльності» розділу VIII «Злочини проти власності та порядку здійснення економічної діяльності». Раніше ця норма містила два склади кримінального правопорушення: у першій частині закріплена відповідальність за економічну контрабанду (переміщення у великому розмірі через митний кордон РБ товарів і цінностей, заборонених або обмежених до такого переміщення, за винятком зазначених у частині другій цієї статті), а у другій частині – за контрабанду низки заборонених предметів [65]. Як і український, законодавець РБ в перелік кваліфікуючих ознак включив вчинення контрабанди раніше судимою особою за таке кримінальне правопорушення.

Наразі ч. 1 ст. 228 КК РБ передбачає відповідальність за незаконне переміщення через митний кордон ЄАЕС в великому розмірі товарів, заборонених або обмежених до такого переміщення; за незаконне переміщення через митний кордон ЄАЕС в великому розмірі готівкових коштів або фінансових інструментів. Кваліфікуючі ознаки ідентичні вітчизняним, однак містить особливо кваліфікуючу ознаку – вчинення контрабанди організованою групою, що для нас видається вкрай цікавим.

Серед нововведень білоруського законодавства варто відзначити, що ст. 228¹, що встановлює відповідальність за переміщення товарів через митний кордон ЄАЕС поза визначеними законодавством місць або в невстановлений час роботи митних органів в цих місцях, містить преюдицію, тобто вчинене протягом року після накладення адміністративного стягнення за таке ж порушення.

Також незаконне переміщення через митний кордон ЄАЕС або державний кордон РБ сильнодіючих, отруйних, отруйних речовин, радіоактивних матеріалів, вогнепальної зброї, його складових частин або компонентів, боєприпасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв, зброї масового ураження або засобів її доставки, матеріалів або обладнання, що можуть бути використані при створенні зброї масового ураження, а також інших видів озброєння і військової техніки відноситься до глави 29 «Злочини проти здоров'я населення» КК РБ.

Новий КК Республіки Казахстан був прийнятий у 2014 році та містить дві статті про контрабанду. «Перша ст. 234 «Економічна контрабанда», а саме: переміщення у великому розмірі через митний кордон країн Митного союзу предметів контрабанди (товарів), зокрема заборонених або обмежених до обігу, щодо яких встановлено спеціальний режим переміщення через митний кордон, за винятком тих, що передбачені у статті 286 цього Кодексу». Стаття розміщена в розділі 8 «Кримінальні правопорушення у сфері економічної діяльності» Особливої частини КК Республіки Казахстан. Наступна ст. 286 «Контрабанда вилучених з обігу предметів або предметів, обіг яких обмежено», знайшла своє відображення у главі 10 «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки та громадського порядку» [66].

На наше переконання, модель розмежування видів контрабанди у КК Республіки Казахстан найбільш вдало відображає зміст цього кримінального правопорушення, а тому ми сподіваємось, що вітчизняний законодавець зверне увагу на такий досвід зарубіжних колег.

У КК Республіки Вірменії стаття про контрабанду розташовується в главі

22 «Злочини проти економічної діяльності». У ч. 1 ст. 215 Республіки Вірменії, крім товарів до предметів контрабанди відносяться культурні чи інші цінності, в частині 2 цієї статті, як ми вважаємо, маються на увазі інші культурні цінності, для переміщення яких встановлено спеціальні правила [67]. Цікавим видається, що у ч. 3 ст. 215 КК Республіки Вірменії наведено широкий перелік кваліфікуючих ознак, серед них – вчинення контрабанди особою, звільненим від певних «процедур митного контролю, або особою, що уповноважена на здійснення переміщення через митний кордон окремої категорії товарів або транспортних засобів, звільнених від встановлених правил оформлення при митному контролі».

КК Киргизької Республіки як КК РБ та КК Республіки Казахстан містить два види контрабанди – економічна контрабанда (ст. 223) та контрабанда предметів, щодо яких встановлено спеціальні правила переміщення через митний кордон Киргизької Республіки (ст. 270). У ч. 1 ст. 223 надається опис тих же способів переміщення товарів та інших предметів (поза або з приховуванням від митного контролю, або з обманним використанням документів або засобів ідентифікації, або поєднане з недекларування або недостовірним декларуванням) [68].

Водночас у примітці до цієї статті передбачена можливість звільнення від кримінальної відповідальності і покарання особи, яка вперше вчинила діяння, передбачене цією статтею, якщо вона добровільно сплатила належні митні платежі в двократному розмірі, включаючи штрафи і пені, з оформленням в митному відношенні товарів та інших предметів, що є предметом контрабанди.

Порівнявши норми про кримінальну відповідальність за контрабанду в країнах Митного союзу ЄАЕС можна виділити такі суттєві відмінності:

1. У в КК Республіки Вірменія, КК РБ, КК Республіки Казахстан і КК Киргизької Республіки встановлена кримінальна відповідальність за економічну контрабанду.

2. У КК республік відсутній опис способів вчинення контрабанди (лише вказується на незаконність переміщення предметів) на відміну від КК РБ, де у

диспозиції норм про контрабанду вказується на незаконність переміщення, а в примітці до ст. 228 розкривається таке поняття. У КК Казахстану і КК Киргизії містяться способи, як-от: «поза або з приховуванням від митного контролю або з обманним використанням документів або засобів митної ідентифікації, або поєднане з недекларування або недостовірним декларуванням. У КК Республіки Вірменії перелік способів вчинення контрабанди вужчий (поза або з приховуванням від митного контролю або з обманним використанням митних та інших документів)».

3. Різне визначення місця вчинення контрабанди. У КК колишніх республік місцем є митний кордон Митного союзу в рамках ЄАЕС або державний кордон з державами-членами Митного союзу в рамках ЄАЕС; в КК Вірменії – митний кордон Республіки Вірменія; в КК РБ та Киргизької Республіки митний кордон ЄАЕС в нормах про економічну контрабанду та митний кордон цих держави у нормах про контрабанду заборонених предметів; митний кордон Митного союзу Республіки Казахстан визнається місцем будь-якої контрабанди.

4. Різниця в переліках предметів, обмежених в обороті (наприклад, в КК РФ розкрито, що відноситься до основних частин вогнепальної зброї, а також в якості предметів контрабанди вказані стратегічно важливі товари і ресурси або культурні цінності у великому розмірі, особливо цінні дикі тварини і водні біологічні ресурси, що належать до видів, занесених до Червоної книги, їхні частини та похідні; кримінальна відповідальність за контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх прекурсорів або аналогів тощо закріплена в іншій главі КК країни митного союзу в ст. 229. У КК РБ міститься 2 статті про контрабанду, предметів, обмежених в обороті, розташовані в главі 29 «Злочини проти здоров'я населення». У кримінальному законодавстві Республіки Вірменія, Республіки Казахстан, Киргизької Республіки відповідальність за контрабанду предметів, обмежених в обороті, закріплюється в одній і тій же статті.

4. У КК РБ, Республіки Вірменії та Киргизької Республіки до

кваліфікуючих ознак відносяться вчинення контрабанди повторно або особою, яка раніше вчинила контрабанду, передбачену іншими статтями КК РБ. У КК Казахстану в якості кваліфікуючих ознак вчинення контрабанди вказуються неодноразовість, наявність судимості.

5. Різні підходи до унормування визначення вартості переміщуваних предметів контрабанди (в КК Республіки Вірменії – розмір мінімальної заробітної плати, встановленої на момент вчинення кримінального правопорушення ; в КК РБ – розмір базової величини; в КК Республіки Казахстану – місячні розрахункові показники; в КК Киргизької Республіки – розрахунковий показник).

6. Кримінальне законодавство Республік Вірменії, Казахстану і Киргизії не виділяє в окремі статті контрабанду цих предметів, хоча і містять норми про економічну контрабанду.

Аналізуючи КК Республіки Узбекистан, можна відзначити, що в ньому міститься ст. 182 «Порушення митного законодавства», в якій не вживається термін «контрабанда». У КК Узбекистану перераховані способи незаконного переміщення товарів або інших цінностей, а в якості кваліфікуючих ознак в п. «б» зазначено порушення митного законодавства, вчинене шляхом прориву; а в пункті «в» – організованою групою або в її інтересах [69].

КК Республіки Узбекистан в розділі XVII «Злочини проти громадської безпеки» включає ст. 246 «Контрабанда». У ній представлений розширений перелік загальнонебезпечних предметів, за переміщення яких через митний кордон Республіки Узбекистан передбачена відповідальність. Крім сильнодіючих, отруйних, отруйних, радіоактивних, вибухових речовин, вибухових пристроїв, озброєння, вогнепальної зброї або боєприпасів, а так само наркотичних засобів або психотропних речовин, тут наведені предмети контрабанди, як-от: матеріали, що пропагують релігійний екстремізм, сепаратизм і фундаменталізм. Контрабанда «ядерного, хімічного, біологічного та інших видів зброї масового знищення, матеріалів і устаткування, які свідомо можуть бути використані при його створенні», а так само наркотичних засобів

або психотропних речовин у великих розмірах – є кваліфікованим видом такого кримінального правопорушення.

Якщо розглядати законодавство європейських країн, що передбачає відповідальність за контрабанду, то можна відзначити, що, незважаючи на тривале існування ЄС, в рамках якого діє загальний ринок «як форма економічної інтеграції країн, що припускає вільне переміщення товарів, робіт і послуг, а також факторів виробництва – капіталу, трудових ресурсів – через кордони країн, що є членами спільного ринку», в країнах, що входять в цей союз, законодавство про відповідальність за контрабанду не уніфіковане. У низці країн до контрабанди відносять такі дії, що мають на меті ухилення від сплати митних зборів (Італія, Австрія). В інших країнах контрабандою вважається ввезення і вивезення товарів з порушенням законів про імпорту та експорт, навіть якщо ці дії не заподіяли ніякого фінансового збитку державі (Англія, Франція, Швейцарія) [70, с. 42].

У Кримінальному кодексі Федеративної Республіки Німеччина (далі – ФРН) [71] поняття «контрабанда» як таке не використовується. Однак у низці статей КК ФРН встановлено відповідальність за незаконні ввезення і вивезення окремих предметів.

Так, згідно зі ст. 275 КК ФРН особа вчиняє легке кримінальне правопорушення, якщо здійснює підробку службових посвідчень, аби створити, набути «собі особисто або іншій особі, або пропонує для продажу, чи зберігає, має намір надати іншій особі, ввозить і вивозить приладдя (пластини, форми, поліграфічні набори, кліше, негативи, матриці або подібні пристосування), придатні за своїми якостями для вчинення протиправного діяння; папір, щось подібне паперу, призначеного для виготовлення службових посвідчень і особливим чином має захист» від підробки, або папір, яку можна переплутати зі справжньою, або бланки службових посвідчень.

Водночас зберігання, транспортування, оброблення, переробка або іншим чином застосування, ввезення або горючих ядерних речовин без необхідного дозволу або порушуючи заборону, яке підлягає дотриманню, або грубо

порушуючи обов'язки, без необхідного дозволу або порушуючи підлягає «дотриманню заборона, інші радіоактивні речовини, які за своїм родом, властивості або кількості» можуть заподіяти смерть або тяжку шкоду здоров'ю іншої людини в результаті іонізуючого випромінювання вже визначається середнім за тяжкістю кримінальним правопорушенням.

Крім того, у ФРН відповідальність за контрабанду передбачена в Положенні про податки 1976 р., в якому міститься два склади контрабанди: проста (полягає у ввезенні або вивезенні всупереч існуючій забороні будь-яких предметів, без пред'явлення їх митниці) та кваліфікований (здійснюються у вигляді промислу або із застосуванням насильства, або в складі банди з застосуванням вогнепальної зброї) [70, с. 43]. Оскільки покарання у вигляді позбавлення волі і за перший, і за другий вид контрабанди не перевищує 5 років, то приходимо до висновку, що у законодавстві ФРН такий розподіл контрабанди на види не залежить від об'єкта або предмета посягання і такі діяння не вважаються тяжкими.

У цілому завдяки аналізу кримінального законодавства ФРН стосовно запобігання та протидії зазначимо у ФНР встановлено відповідальність за незаконне переміщення через кордон обмеженого переліку предметів. При цьому відповідальність встановлена за незаконне ввезення або вивезення тільки тих предметів, обіг яких обмежено або повністю заборонено. Також німецький законодавець допускає дуже обмежене втручання кримінально-правовими засобами в охорону митних відносин, зокрема і контрабанді.

Ці фактори, на наш погляд, дозволяють стверджувати, що використовується ліберальний підхід до питання встановлення кримінальної відповідальності за контрабанду. Такий підхід різко контрастує з раніше дослідженим кримінальним законодавством КНР.

Ще один закон є цікавим для нашого дослідження. Кримінальне законодавство Республіки Сан-Марино, яке являє собою класичний європейський нормативний документ у галузі кримінального права, при цьому як зазначається фахівцями, що він є одним з найбільш удосконалених.

«На відміну від інших правових документів, у КК Сан-Марино використовується у тексті норм поняття «контрабанда». Згідно зі ст. 388 «процес виробництва та контрабанда майна, що пов'язані з обманом державної скарбниці» всіх осіб, які виготовляють, завозять на територію Республіки, інші дії з метою поширення речей, що підлягають оподаткуванню, за які не сплачено податки, або особисті речі, обманюючи при цьому державні структури, підлягають кримінальній відповідальності у вигляді ув'язнення до тюрми першого ступеня і четвертого ступеня позбавлення політичних прав», крім фінансових санкцій, передбачених спеціальними законами Республіки [72].

Варто зазначити, що крім безпосередньо відповідальності за контрабанду, в кримінальному законодавстві Сан-Марино передбачено норми, що призначається за незаконне ввезення окремих предметів на територію держави кримінальна відповідальність. Так, у відповідності до ст. 242 будь-яку особу, яка «виготовляє, виробляє водні розчини або поживні чи медичні речовини, небезпечні для здоров'я»; переробляє, фальсифікує або видозмінює зазначені водні розчини або речовини отожд, що вони стають небезпечними для здоров'я людини; ввозить їх на територію країни або їх поширює на території, передбачено покарання щодо позбавлення волі четвертого ступеню. Ст. 244 КК Сан-Марино також передбачає відповідальність за ввезення без відповідного дозволу наркотичних засобів на територію цієї держави, продає їх, зберігає з метою продажу або іншого обігу.

Наступне, у ст. 309 КК Республіки Сан-Марино «будь-яка особа, яка вчиняє діяння передбачене диспозицією цієї статті щодо авторських творів мистецтва, промислову або сільськогосподарську товарну продукцію з назвами, маркуванням та іншими логотипами, що вводять в оману щодо походження, якості або складу такого продукту і авторського твору, притягується до кримінального покарання».

Подібні правопорушення передбачені і вітчизняним законодавством та передбачають покарання.

Водночас у КК Сан-Марино (ст. 280) «передбачено кримінальну

відповідальність за вироблення, ввезення на територію країни, поширення або зберігання в цілях поширення спирту, лікеру для алкогольних напоїв або алкогольних напоїв. При цьому контрабанда вже є кримінальним проступком у разі ввозу на територію країни або вивозу з товарів і продовольства всупереч заборонам влади або в таких кількостях, які не дозволені владою (ст. 319 КК Сан-Марино). У цьому аспекті варто розглянути можливість щодо упровадження у вітчизняне законодавство кримінальної відповідальності за такі діяння».

Досліджуючи кримінальне законодавство Сан-Марино приходиш до думки, що дійсно є моменти які для нашого законодавства можна запозичити.

Як бачимо кримінального законодавства Сан-Марино має певні особливості. «Встановлення кримінальної відповідальності за економічну або товарну контрабанду де відповідальність настає не тільки безпосередньо за ввезення таких предметів, а й за діяння, супутні контрабанді, зокрема, «придбання, отримання, поширення або зберігання». Водночас на відміну від значної кількості європейських держав така відповідальність не передбачена. Це ж стосується і відповідальності за контрабанду» цілого низки обмежених або заборонених до обігу предметів. Зокрема, засобів наркотичних характеристик, продукції з алкоголем, водних розчинів або поживних чи медичних речовин, що є небезпечними для здоров'я.

«За загальною характеристикою у кримінальному законодавстві Сан-Марино розміщено значний перелік норм про відповідальність за контрабанду і суміжних діянь. Такий підхід вказує про значно розширений» репресивний підхід у питаннях кримінальної відповідальності за контрабанду, ніж прийнято в більшості інших європейських держав.

У кримінальному законі Швейцарії [73], як і у німецькому, поняття «контрабанда» також не використовується, проте в низці складів кримінальних правопорушень встановлена відповідальність за незаконне ввезення певних предметів.

Так, ст. 135 КК Швейцарії в цілому більше охороняє авторські права,

аніж митні правила, адже встановлює відповідальність за вироблення, ввезення, зберігання, введення в обіг, рекламування, виставлення, пропонування, демонстрація або надання доступу до звукових записів, фотознімків, зображень, інших предметів або їхня демонстрація, у разі відсутності захисту в силу своєї незначної культурної або наукової цінності, нав'язливого зображення жорстокості стосовно людей або тварин. Те ж саме стосується програмного забезпечення (ст. 144 b), шкідливого для здоров'я тварин корму чи засобів для корму (ст. 236).

Отже, серед особливостей кримінального законодавства Швейцарії в сфері протидії контрабанді слід зазначити, що законодавець мінімально використовує кримінально-правові засоби в сфері протидії контрабанді, обмежуючись встановленням кримінальної відповідальності за контрабанду лише окремих предметів. Це, зокрема, шкідливі для здоров'я тварин корм або засоби для корму, звукові записи, фотознімки, зображення, інші предмети або покази, які не підлягають захисту в силу своєї незначної культурної або наукової цінності, нав'язливо зображують жорстокість по відношенню до людей або тварин.

На відміну від інших країн, як і в Україні лише одна стаття КК Болгарії передбачає відповідальність за контрабанду. Так, ст. 241 КК Болгарії встановлює кримінальну заборону переміщення через кордон країни товари без відома і дозволу митних органів, якщо це здійснено з використанням чужого або фальсифікованого офіційного документа або офіційного документа, що містить неправильні відомості; при переміщенні сильнодіючих або отруйних речовин, вибухових речовин, зброї або боєприпасів або при переміщенні товарів чи предметів у великій кількості в підприємницьких або виробничих цілях. При цьому окремою частиною статті встановлюється відповідальність переміщення через кордон країни наркотичних речовин, прекурсорів або їхніх аналогів, що представляють особливу [74].

Водночас предмет контрабанди вилучається на користь держави незалежно від того, в чийй власності він перебуває, а якщо він відсутній або

відчужений, то присуджується його вартість за відповідними державними роздрібними цінами. А транспортний засіб і засіб переміщення, що послужили для перевезення і переміщення товарів, предмета контрабанди, вилучаються на користь держави незалежно від того, в чийй власності вони знаходилися, крім випадків, коли їхня вартість явно не відповідає тяжкості вчиненого кримінального правопорушення.

Узагальнюючи результати аналізу болгарського кримінального законодавства в сфері відповідальності за контрабанду, варто зазначити, що відповідальність встановлюється як за економічну контрабанду, так і за контрабанду предметів, обмежених або вилучених з обороту. Серед предметів, обмежених в обороті, виділяються зброю і боєприпаси, а також наркотичні засоби. А болгарський законодавець передбачив можливість в менш суспільно небезпечних випадках контрабанди залучати до адміністративної відповідальності, а не до кримінальної.

У США контрабандою вважається умисне порушення правил ввезення-вивезення товарів як у зовнішній торгівлі, так і в торгівлі між штатами. Наркотичні засоби, що провозяться через кордон США контрабандою, не мають окремої кваліфікації і розглядаються як звичайний товар. Звід законів США встановлює більш суворе покарання за контрабанду, вчинену із застосуванням вогнепальної зброї, в цьому випадку додатково до покарання за основне кримінальне правопорушення «призначається покарання у виді позбавлення волі на строк не менше п'яти років – у разі наявності вогнепальної зброї, не менше семи років – в разі відкритої демонстрації вогнепальної зброї, не менше десяти років – у разі застосування вогнепальної зброї» [75, с. 34].

Так, для Митних органів США деякі види митних порушень можуть мати різні ступені важливості. Водночас найбільш важливими і рідкісними видаються окремі стратегічні порушення, що пов'язані з імпортом та експортом предметів, для яких потрібний спеціальний дозвіл (вогнепальна зброя, ядерна техніка, системи озброєнь, біологічна зброя, техніка, що підпадає під «Правила міжнародної торгівлі зброєю») [76].

Практику запобігання та протидії незаконній контрабанді в Канаді слід визнати такою, що заслуговує уваги. Так, в 2007 році федеральний уряд розробив федеральну стратегію контролю тютюну. Важливим компонентом оновленої Стратегії було здійснення програм боротьби з контрабандним тютюном, було засновано рух «Ініціатива корінного населення Канади по боротьбі з організованою злочинністю». Королівська канадська кінна поліція почала здійснювати Стратегію боротьби з контрабандою тютюну, яка привела до створення Цільової групи по незаконним тютюнових виробів. Провінція Квебек ввела цілий ряд законодавчих заходів, включаючи заходи щодо підвищення ефективності контролю і відстеження непереробленого тютюну, встановила більш високі штрафи за контрабанду тютюну [77, с. 13].

При розгляді законодавства арабських країн можна відзначити, що майже у всіх цих країнах (Лівія, Туніс, Марокко, Алжир, Ірак, Кувейт та ін.) відповідальність за контрабанду регламентується законами про митницю, основа яких побудована на законі Арабської Республіки Єгипет «Про митниці» 1955 р. Незважаючи на те, що арабськими країнами створено Раду Економічної Єдності, ними прийнято «Проект єдиного митного закону», в законодавстві арабських країн є деякі розбіжності в частині відповідальності за митні кримінального правопорушення (щодо конфіскації товарів, а також посилення покарання за рецидив) [70, с. 45].

Хоча предметом контрабандного кримінального правопорушення вважаються всі види товарів, існують різні положення, що стосуються товарів, що підлягають обкладенню митом, заборонених товарів і товарів, ввезення і вивезення яких обмежені. Місцем вчинення контрабанди вважається митний кордон.

У законодавстві Єгипту визначається, що контрабандою вважається незаконне ввезення або вивезення товарів без повної або часткової сплати належних митних зборів або з порушенням діючих установлень, що стосуються обігу заборонених товарів. Несплата митних зборів – природний наслідок контрабанди; об'єктом кримінального правопорушення в такому випадку є

право держави на стягування податкового мита [78, с. 11].

Підсумовуючи вищевикладене, ми приходимо до висновку, що в цілому в кримінальному законодавстві зарубіжних країн не склалося єдиного підходу до питань кримінальної відповідальності за контрабанду. Можна виділити три основні варіанти встановлення такої відповідальності:

а) у законодавстві не встановлено кримінальну відповідальність за контрабанду. Такий підхід прийнятий в законодавстві багатьох держав. При цьому, передбачені різні інші варіанти відповідальності за діяння, пов'язані з контрабандою, зокрема, адміністративна та фінансова відповідальність. Більш того, в останні роки має місце тенденція до відмови від кримінальної відповідальності за контрабанду та переклад правопорушень в розряд інших видів деліктів. Зокрема, таке рішення було прийнято італійським законодавцем, який в повній мірі відмовився від кримінальної відповідальності за контрабанду та перевів усі діяння у цій сфері в розряд адміністративних правопорушень. Наприклад, такий підхід характерний для законодавства Італії та Франції.

б) у кримінальному законодавстві встановлена відповідальність за контрабанду окремих предметів, незаконне переміщення через кордон яких представляє особливу суспільну небезпеку для держави. Зокрема, в кримінальному законі ФРН встановлено відповідальність з контрабанду фальшивих посвідчень і ядерних або паливно-мастильних матеріалів; в КК Швейцарії за контрабанду лише окремих предметів, зокрема, шкідливого для здоров'я тварин корми або коштів для корму, звукових записів, фотознімків, зображення, інших предметів або показів, які не підлягають захисту в силу своєї незначної культурної або наукової цінності, нав'язливо зображують жорстокість по відношенню до людей або тварин.

в) у кримінальному законодавстві передбачена повноцінна система відповідальності за контрабанду. Найбільш повно такий підхід реалізований в кримінальному законодавстві КНР, в якому встановлена відповідальність не тільки за економічну контрабанду, але і за контрабанду окремих предметів, обмежених в обороті або вилучених з обороту. Схожі підходи склалися в

кримінальних законах Сан-Марино і Болгарії.

Менш з тим, у кримінальних законах РФ, Республіки Вірменія, РБ, Республіки Казахстан і Киргизької Республіки більше відмінностей, ніж спільних рис. Відмінності в закріпленні місця і способів здійснення контрабанди, в переліках предметів, обмежених в обороті, в переліках стратегічно важливих товарів і ресурсів, і особливо цінних диких тварин і водних біологічних ресурсів, різні підходи до визначення вартості переміщуваних предметів негативно впливають на митне регулювання в Митному союзі ЄАЕС.

На вибір моделі відповідальності за контрабанду не позначається ні географічний принцип, ні віднесення будь-якого конкретного держави до певної правової сім'ї. Наприклад, кримінальне законодавство держав ЄС має суттєві відмінності, незважаючи на єдиний митний простір.

Також у доктрині кримінального права зарубіжних країн не склалося єдиного підходу до розуміння складу контрабанди. У низці кримінальних законів (ФРН, Швейцарія) термін «контрабанда» не використовується. У зарубіжних джерелах часто зустрічається поняття «контрабанда людей» (humansmuggling) [79, с. 22; 80, с. 404]. Отож, зміст цього терміну не приведено до однакового розуміння, і це дозволяє законодавцю кожної окремої держави вкладати свій зміст і по-своєму інтерпретувати поняття контрабанди.

Доцільним представляється запозичення певних положень законодавства зарубіжних країн, що стосуються контрабанди. Зокрема, розмежування економічної контрабанди та контрабанди заборонених у вільному обігу предметів. Особлива увага приділена можливості кримінальної відповідальності юридичних осіб за контрабанду. Наприклад, в ч. 3 ст. 199 КК Литовської Республіки встановлено, що відповідальність за контрабанду підлягає не тільки фізична, а й юридична особа.

На наш погляд, найбільш повно питання кримінальної відповідальності за контрабанду відображені в законодавстві КНР. У КК КНР закріплений більш широкий перелік предметів контрабанди (фальшива валюта, дорогоцінні

метали, порнографічні матеріали); її кваліфікованих видів; а також допускається залучення до кримінальної відповідальності юридичних осіб.

Висновки до розділу 1

1. Проаналізовано роботи низки радянських вчених і зазначено, що вони та їхні праці встановили фундаментальні засади дослідження кримінальної та кримінологічної характеристик контрабанди, а також запобігання їй. Тому після набуття Україною незалежності у вітчизняній правовій системі від СРСР залишилося теоретико-прикладне розуміння контрабанди та заходів запобігання їй. Водночас завдяки розвитку нових економічних відносин суттєвого збільшився ринок міжнародної торгівлі, що, зі свого боку, призвело до створення нових способів ухилення від митного контролю та, як наслідок, зростанням корупційних виявів тощо.

2. Доведено, що сучасні вітчизняні науковці створили засади для сучасного дослідження кримінально-правових та кримінологічних проблем, зокрема, наукового пошуку стосовно зазначеного предмета контрабанди як кримінального правопорушення, діяльності транснаціональної та організованої злочинності, заходів запобігання окресленим вище явищам. Крім того, вони заклали основи видової специфіки предмета нашого дослідження як цілісного комплексного феномена, що має власні задачі, закономірності існування, розвиток і відтворення.

3. Вивчено монографічні дослідження вітчизняних правників, які у своїх роботах дотично досліджували проблеми кримінально-правової та кримінологічної характеристики контрабанди в Україні. Вказане дозволило відзначити найбільш важливі та актуальні дослідження, що допоможуть максимально глибоко вивчити проблему кримінально-правової охорони суспільних відносин, на які посягає контрабанду; проаналізувати стан та тенденції вчинення контрабанди в Україні; визначити причини та умови її вчинення; дослідити особу, яка вчиняє це правопорушення, а також визначити

головні заходи запобігання контрабанді в Україні.

4. Встановлено, що методологія дослідження контрабанди – це самоорганізована система наукових знань, що вивчають питання «переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю предметів контрабанди» та дозволяє підрозділам митної і прикордонної служби розробити комплекс науково обґрунтованих заходів запобігання вчинення окремими особами контрабанди в Україні.

5. Розкрито, що термін «контрабанда» найчастіше вживається в значеннях: 1) таємне провезення будь-яких предметів через кордон (як правило, провезення відбувається без сплати обов'язкової мита; або ж провезення таких предметів взагалі заборонене); 2) самі товари, цінності, предмети іменуються контрабандою. Соціальна обумовленість встановлення кримінальної відповідальності за контрабанду і виокремлення її в самостійний склад кримінального правопорушення в межах розділу VII КК України викликана властивими їй характером і ступенем суспільної небезпечності, відносної поширеністю таких посягань.

6. Обґрунтована необхідність окремого розмежування норм, що визначають кримінальну відповідальність за товарну контрабанду та контрабанду заборонених предметів, оскільки таке розміщення норми відповідає об'єктам кримінально-правової охорони та не порушує систему побудови Особливої частини КК України. Диспозиція ст. 201¹ КК України є бланкетною, що створює труднощі для практичних працівників у її застосуванні, адже викликає необхідність вивчення низки міжнародних, митних та інших законів, присвячених питанням громадської безпеки, питання визначення митного кордону України, визначення предметів контрабанди. Однак величезна кількість нормативних актів в цій області, а також недостатньо чіткі формулювання деяких понять ускладнюють їхнє застосування на практиці, що, зі свого боку, вимагає вдосконалення законодавства, зокрема визначення поняття контрабанди.

7. Доведено доцільність повернення кримінальної відповідальності за

товарну команду та обґрунтована необхідність з чинної редакції ст. 201 КК України прибрати вказівку на «отруйні, сильнодіючі, вибухові речовини, радіоактивні матеріали, зброї або боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частини вогнепальної нарізної зброї, а також спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації», визначивши контрабанду товарів, культурних цінностей, підакцизних товарів, лісоматеріалів або пиломатеріалів цінних та рідкісних порід дерев, лісоматеріалів необроблених. А вилучені предмети визначити у новій статті у розділі про кримінальні правопорушення проти громадської безпеки або у різних статтях різних розділах КК відповідно до об'єкту посягання.

8. Запропоновано авторське визначення поняття контрабанди – «це суспільно небезпечне діяння, що посягає на суспільні відносини у сфері господарської діяльності», громадської безпеки, здоров'я населення шляхом переміщення через митний кордон України визначені в цій статті предметів, здійснюється з прямим умислом фізичною осудною особою, яка досягла шістнадцятирічного віку.

9. Порівняно норми про кримінальну відповідальність за контрабанду в країнах Митного союзу ЄАЕС та виділено суттєві відмінності, як-от: у КК Республіки Вірменія, КК РБ, КК Республіки Казахстан і КК Киргизької Республіки встановлена кримінальна відповідальність за економічну контрабанду, окрім КК РФ, в якому така норма виключена; не у всіх КК наявний опис способів вчинення контрабанди (лише вказується на незаконність переміщення предметів); різне визначення місця вчинення контрабанди; наявна різниця в переліках предметів, обмежених в обороті, також у КК РБ, Республіки Вірменії та Киргизької Республіки до кваліфікуючих ознак відносяться вчинення контрабанди повторно або особою, яка раніше вчинила контрабанду, передбачену іншими статтями КК РБ. У КК Казахстану в якості кваліфікуючих ознак вчинення контрабанди вказуються неодноразовість, наявність судимості.

10. Встановлено, що у кримінальному законодавстві зарубіжних країн не склалося єдиного підходу до питань кримінальної відповідальності за

контрабанду. Виділено три основні варіанти встановлення такої відповідальності: у законодавстві не встановлено кримінальну відповідальність за контрабанду; у кримінальному законодавстві «встановлена відповідальність за контрабанду окремих предметів, незаконне переміщення через кордон яких представляє особливу суспільну небезпеку для держави»; у кримінальному законодавстві передбачена повноцінна система відповідальності за контрабанду.

11. Виділено особливості зарубіжного кримінального законодавства у сфері відповідальності за контрабанду, зокрема на вибір моделі відповідальності за контрабанду не позначається ні географічний принцип, ні віднесення будь-якого конкретного держави до певної правової сім'ї; особливу увагу приділено можливості кримінальної відповідальності юридичних осіб за контрабанду. Доведено, що питання кримінальної відповідальності за контрабанду відображені в законодавстві КНР, в якому закріплений найбільш широкий перелік предметів контрабанди; її кваліфікованих видів; а також допускається залучення до кримінальної відповідальності юридичних осіб.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КОНТРАБАНДИ В УКРАЇНІ

2.1. Об'єктивні ознаки контрабанди

2.1.1. Об'єкт контрабанди

Правильне вирішення питання про об'єкт кримінального правопорушення має важливе значення у доктрині кримінального права. Саме визначення об'єкта дозволяє усвідомити соціальну сутність кримінального правопорушення, зрозуміти небезпеку наслідків та сприяти правильній кваліфікації діяння, а також правильно розмежувати від суміжних суспільно небезпечних посягань. Варто звернути увагу, що за основним об'єктом кримінального правопорушення є певні суспільні відносини, зміна яких відображає соціальну суть кримінального правопорушення, з метою охорони яких прийнята відповідна стаття, що передбачає відповідальність за вчинення суспільно небезпечного діяння [81, с. 30–31].

Саме тому законодавець питання про кримінальну відповідальність за незаконне переміщення через митний кордон предметів відніс «до відповідного розділу «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності» Особливої частини КК України. Однак для сьогодення, ми переконані», що у чинній редакції з'явилась актуальність нових поглядів на теоретичні засади визначення контрабанди як суто господарського кримінального правопорушення.

Отже, наразі дослідження нами пропонується розглянути необхідність віднесення контрабанди до кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності відповідно до його об'єкту та предмету, а також доцільність їх гуртування в одній кримінально-правовій нормі, зокрема як розмежування за різними статтями та частинами. Крім того, допускаємо дослідити ймовірність прийняти нову кримінально-правову норму та розмістити у іншому розділі

окремих предметів контрабанди, що за своїми характеристиками, як вважається, недоцільно розміщені в статті, що передбачає відповідальність за господарське кримінальне правопорушення.

Ми переконані, що у разі дослідження потенціалу таких змін варто насамперед визначитися щодо об'єкту згаданого кримінального правопорушення. Не випадково визначення об'єкту кримінального правопорушення дозволяє встановити ті суспільні відносини, яким першочергово спричиняється шкода у разі суспільно-небезпечному посяганні.

Насамперед варто відзначити, що юридичне значення об'єкта кримінального правопорушення полягає у його обов'язковості як елемента будь-якого складу кримінального правопорушення [82, с. 5; 83, с. 34]. Через це, можемо прийти до висновку, що дослідження питань кваліфікації кримінального правопорушення не може бути вирішеним без його аналізу об'єкту. Такий аналіз варто, на нашу думку, здійснювати у тісному взаємозв'язку дослідження предмету контрабанди, що підтверджується й думкою багатьох авторів, які переконані, що предмет кримінального правопорушення допомагає при встановленні об'єкту протиправного посягання [84, с. 56; 85, с. 35].

Зі свого боку, конкретизація об'єкта кримінального правопорушення дозволяє виявити ступінь та соціальні властивості заподіяної кримінальним правопорушенням суспільно небезпечної шкоди, підстави та критерії вибору об'єктів кримінально-правової охорони і засобів захисту, а також побудови кримінального закону і кваліфікації кримінального правопорушення [86, с. 11]. Важливо відзначити, що в науці кримінального права панує точка зору, відповідно до якої об'єктом будь-якого кримінального правопорушення є відповідні суспільні відносини [84, с. 22; 87, с. 51; 88, с. 56].

«Вбачається, що варто погодитись з окресленою позицією більшості вчених, такий висновок ґрунтується також і на чинному законодавстві. Так, у ч. 1 ст. 1 КК України прямо зазначено, що кримінальний закон України здійснює правове забезпечення охорони конституційних гарантій від злочинних

посягань, забезпечення миру і безпеки людства», також запобіганню злочинам [50]. Отож, позиція, що об'єкт кримінального правопорушення – це охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, найбільш розроблена та актуальна на сьогодні, тому ми об'єкт контрабанди будемо розглядати згідно з цією позицією.

«Є виваженою позицією, що об'єктом кримінальних правопорушень є не кожні суспільні відносини, а лише ті, що підпадають під охорону закону про кримінальну відповідальність». Визначитись із цим питанням допоможе лише вірна кваліфікація об'єктів кримінальних правопорушень, що має важливе практичне та теоретичне значення для з'ясування виду суспільних відносин, що знаходяться під охороною кримінального права та практику застосування діючих кримінально-правових норм. «Не занурюючись у наукові пошуки вчених стосовно правильності окремих систем класифікації об'єкту кримінального правопорушення, за основу можна взяти встановлені наукою та практикою кримінального права окремі положення, згідно яких усі об'єкти потрібно класифікувати в залежності»:

– від ступеню узагальненості охоронюваних кримінальним правом суспільних відносин, виступаючих об'єктами різних кримінальних правопорушень (класифікація по «вертикалі»);

– від важливості охоронюваних суспільних відносин, яким причиняє шкоду конкретний кримінальне правопорушення (класифікація безпосередніх об'єктів по «горизонталі») [84, с. 41].

Отже, об'єктом будь-якого кримінального правопорушення завжди виступають об'єктивно існуючі в суспільстві відносини, що поставлені під охорону кримінального закону. Самі ці відносини дуже різноманітні (економічні, соціально-політичні, ідеологічні та ін.) і регулюються в суспільстві різними соціальними нормами (нормами права, моралі, моральності, звичаями).

Загальний об'єкт утворює сукупність (економічні, політичні, основи національної безпеки, власності, життя і здоров'я людей тощо) суспільних відносин, що поставлені під охорону чинного кримінального законодавства.

Зі свого боку, загальним об'єктом кримінального правопорушення не може бути постійною система суспільних відносин, вона є рухливою, мінливою і залежить від кримінального закону. Від криміналізації чи декриміналізації суспільно небезпечних діянь змінюється і вся система суспільних відносин, що впливає на загальний об'єкт кримінально-правової охорони [89, с. 41].

Значення родового об'єкта кримінального правопорушення «дозволяє провести відповідну класифікацію всіх кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за їхнє вчинення. Саме ця особливість була використана при побудові Особливої частини кримінальних кодексів, що дозволило у відповідності до законодавчої техніки скомпонувати в межах однієї глави КК норми закону», у яких може передбачатися кримінальна відповідальність за посягання на подібні суспільні відносини [90, с. 85].

Так, «Кримінальні правопорушення «у сфері господарської діяльності» складають норми про відповідальність за порушення у сфері господарювання, що виглядає цілком правильно, враховуючи, що на момент набрання чинності КК, контрабанда включала незаконне переміщення через митний кордон товарів у великих розмірах, однак наразі розміщення у цьому розділі цієї норми видається дещо дискусійним питанням».

Очевидно, що при протиправному переміщенні через митний кордон України товарів та предметів контрабандним шляхом порушується порядок державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та значних збитків економіці завдає реалізація таких товарів на території України чи за її межами».

«Крім того, контрабанда «грабує» національну культурну спадщину українського народу та може заподіяти шкоди відносинам з іншими державами у сфері економічних відносин на міжнародному рівні. Виходячи із вищезазначеного та погоджуючись із більшістю авторів, варто визначити, що у такій редакції» родовим об'єктом складу кримінального правопорушення «Контрабанда» (ст. 201 КК України) законодавчо охоронювані суспільні відносини у сфері господарської діяльності [9, с. 11].

«Водночас варто відзначити, що ст. 201 КК України дозволяє притягнути

до кримінальної відповідальності за переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю предметів контрабанди. Однак, як відомо, кримінальні правопорушення, пов'язані із незаконним обігом» зброї та боєприпасів, знаходяться у розділі IX «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки».

«Тобто, родовим об'єктом цих кримінальних правопорушень є громадська безпека, що забезпечує стан захищеності життєдіяльності людей від джерел підвищених небезпек, зокрема зброї та інших смертоносних предметів. До цієї групи належать кримінальні правопорушення, як-от: незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами (ст. 263 КК України) чи радіоактивними матеріалами (ст. 265 КК України), недбале зберігання зброї (ст. 264 КК України), викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 262 КК України)» [50].

Отже, обов'язковою ознакою об'єкту цих кримінальних правопорушень є смертоносні предмети, як-от: зброя, боєприпаси, вибухові речовини та пристрої, радіоактивні матеріали та інші предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення. Вони виступають як предмети або знаряддя цих кримінальних правопорушень та обумовлюють загально небезпечний характер останніх [91, с. 187]. Безумовно, предмет як ознака об'єкта кримінального правопорушення впливає на його зміст і структуру, тому законодавець їх виділяє з урахуванням особливого правового режиму, зумовленого їх шкідливими властивостями на предмет посягання.

Через це ми впевнені, що контрабанда «цих предметів насамперед посягає на суспільні відносини у сфері громадської безпеки, а не у сфері господарської діяльності як відніс їх законодавець. Отому ми пропонуємо виключити зі ст. 201 КК України положення про вибухові речовини, радіоактивні матеріали, зброю або боєприпаси, частини вогнепальної нарізної зброї та відповідно у розділі «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки» норму, що

передбачає відповідальність за викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства (ч. 1 ст. 262 КК України)» доповнити положенням про кримінальну заборону «переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю цих предметів».

«Крім того, у ст. 201 КК України передбачається відповідальність за контрабанду спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, і знову ж таки постає питання щодо правильності визначення об'єкту цього кримінального правопорушення через його предмет. Ці засоби були включені до ст. 201 КК України завдяки змінам» у законодавство у 2011 році. Однак, на наше переконання, через предмет злочинного посягання об'єктом цього правопорушення виступають не суспільні відносини у сфері господарської діяльності і доцільніше їх розмістити в іншому розділі КК України. Наприклад, вітчизняний вчений Н. А. Мирошніченко пропонує таку контрабанду віднести до розділу XVI КК України «Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку» [92, с. 212].

Однак ми не можемо погодитись з поіменним «вченим, адже зміст технічних засобів негласного отримання інформації в одержанні незаконним шляхом таємної інформації, а тому, на наше переконання, їх не можна віднести до системи суспільних відносин, що регулюють сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку [93, с. 202]. Тим паче, у розділі XV «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів» наявна норма, передбачає відповідальність за незаконні придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів отримання інформації (ст. 359 КК України), яку, на нашу думку, варто доповнити новою

частиною, що передбачала би відповідальність за контрабанду спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації».

В цілому такий розподіл об'єкту контрабанди за відповідними «розділами КК України виглядає доцільним і цілком логічним, адже у вітчизняному законі про кримінальну відповідальність є практика, коли разом із загальною нормою про контрабанду (ст. 201 КК України) передбачена спеціальна норма (ст. 305 КК України), що встановлює відповідальність за контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів. Спеціальна норма (ст. 305 КК України) розташована у розділі XIII Особливої частини КК України «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення» [50]. Так, родовим об'єктом цих кримінальних правопорушень можна визначити здоров'я населення, що включає безпеку неозначеного кола осіб від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів».

У теорії кримінального права вважається надважливим для правотворчої та правозастосовчої діяльності безпосередній об'єкт у кримінальному правопорушенні. Під ним розуміють коло конкретних суспільних відносин, які захищає законодавець кримінальним законом і яким заподіюється шкода кримінальним правопорушенням, що підпадає під ознаки цього складу. Це вказує, що безпосереднім об'єктом, так як загальним і родовим, можуть бути визначені тільки конкретні суспільні відносини, а не які-небудь матеріальні цінності [87, с. 53].

Через це, безпідставними є спроби підмінити суспільні відносини, що виступають об'єктом кримінального правопорушення, будь-якими іншими соціальними явищами, наприклад, «елементами суспільних відносин», їхнім матеріальним відображенням, що може забезпечувати безпосередній об'єкт та захищати кримінальним законом умови нормального функціонування соціального розвитку [94, с. 38]. При такому визначенні безпосереднього об'єкта він наче випадає з цілісної системи суспільних відносин. Зі свого боку,

вищезазначені бачення суперечать окремим положенням філософії про співвідношення одиничного і загального. Отже, не дивлячись на рівні узагальненості об'єкта кримінального правопорушення, там завжди виступають охоронювані кримінальним законом суспільні відносини [87, с. 56].

Також, неодноразово зазначалося, що у теорії кримінального права існує також своя класифікація безпосередніх об'єктів кримінальних правопорушень горизонтально. Така особливість полягає в тому, що на рівні безпосереднього об'єкта ще визначають основний, додатковий і факультативний підвиди об'єктів. Необхідність у такій градації виникає тоді, коли те саме кримінальне правопорушення одночасно може заподіяти збитки декільком додатковим суспільним відносинам. Але, серед таких безпосередніх об'єктів, яким заподіюється шкода тим самим кримінальним правопорушенням, законодавець вказує на один, найбільш важливий, і визначає суспільну небезпеку цього кримінального правопорушення, структуру відповідного складу і його місце в системі Особливої частини [84, с. 51].

Виділений об'єкт зазвичай називають основним безпосереднім об'єктом. Цей елемент завжди належить до складу родового об'єкта кримінального правопорушення. Тому його визначення дозволяє правильно оприділити місце відповідної кримінально-правової норми в структурі Особливої частини КК України. Відповідно до розглядуваного кримінального правопорушення як господарського, та зважаючи на зв'язок родового та основного безпосереднього об'єктів, більш точним, на нашу думку, є визначення О. О. Дудорова, який визначає безпосередній об'єкт контрабанди як: «встановлений порядок переміщення відповідних предметів через митний кордон України...» [95, с. 344].

Розміщення цього складу кримінального правопорушення в розділі VII підтверджує те, що цим законодавець насамперед намагався надати кримінально-правову охорону саме цим суспільним відносинам. Більш детально розглядаючи наведене визначення необхідно наголосити на тому, що згадані суспільні відносини, що порушуються при вчиненні цього

кримінального правопорушення є визначеними та конкретизованими. Вони взаємоузгоджені на стику двох видів об'єкта – родового та основного безпосереднього. При вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201 КК України, визначення основного безпосереднього об'єкту повинно привести правозастосовача саме до цієї статі.

На нашу думку, смута та відсутність конкретності в цьому випадку може виникнути у разі вчиненні цього кримінального правопорушення з переміщенням предметів, сутнісно-якісні характеристики яких не входять в коло суспільних відносин, складовим елементом яких характерне для господарських кримінальних правопорушень. Йдеться про отруйні, сильнодіючі, радіоактивні або вибухові речовини, зброя та боєприпаси (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), що знову ж таки підтверджує нашу гіпотезу про необхідність визначення контрабанди цих предметів у різних розділах Особливої частини КК України.

Деякі вчені стверджують, що при вчиненні кримінального правопорушення з використанням цих предметів, їхнє переміщення все ж утворює додатковий та факультативний безпосередній об'єкти згаданого кримінального правопорушення [96, с. 12; 12, с. 11]. На жаль, ми не поділяємо таку позицію і плануємо надати більш точне, на нашу думку, визначення об'єктів згаданого кримінального правопорушення та найбільш точну з позицій кримінального права характеристику цих предметів.

Отже, додатковим безпосереднім об'єктом є тільки ті суспільні відносини, яким завжди заподіюється чи створюється загроза заподіяння шкоди. Таким об'єктом можуть бути лише відносини, що перебувають під кримінально-правовою охороною, тобто визначені самим законодавцем як такий об'єкт. «Додатковий об'єкт, так само як і основний безпосередній об'єкт, має важливе значення для визначення соціально-політичної сутності вчиненого кримінального правопорушення, встановлення тяжкості наслідків, що настали або можуть настати». Цю властивість додаткового об'єкту законодавець часто використовує для виділення кваліфікованих чи утворення самостійних складів

кримінальних правопорушень [84, с. 102].

Повністю погоджуючись із вищезазначеним твердженням та керуючись ним, доповнимо, що додатковим безпосереднім об'єктом контрабанди називають охоронювані кримінальним правом суспільні відносини щодо встановленого порядку переміщення через митний кордон України предметів контрабанди, інших стратегічно важливих сировинних товарів, для яких законодавець передбачив відповідні правила імпорту/експорту чи транзиту через територію України [9, с. 13].

На жаль, погодитись з такою думкою ми можемо лише стосовно визначення суспільні відносини щодо порядку переміщення через митний кордон України певних груп предметів як додатковий безпосередній об'єкт кримінально-правової охорони, не є правильним у частині, де перелічені переміщувані предмети. Ми маємо на увазі, що контрабанда предметів злочину дійсно порушує встановлений законодавством порядок їх переміщення.

Водночас за своїми властивостями ці предмети насамперед несуть в собі загрозу життю та здоров'ю громадян. На цих властивостях акцентує «увагу Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами», де йде мова, що судам слід мати на увазі, що такі предмети мають бути придатними використовувати за призначенням [97].

Отже, аналіз якостей цих предметів приводить нас до висновків, що неврахування основних їхніх властивостей призводить до хибного визначення суспільної небезпеки та неточного визначення порушених суспільних відносин при вчиненні контрабанди цих предметів.

Розглянемо факультативний безпосередній об'єкт цього кримінального правопорушення з позицій аналізу суспільної небезпеки переміщення такої групи предметів. У теорії кримінального права під факультативним безпосереднім об'єктом розуміють такі суспільні відносини, що в інших випадках заслуговують самостійної кримінально-правової охорони, однак при

вчиненні цього кримінального правопорушення необов'язково може ставитися під загрозу заподіяння шкоди. Отже, «факультативним об'єктом визнаються ті охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, яким не у всіх випадках заподіюється» збиток при здійсненні кримінального правопорушення (наприклад, здоров'я громадян при хуліганстві) [34, с. 63].

Водночас важливо відзначити, що таким об'єктом можуть бути визнані лише ті суспільні відносини, що законодавцем поставлені під охорону конкретної кримінально-правової норми. Відступ від цього вихідного положення призведе до відсутності конкретики, глобалізації і визнання усіх об'єктів кримінального правопорушення сукупністю тих суспільних відносин, яким заподіяний той чи інший збиток вчиненням кримінальним правопорушенням.

Свого часу О. М. Омельчук стосовно факультативного безпосереднього об'єкта контрабанди, залежно від предмета, що переправляють через митний кордон України, вказує, що ним можуть бути і охоронювані суспільні відносини щодо податкової системи держави, захист прав громадян на культурну спадщину, безпеку життя та здоров'я населення тощо [9, с. 11].

Однак як ми вже зазначали, законодавець виділив цю групу предметів, виходячи з їхніх суспільно-небезпечних якостей. На нашу думку, відносини щодо цих предметів та речовин не можуть утворювати об'єкт контрабанди як господарського кримінального правопорушення, тому що їх сутність насамперед знаходиться не в сфері господарських відносин. Їхнє переміщення вже саме по собі суспільно-небезпечне.

Деякі вчені зазначають, що предмет не входить до безпосереднього об'єкту, а утворює окремий клас ознак, та безпосереднім об'єктом контрабанди є встановлений порядок переміщення через митний кордон України матеріальних цінностей та речей, вилучених з вільного обігу, а не її предмети [98, с. 52]. Тому предмети контрабанди та їхні якості не впливають на побудову та розміщення кримінально-правової норми в Особливій частині КК України. Але ми погоджуємося з тими авторами, що відносять контрабанду до

кримінальних правопорушень, «характерною особливістю яких є обов'язкова наявність предмета, на який безпосередньо направлені злочинні дії винного і через який він посягає на суспільні відносини, що характеризують об'єкт цього кримінального правопорушення» [99, с. 11].

Як бачимо, саме предмет контрабанди є підставою визначення суспільних відносин, основу яких складає господарська діяльність їх суб'єктів та вказує саме цю соціальну категорію. Господарська діяльність як частина економічних відносин передбачена в предметах, вичерпний перелік яких міститься у ч. 1 ст. 201 КК України. Також, вказана група предметів контрабанди за своїми характеристиками, не можуть бути предметами, які насамперед використовуються як підстава виникнення господарської діяльності, а тому вони, як ми вже зазначали, потребують виділення в окремі склади кримінальних правопорушень у різних розділах КК України. Адже стосовно цих предметів встановлено суворі правила переміщення через митний кордон, тому держава бере під контроль всі можливі операції з окресленою групою предметів контрабанди для охорони громадського порядку, безпеки у державі та здоров'я населення. Тож, однією з небезпек, порушення правил переміщення вказаних предметів через митний кордон передбачає загрозу громадській безпеці, правопорядку та здоров'ю населення. [10, с. 64].

Свого часу аналізуючи склад кримінального правопорушення контрабанди, на це звертали увагу радянські вчені, вказавши, що законом завбачно виділено контрабанду небезпечних предметів. Така заборона на перевезення вказаних у диспозиції предметів через митний кордон визначається не як захист зовнішньоторгової монополії, а захист передусім громадської безпеки [100, с. 158].

Водночас вітчизняний учений О. О. Дудоров досить вмотивовано, на нашу думку, зазначає, що «у разі контрабанди предметів вилучених із вільного цивільного обігу, відносинам товарообігу шкода не заподіюється», та акцентує увагу лише на обов'язковому здійсненні порушення правил переміщення предметів через митний кордон держави [101, с. 345]. Однак поіменний вчений

не є прибічником поділу контрабанди на ту, що стосується господарської діяльності та предметів, щодо яких обмежено цивільно-правовий обіг.

Дещо іншу позицію займає академік Н. О. Гуторова, яка пропонує розглядати протиправне переміщення предметів, вилучених із вільного обігу як кримінальні правопорушення проти суспільної безпеки та громадського порядку [102, с. 111]. Така позиція нам видається цілком логічною та справедливою. Більше того, вона знайшла своє підтвердження не тільки в працях науковців, а й в нормативно-правових актах. Так, у КК Республіки Казахстан передбачено відповідальність як за економічну контрабанду (ст. 232), так і контрабанду вилучених з обігу предметів або предметів, обіг яких обмежено (ст. 286) [103].

Втім питання неспівпадіння якостей предмета контрабанди (отруйні, сильнодіючі, радіоактивні або вибухові речовини, зброя та боєприпаси, спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації) та суспільних відносин, що порушуються в результаті переміщення таких предметів, досліджувалась у працях азербайджанського вченого Г. Ш. Пашаєва. Вчений переконаний, що в залежності від родового об'єкта посягання необхідно включити до КК три склади кримінального правопорушення, що передбачають відповідальність за: а) контрабанду товарів та предметів, що не заборонені в цивільному обігу; б) контрабанду предметів, заборонених до вільного обігу чи обіг яких обмежений; в) контрабанду наркотичних чи психотропних речовин. Окреслені види контрабанди розрізняються головним чином за родовим об'єктом. Перший вид контрабанди посягає на зовнішньоекономічні інтереси, другий – на громадську безпеку, третій – на здоров'я людей. Тому при вчиненні останніх двох видів контрабанди зовнішньоекономічні інтереси можуть визнаватися тільки як додаткові обов'язкові об'єкти цих кримінальних правопорушень [104, с. 78].

Крім того, О. В. Процюк у своєму дисертаційному дослідженні пропонує виділити в окремий склад кримінального правопорушення та «помістити статтю, що передбачає відповідальність за контрабанду отруйних,

сильнодіючих, радіоактивних або вибухових речовин, зброї та боєприпасів» в розділ IX, що передбачає відповідальність за кримінальні правопорушення проти громадської безпеки. Статтю, що наразі регламентує відповідальність за так звану господарську контрабанду, з вилученням з неї вищевказаних предметів, залишити в розділі VII, де вона зараз і знаходиться [10, с. 95].

Також варто розглянути доцільність віднесення до предметів контрабанди (ст. 201 КК України) за наявності спеціальних норм. Так, ст. 305 КК України предметом контрабанди визнає небезпечні засоби та речовини для здоров'я людини, а ст. 321 КК України передбачає кримінальну відповідальність за незаконне виробництво, інші дії щодо предметів контрабанди за ст. 305 КК. Тобто такі отруйні та сильнодіючі речовини є небезпечними для здоров'я населення, а тому за родовим об'єктом їхня контрабанда має відноситися до кримінальних правопорушень проти здоров'я населення. Через це нами пропонується доповнити ст. 305 КК України вказівкою на окреслені речовини, тобто розширити перелік предметів контрабанди у згаданій статті.

Отже, з зазначеного вище можемо прийти до висновку, що питання стосовно об'єкту досліджуваного кримінального правопорушення є дискусійним, однак все таки поділ за родовим об'єктом таки існує і його доречність визнається більшістю авторів. Тому на підставі думок науковців, теоретичних посилок визначення об'єкту кримінального правопорушення, самостійного дослідження об'єкту контрабанди, вбачається, що дії контрабанди щодо предметів визначених ст. 201 КК варто розглядати як посягання на суспільні відносини у сфері громадської безпеки і відповідальність за неї передбачати у розділі IX КК України, зокрема, доповнивши ч. 1 ст. 262 КК України вказівкою про кримінальну заборону такої контрабанди. Крім того, «відповідальність за контрабанду спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації віднести до розділу XV «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів», доповнивши ст. 359 КК України, також пропонуємо доповнити ст. 305 КК

України вказівкою на отруйні та сильнодіючі речовини. Відповідні усі ці предмети мають бути виключені зі ст. 201 КК України, а також видається цілком доцільним об'єднати цю зі ст. 201¹ КК України, що дозволить визначити відповідальність виключно за економічну контрабанду.

Питання про місце та значення предмету до цього часу не знайшли свого остаточного вирішення. Існує думка, що предметами кримінального правопорушення слід вважати ті речі матеріального світу, спричиняючи певну дію на які суб'єкт завдає шкоди об'єкту злочинного посягання [105, с. 44]. Деякі автори вважають, що в предметі об'єкт знаходить своє конкретне та безпосереднє вираження [106, с. 53], а інші, що предмет кримінального правопорушення відносно до об'єкту явище стороннє і нічим з ним не пов'язане [107, с. 37].

У наведених вище твердженнях більшість авторів знаходять спільні позиції. Тому ми схилиємось до думки, що за смисловим наповненням та повнотою відображення суті вирішення питання про предмет найбільш вдалою є: предмет кримінального правопорушення це – конкретна матеріальна річ, в якій проявляються певні сторони, якості суспільних відносин (об'єкта кримінального правопорушення) шляхом фізичного та психічного впливу на яку заподіюється соціально небезпечна шкода в сфері цих суспільних відносин [10, с. 103].

Відносно розглядуваного нами складу кримінального правопорушення вважаємо сумнівним спричинення психічного впливу на предмет контрабанди, в усьому ж іншому визначення найбільш повно розкриває суть предмету кримінального правопорушення. Отже, предмет кримінального правопорушення має важливе значення в структурі складу кримінального правопорушення, що підтверджується різноманіттям думок та поглядів на роль та місце цієї ознаки кримінального правопорушення.

Водночас предмет та об'єкт кримінального правопорушення завжди взаємопов'язані між собою. Наприклад, якщо особа перемістила «через митний кордон України, поза митним контролем або з приховуванням від митного

контролю культурні цінності», то предмет дозволяє нам встановити ті суспільні відносини, які знаходяться під охороною кримінального закону і яким було завдано шкоди, визначивши його як кримінально-каране діяння за ст. 201 КК України.

При вчиненні контрабанди ст. 201 КК України шкода завдається об'єкту кримінально-правової охорони шляхом безпосередньої дії на нього. Сам же предмет кримінального правопорушення ніяких фізичних ушкоджень, необхідних для кваліфікації діяння як кримінально-караного не отримує [10, с. 98]. Практично при вчиненні кримінального правопорушення предмет може видозмінюватись шляхом надання йому вигляду інших предметів, але лише дії особи, що направлені на вчинення фактичного переміщення предмету будуть утворювати склад кримінального правопорушення, а не його пошкодження або видозмінення.

Відповідно зі ст. 201 КК України до предметів контрабанди відносяться лише ті предмети які безпосередньо вписані у самій диспозиції статті.

Через соціально-економічні, політичні процеси на початку своєї незалежності України змусили Верховну Раду у 1992 році внести зміни у диспозицію ст. 70 КК УРСР, доповнивши її вказівкою про відповідальність за контрабанду історичних та культурних цінностей. Прозорість кордонів між Україною та суміжними державами – РФ, РБ та Республікою Молдова, «між країнами Європи, поглиблення ринкових відносин у країнах колишнього СРСР, поява нових ринків збуту, зростання попиту на предмети мистецтва сприяли розвитку такої форми злочинної діяльності. Нова редакція ст. 70 КК України стала на захист інтересів молодшої держави у протидії незаконним вивезенням предметів культурної, історичної спадщини», що становлять наше національне надбання [108, с. 73].

На жаль, при розробці нового КК України законодавець не вніс повної ясності стосовно контрабанди культурних цінностей. «Але не дивлячись на зміну та очікуване вдосконалення законодавства, на практиці виникають непорозуміння при тлумаченні диспозиції норми в цій частині».

Належність предмета до культурних, історичних й «інших цінностей та його вартість встановлюються на підставі висновку експертизи, що проводиться відповідно до низки як вітчизняних, так і міжнародних правових актів. Відповідно до ст. 327 МК України у разі потреби для участі у здійсненні митного контролю можуть залучатися спеціалісти та експерти» [109].

Поняття культурних цінностей міститься «у Конвенції ЮНЕСКО від 14 листопада 1970 р. «Про заходи, спрямовані на заборону і попередження незаконного ввезення, вивезення і передачі права власності на культурні цінності»», а також містить широкий перелік предметів, що кожна держава може визнавати культурними цінностями з огляду на їхнє важливе значення для археології, історії, літератури, мистецтва, науки [110]. Також Конвенції і Рекомендації ЮНЕСКО дають докладний перелік предметів (культурних цінностей) «релігійного або світського характеру, що розглядаються кожною державою як такі, що мають значення для археології, доісторичного періоду, історії, літератури, мистецтва і науки» (усього 15 видових найменувань), що підпадають під зазначену вище правову характеристику цінності.

В Україні порядок переміщення культурних цінностей через митний кордон передбачено у Законі України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей», яким дано визначення поняття культурним цінностям. Так, зазначено, що «культурними цінностями є «об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України»». До них у відповідності до закону можна віднести оригінальні художні твори живопису, графіки та скульптури, предмети, пов'язані з історичними подіями, тощо [111].

Також розгорнутим і чітким є визначення поняття культурних цінностей, що надане у п. 18 ч. 1 ст. 4 МК України, згідно якого до них належать певні об'єкти матеріальної та духовної спадщини, що мають важливе художнє, історичне, етнографічне або суто наукове значення і підлягають збереженню, можливого відтворення та охороні відповідно до законодавства нашої держави

[109].

Особливо це стосується, згідно з «МК України культурні цінності «за визначеними кодами Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності (далі – УКТ ЗЕД), виготовлені 50 і більше років тому, незалежно від їх вартості та способу переміщення через митний кордон України, підлягають письмовому декларуванню»». Так практика встановлюються обмеження за часом характерна для законодавств низки зарубіжних країн (наприклад, 50 або 100 і більш років). Так, відповідно до постанови Уряду Литовської Республіки «Про затвердження правил вивезення рухомих культурних цінностей та антикваріату з Литовської Республіки та переліку рухомих культурних цінностей та антикваріату, вивезення яких з Литовської Республіки вимагає дозволу Департаменту культурної спадщини відповідно до Міністерство Культури» № 1424 дозвіл на вивезення рухомих культурних цінностей і антикваріату старше 50 років, що не належать їхнім авторам, надається відділення охорони спадщини Міністерства культури при виїзді з Литовської Республіки [112].

Отже, «культурними цінностями, переміщення яких через митний кордон України підпорядковано спеціальним правилам, є конкретні предмети, що мають художнє, історичне, етнографічне, наукове значення і призначені до зберігання, відтворення й охорони (наприклад, оригінальні художні твори живопису, графіки і скульптури; предмети музейного значення, знайдені при археологічних розкопках; складові частини і фрагменти архітектурних пам'ятників; унікальні і рідкісні музичні інструменти й ін.)». Суспільна небезпека вчинення контрабанди культурних цінностей визначається через діяння, що створює загрозу втратити назавжди унікальні предмети, що відносяться до культурну спадщину і становлять для майбутніх поколінь неабияку історично-культурну цінність.

Досліджуючи «окремі питання щодо отруйних або сильнодіючих засобів можливо зазначити, що отруйними або сильнодіючими засоби визнаються Міністерством охорони здоров'я України на підставі Закону України» «Про

лікарські засоби». Перелік отруйних та сильнодіючих лікарських засобів визначений у наказах профільного міністерства нашої держави «Про затвердження Переліків отруйних та сильнодіючих лікарських засобів» від 17.08.2007 р. № 490 [113] та «Про затвердження Великих та особливо великих розмірів отруйних та сильнодіючих лікарських засобів, які знаходяться у незаконному обігу» від 31.08.2007 р. № 511 [114].

Зі свого боку, у п. 6 «наказу Міністерства екології та природних ресурсів України «Про затвердження Переліку небезпечних властивостей та інструкцій щодо контролю за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх утилізацією/видаленням» «отруйними (сильнодіючими) визнаються речовини чи відходи, що, потрапляючи в середину організму через органи дихання, травлення або через шкіру, здатні викликати смерть людини чи справляти на неї сильний негативний вплив»» [115].

Поняття «радіоактивних матеріалів» частково розкривається у ст. 265 КК України, тобто «це природного або штучного походження джерела іонізуючого випромінювання, радіоактивних речовин або ядерних матеріалів, що перебувають у будь-якому фізичному стані в установці або виробі чи в іншому вигляді [116]. Зміст понять джерел іонізуючого випромінювання радіоактивних, ядерних матеріалів» міститься у низці нормативно-правових актів, зокрема, в Законі України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» [117].

Є ще один нормативно-правовий акт у відповідності до якого у ст. 1 «Закону України «Про дозвільну діяльність в сфері використання ядерної енергії» радіоактивними вважають матеріали які містять радіонукліди і для яких питома активність» та сумарна активність маси перевищують межі, встановлені окремими нормами та правилами ядерної та радіаційної безпеки за міжнародними нормами. Також в законі вживаються терміни, як-от: ядерний матеріал (будь-який вихідний або спеціальний матеріал, що розщеплюється); «спеціальний матеріал, що розщеплюється (плутоній-239, уран-233; уран, збагачений ізотопами 235 або 233, будь-який матеріал, що містить одну або кілька з вищезазначених речовин); вихідний матеріал (уран, який містить

ізотопи в тому ж співвідношенні, в якому вони є у природному урані; уран, збіднений ізотопом 235; торій; будь-яка з вищезазначених речовин у формі металу, сплаву, хімічної сполуки або концентрату; будь-який інший матеріал, що містить одну або кілька з вищезазначених речовин)» [118].

«У постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» розкриваються поняття вибухових речовин, зброї та боєприпасів. Зокрема, бойовими припасами визнаються патрони до нарізної вогнепальної зброї різних калібрів, артилерійські снаряди, бомби, міни, гранати, бойові частини ракет і торпед та інші вироби в зібраному вигляді, споряджені вибуховою речовиною і призначені для стрільби з вогнепальної зброї чи для вчинення вибуху. До вибухових речовин належать порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин та інші хімічні речовини, їх сполуки або суміші, здатні вибухнути без доступу кисню» [97].

Крім того, варто зазначити, що вибуховими вважаються тверді або рідкі речовини чи відходи або їх суміш речовин чи відходів, що самі по собі здатні до небезпечних хімічних реакцій з виділенням небезпечних газів значних температури і тиску і з великою швидкістю, що призводить до пошкодження всього, що навколо [115]. А згідно «з інструкцією порядок «виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів вибуховими речовинами називаються хімічні сполуки чи суміші, здатні під впливом зовнішнього імпульсу до самопоширення з великою швидкістю хімічної реакції із утворенням газоподібних продуктів та виділенням тепла». До них відносять «амоніти, амонали, тротил, вибухові напівпродукти утилізації – порохи» тощо [118].

Менш з тим, предметом кримінальних правопорушень, передбачених ст. 262–264, 410 КК України, визначено лише ті, що перелічені диспозиціями цих статей.

Це «вогнепальна зброя, до якої належать усі види бойової, спортивної, нарізної мисливської зброї як серійно виготовленої, так і саморобної чи переробленої, для проведення пострілу з якої використовується сила тиску газів, що утворюється при згоранні вибухової речовини (пороху або інших спеціальних горючих сумішей). Пневматична зброя, сигнальні, стартові, будівельні, газові пістолети (револьвери), пристрої вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, ракетниці, а також вибухові пакети й інші імітаційно-піротехнічні та освітлювальні засоби, що не містять у собі вибухових речовин і сумішей, не можуть бути віднесені до предмета кримінальних правопорушень, відповідальність за які настає за ст. 262, 263 КК України» [118].

Варто також зазначити, що у вищезазначеній інструкції дається чітка характеристика і опис якостей всіх перелічених предметів кримінальних правопорушень 262 і 263 статей КК України та зазначається, що ці предмети мають бути придатними для прямого використання за призначенням.

Безумовно, основною характеристикою вищезазначених предметів, якою законодавець керується при віднесенні їх до тієї чи іншої групи кримінальних правопорушень, є їх основне призначення, тобто ураження живої цілі, знищення чи пошкодження оточуючого середовища. Цікавою видається ідея О. В. Процюка про включення до переліку предметів контрабанди усіх видів зброї масового знищення, її компоненти або матеріалів, документів, обладнання, що можуть бути використані при її створенні [10, с. 103]. Насамперед, така ідея видається нам вкрай актуальною, з огляду на військову агресію з боку РФ. Йдеться про види зброї масового знищення, як-от ядерну, хімічну, біологічну тощо. Крім того, швидкий економічний ріст розвинених держав, впровадження інноваційних технологій дають підстави до занепокоєння широким доступом до вищезгаданих матеріалів та можливість безконтрольного їхнього використання. Також у самій РФ у КК передбачена відповідальність за контрабанду вищезгаданих видів зброї масового ураження.

Стосовно криміналізації контрабанди частин вогнепальної зброї у 2017 році сприяла стала практика «пересилання до України частин вогнепальної нарізної зброї, що приховувались від митного контролю». Аби після збирання всіх деталей зброї, її не можна було визнати предметом досліджуваного кримінального правопорушення, частина вказаної зброї, якої не вистачало, зазвичай направлялась на іншого адресата, або взагалі її придбання можливе на території України, що дозволяло у повній мірі здійснити переміщення через митний кордон України поза митним контролем вогнепальної зброї з уникненням кримінальної відповідальності.

Водночас варто зауважити, що доволі дискусійним видається позиція законодавця стосовно визначення предметом контрабанди лише частини вогнепальної нарізної зброї. Адже цілком можлива контрабанда частин гладкоствольної зброї (зокрема, мінометів, гранатометів), що не охоплюється складом цього кримінального правопорушення. Ба більше, маємо зазначити, що до комплекту вогнепальної зброї, крім їхніх складових частин, відносяться також відповідні деталі та вузли.

Запровадження кримінальної відповідальності за контрабанду спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації є передбачуваною спробою законодавця узгодити важливу сферу, що пов'язана з обігом цих засобів та використати можливість запобігти порушенню інтересів у нашому суспільстві від суспільно небезпечних посягань у сферах дотримання права осіб на недоторканність приватного життя, таємниці листування, телефонних розмов тощо.

Надання поняття спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, їх перелік, критерії визначення, що містяться в окремих нормативно-правових актах, не дають чіткого уявлення стосовно їх відокремлення від подібних технічних засобів зчитування (отримання) інформації [119;120].

Вказане призвело до суттєвих розбіжностей у поглядах науковців щодо предмета цього кримінального правопорушення. Так, окремі науковці під

спеціальними технічними засобами негласного отримання «інформації» пропонують розуміти програмний або апаратний прилад, який створений або призначений виключно для перехоплення, обробки та аналізу інформації [121, с. 4]. Інші під до них відносять технічні засоби, що призначені, розроблені, пристосовані чи запрограмовані для негласного отримання інформації [122, с. 295], або ж спеціальними технічними засобами негласного отримання інформації слід вважати такі пристрої, обладнання, апаратуру тощо, які були спеціально пристосовані (сконструйовані) для негласного отримання інформації [123, с. 47].

Крім того, Б. Є. Драп'ятий зауважує, що відсутність у законодавстві чіткого поняття спеціальних технічних засобів негласного отримання «інформації, розмитість їх ознак і закритість Методики віднесення об'єктів до спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації дає підстави констатувати факт, що сьогодні в Україні громадяни» не лише не знають, але й не можуть знати, чи нестимуть вони кримінальну відповідальність за свої діяння, а відповідно і передбачити наслідки своїх діянь, відмежувати правомірну поведінку від протиправної. А відтак порушуються конституційні принципи рівності та справедливості [124, с. 59].

Водночас розмитість понять таких засобів ускладнює процесу доказування вини осіб, які здійснюють їхню контрабанду. У цьому разі правоохоронні органи можуть тлумачити окремі визначення надто широко, що не дає можливості якісно реалізувати завдань КК України. Варто зазначити і інше, що без дозволу збирати інформацію (конфіденційну, таємну тощо) можливо й використання більш сучасними технологіями отримання та фіксації інформації, які, керуючись тими ж критеріями, експерт спеціальними технічними засобами негласного отримання інформації не визнає.

Попри те, що у певних правовідносинах людина може предметом посягання, визнавати людину предметом контрабанди господарського кримінального правопорушення немає підстав. Переміщення людини через державний кордон України відноситься до складу кримінального

правопорушення, передбаченого ст. 149 КК України (торгівля людьми). Отже, з огляду на це, не може бути визнано контрабандою незаконне переміщення через митний кордон України порнографічних видань, творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, людиноненависницьку ідеологію, газової і холодної, а також вогнепальної гладкоствольної полювальної зброї.

Розглянувши властивості зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв та радіоактивних матеріалів, спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації варто визначити, що усі вони належать до заборонених предметів або їхній обіг обмежений і жорстко регулюється державою. Вказане, на нашу думку, має взяти до відома законодавець, розуміючи важливість правильного розташування в диспозиціях кримінально-правових норм Особливої частини КК України. Тому в контексті досліджуваного кримінального правопорушення необхідно зазначити, що вони не можуть бути предметом кримінального правопорушення, описаного в ст. 201 КК України, як кримінального правопорушення у сфері господарської діяльності.

Отож, з нашої точки зору, доцільність розміщення контрабанди отруйних, сильнодіючих, радіоактивних, вибухових речовин, зброї та боєприпасів до предметів господарських кримінальних правопорушень викликає певні сумніви. Вбачається, що предметом контрабанди як кримінального правопорушення у сфері господарської діяльності варто передбачити лише ті, що через їхнє незаконне переправлення через митний кордон України можлива загроза заподіяти шкоду правовідносинам у сфері господарської діяльності, а саме: ненадходження до державного бюджету передбачених законом обов'язкових платежів або інша шкода інтересам держави [125, с. 44].

Окреслене вкотре настановує нас на думку про необхідність зміни структури кримінально-правової норми, що передбачає відповідальність за контрабанду, та повернення кримінальної відповідальності за товарну контрабанду. Також відповідно до законодавчої конструкції цього кримінального правопорушення окреслені предмети та речовини ніяк не

впливають на формування ні родового, ні безпосереднього об'єктів досліджуваного кримінального правопорушення.

2.1.2. Об'єктивна сторона контрабанди

У теорії кримінального права під об'єктивною стороною кримінального правопорушення прийнято розуміти зовнішнє відображення кримінального правопорушення, що характеризується суспільно небезпечним діянням передбаченим диспозицією кримінального правопорушення, з усіма її ознаками [126, с. 89].

Серед характерних для об'єктивної сторони кримінального правопорушення атрибутів варто виділити:

а) є елементом складу кримінального правопорушення і входить в основу кримінальної відповідальності. Тому особа може бути притягнена до кримінальної відповідальності винятково у разі вчинення нею діяння, у якому встановлені всі ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.

б) ознаки об'єктивної сторони в більшості визначають суспільну небезпечність кримінального правопорушення, через що вони беруться до уваги насамперед «коли вирішується питання про криміналізацію тих чи інших діянь, тобто визнанні їх кримінальними правопорушеннями і караними за рішенням законодавця. Як і тяжкість наслідків, спосіб вчинення» кримінального правопорушення в більшості визначає тяжкість покарання, встановленого санкціями статей Особливої частини КК України за відповідні кримінальні правопорушення.

в) має важливе значення для правильної кваліфікації кримінального правопорушення, а її аналіз дозволяє встановлювати інші елементи і ознаки складу кримінального правопорушення: об'єкт, якому заподіюється шкода цим кримінальним правопорушенням, відповідну форму вини, мотив, мету кримінального правопорушення, що не завжди вказуються в диспозиціях статей

Особливої частини КК України, а отже, правильно кваліфікувати вчинене.

г) має вирішальне значення для розмежування кримінальних правопорушень, а також відмежування злочинних діянь від незлочинних.

д) «перелік ознак об'єктивної сторони дозволяє суду в кожному конкретному випадку правильно встановити характер і ступінь суспільної небезпеки вчиненого кримінального правопорушення» та призначити покарання [127, с. 89].

Під об'єктивною стороною кримінального правопорушення розуміються ті діяння (чи бездіяльність), у яких злочинний задум винного виявив себе зовні, тобто усі зовнішні ознаки цього суспільно небезпечного діяння. Саме воно є найбільш очевидним і переконливим показником суспільної небезпеки вчиненого кримінального правопорушення.

До обов'язкових ознак диспозиції відноситься діяння в формі дії чи бездіяльності. Діяння безпосередньо зазначається у як невід'ємна ознака диспозиції статті Особливої частини КК України, або однозначно вбачається із її змісту і, отож, є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Тому встановлення юридичних ознак такого діяння (дії чи бездіяльності) є обов'язковим у кожному кримінальному провадженні.

Для визначення будь якого діяння контрабандою необхідно встановити всі юридичні ознаки.

Так, до факультативних ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення відносяться такі ознаки: «суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місце, час, обстановка, спосіб, знаряддя і засоби вчинення» кримінального правопорушення. Хоч ці ознаки фактично і притаманні кримінальному правопорушенню як явищу реальної дійсності, але далеко не завжди вказуються в законі як ознаки його конкретного складу. Так, наприклад, диспозиція складу грабежу (ст. 186 КК України) не містить вказівок на конкретні суспільно небезпечні наслідки, що необхідно було б встановити при

вирішенні питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Крім того, не завжди у статтях Особливої частини КК України вказуються спосіб, місце, час, обстановка вчинення кримінального правопорушення зняряддя і засоби. Отже, такі ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення не є обов'язковими, а факультативними.

Водночас варто зауважити, що ті суспільно небезпечні наслідки, місце, час, спосіб, обстановка, засоби і зняряддя вчинення кримінального правопорушення, що прямо передбачені в диспозиції статті Особливої частини КК України або однозначно витікають з її змісту, одразу становляться обов'язковими ознаками об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, а їхнє встановлення у такому випадку є імперативним.

У диспозиціях статей Особливої частини суспільно небезпечне діяння винного як ознака об'єктивної сторони кримінального правопорушення вказується частіше інших ознак. Саме характер суспільно небезпечного діяння при порушенні кримінальної справи є підставою для кваліфікації кримінального правопорушення по тій чи іншій статті Кримінального кодексу і, як результат цього, для визначення підслідності кримінального правопорушення. Діяння людини (в формі дії або бездіяльності) породжує суспільно небезпечні наслідки, визначає зв'язок об'єкта і об'єктивної сторони, складає предметний зміст суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення. Фактично діяння при контрабанді виявляється у переміщенні через митний кордон країни поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю визначний перелік предметів [87, с. 89].

Оскільки об'єктивна сторона контрабанди визначає кримінально-правову норму, що передбачає відповідальність за неї (ст. 201 КК України) як бланкетну, тобто її зміст визначається не тільки цією нормою, а й законами і підзаконними актами інших галузей права. То зміст терміну «переміщення» не розкривається ані в кримінальному законі, ані в Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про контрабанду та порушення

митних правил».

У МК України також не міститься прямого трактування згаданого терміну. Розглянувши п. 4 ч. 1 ст. 4, в якій зазначено, «що ввезення товарів, транспортних засобів на митну територію України, вивезення товарів, транспортних засобів за межі митної території України – сукупність дій, пов’язаних із переміщенням товарів, транспортних засобів через митний кордон України у будь-який спосіб у відповідному напрямку». У п. 19¹–21, 25, 28, 49, 53 цієї ж статті поняття «переміщення» жодним чином не розкривається, хоча й згадується.

Оскільки законодавець вважає не доцільним розкрити його суть, хоча воно несе у собі велике смислове навантаження, що впливає на визначення багатьох питань, зокрема, моменту закінчення кримінального правопорушення, тому, на наш погляд, неможливо зробити остаточних висновків чи буде, наприклад, переміщення предметів при спробі перетнути кордон фізичною особою пішим ходом чи способом перекидання через лінію кордону.

Так, у фаховій літературі зазначається, що згідно з Українським тлумачним словником «переміщати» означає змінювати місцезнаходження чого-небудь; переносити з одного місця в інше [36]. Переміщення полягає у здійсненні дій з ввезення на митну територію України або вивезення з цієї території контрабандних предметів будь-яким способом. Так, проаналізувавши п. 4 ч. 1 ст. 4 МК України, приходимо до висновку, що ввезенням визнається вчинення дій, пов’язаних з перетином митного кордону, в результаті яких предмети перебувають на митну територію України будь-яким способом, зокрема пересилання в міжнародних поштових відправленнях, до їх випуску митними органами. А під вивезенням варто розуміти вчинення дій, спрямованих на вивезення товарів з митної території митного союзу будь-яким способом, включаючи пересилання в міжнародних поштових відправленнях, до фактичного перетину митного кордону.

Однак у межах нашого дослідження можемо визначити переміщення через митний кордон України предметів як сукупність дій направлених на

ввезення на митну територію України або вивезення з цієї території, або транзит через територію України предметів, що перебувають під кримінально-правовою охороною, в будь-який спосіб. Звужувати це поняття до самого лише перетинання предметами контрабанди митного кордону нами вважається недоцільним та таким, що не в повній мірі відображає сутність такого кримінального правопорушення.

Як ми вже зазначали, законодавець визначив кримінальну відповідальність переміщення через митний кордон України за умови його здійснення одним із двох встановлених способів: поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю.

Так, згідно зі ст. 382 МК Україна та п. 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 8 від 3 червня 2005 р. під переміщенням предметів поза митним контролем слід розуміти їхнє «переміщення через митний кордон України поза місцем розташування митного органу або поза робочим часом, установленим для нього, і без виконання митних формальностей, або з незаконним звільненням від митного контролю внаслідок зловживання службовим становищем посадовими особами митного органу». Судова практика свідчить, що поза митним контролем з України вивозяться культурні цінності та отруйні сильнодіючі речовини переважно, що здебільшого переміщують на автомобілях шляхом об'їзду митних постів [109; 128].

Зокрема, Вовчанським районним судом Харківської області особу засуджено за ст. 201 КК України, яка реалізуючи свій злочинний умисел, спрямований на придбання, перевезення, зберігання з метою збуту отруйних речовин, їхав на автомобілі марки «УАЗ» у напрямку лінії проходження державного кордону України, а саме в район розташування с. Землянки Вовчанського району Харківської області для їх подальшого контрабандного переміщення через митний кордон України поза митним контролем. Однак приблизно о 04 год. 45 хв. в районі інформаційного прикордонного знаку № 475 на відстані приблизно 10 метрів від лінії проходження державного кордону України на напрямку с. Землянки Вовчанського району Харківської області –

с. Тимашовка Білгородської області РФ військовослужбовцями Харківського прикордонного загону спільно зі співробітниками Управління Служби безпеки України (далі – СБУ) в Харківській області винний під час здійснення контрабандного переміщення зазначених отруйних речовин був затриманий, а отруйні речовини вилучені [129].

У ст. 483 МК України та п. 5 зазначеної постанови визначено, «що переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю, тобто з використанням спеціально виготовлених сховищ (тайників) та інших засобів або способів, що утруднюють виявлення таких товарів, або шляхом надання одним товарам вигляду інших, або з поданням митному органу як підстави для переміщення товарів підроблених документів чи документів, одержаних незаконним шляхом, або таких, що містять неправдиві відомості щодо найменування товарів, їх ваги (з урахуванням допустимих втрат за належних умов зберігання і транспортування) або кількості, країни походження, відправника та/або одержувача, кількості вантажних місць, їх маркування та номерів, неправдиві відомості, необхідні для визначення коду товару згідно з УКТ ЗЕД та його митної вартості» [109; 128].

Отже, до способів приховування предметів від митного контролю варто віднести:

- використання спеціально виготовлених сховищ (тайників) та інших засобів або способів, що ускладнюють виявлення таких предметів;
- надання одним предметам вигляду інших (камуфлювання);
- подання працівнику митної служби підроблених документів чи документів, одержаних незаконним шляхом, або таких, що містять неправдиві відомості щодо найменування предметів.

«До першого із зазначених вище способів приховування предметів судова практика цілком слушно, на наш погляд, відносить такі, як використання виготовлених або спеціально обладнаних сховищ, конструктивних порожнин, ємності транспортних засобів; приховування в багажі, валізах, одязі, взутті,

головному вбранні, речах особистого користування тощо; приховування на тілі або в організмі людини; інші способи фізичного приховування, що ускладнюють візуальне виявлення предметів» [10, с. 75].

«Під тайниками слід вважати спеціально виготовлені, обладнані або пристосовані сховища, а також конструктивні ємності, порожнини транспортних засобів, багажу та інші предмети, що попередньо підлягали розібранню, демонтажу або переобладнанню. Найбільш поширеними місцями приховування контрабандних предметів у автотранспорті є: шини ходових та запасних коліс; спеціально переобладнані або ж виготовлені паливні та водяні баки; ящики для інструмента з подвійними стінками та днищами; простір за передньою панеллю та декоративною обшивкою кабіни; пустоти між подвійними стінками вантажного приміщення; тайники спеціально обладнані в балках, лонжеронах і шасі автомашини тощо. На залізничному транспорті як місця для приховування найчастіше використовуються міжстельові простори, туалети, ящики для сміття, опалювальні печі вагонів, ями для постільної білизни, тайники в службових купе, акумуляторні ящики, плафони освітлення, різноманітні ніші, сидіння та спинки диванів, пустоти в столиках, у поруччях, попередньо розряджені вогнегасники тощо» [130, с. 66].

До основних способів, що утрудняє виявлення працівником митного контролю предметів контрабанди, можна віднести, як-от: приховування предметів, при якому митник під час огляду таких предметів і транспортних засобів не може їх виявити шляхом візуального огляду або без застосування спеціальних технічних засобів; переміщення предметів в місцях, не призначених для їхнього транспортування, доступ до яких утруднений.

Серед зарубіжних вчених існує думка, що приховування предметів у службових купе і санітарних приміщеннях вагона поїзду визнається способом, ускладнює виявлення таких товарів [131, с. 94]. Проте, на наш погляд, з таким твердженням важко погодитись, оскільки митник зобов'язаний проводити огляд цих приміщень.

У залежності від об'єктів митного контролю до способів приховування,

що особливо «утруднюють виявлення предметів контрабанди, можна віднести, зокрема, приховування безпосередньо на тілі контрабандиста; у тілі людини (у внутрішніх порожнинах та ковтальним способом); безпосередньо в одязі, взутті та особистих речах; в особистому багажі та ручній поклажі (подвійне дно в валізі); у легальних товарах та вантажах; у транспортних засобах; у міжнародних поштових відправленнях тощо» [130, с. 67].

Як приклад, можна навести вирок Бориспільського міськрайонного суду Київської області, в якому відповідно до вказаних супровідних документів винний надсилав лише сувенір у вигляді жаби, тобто умисно для виконання свого злочинного наміру приховав монети Римської Імперії, що є культурною цінністю від митного контролю із використанням спеціально виготовленого сховища (тайника), що утруднювало їхнє виявлення та не задекларував їх [132].

Під наданням одним предметам контрабанди вигляду інших (камуфлювання) ми розуміємо спосіб маскуванню, що застосовується для переміщення контрабандних предметів шляхом зміни їхнього зовнішнього вигляду й ознак (стану, форми, упаковки, етикеток тощо). До таких зміни може належати розбирання предметів з подальшим окремим переміщення складових частин, що й стало однією з причин криміналізації контрабанди частин вогнепальної нарізної зброї у 2017 році; маскуванню одних предметів за зовнішнім виглядом на інші тощо. Зокрема, спеціально пристосована для стрільби зброя може мати вигляд різноманітних предметів побуту – авторучку, запальничку, пачку цигарок тощо. У таких випадках відбувається конструктивна зміна такої зброї, її зовнішніх та тактико-технічних характеристик, що дозволяють віднести зброю до побутових предметів.

Зокрема, 19.03.2018 року особа, реалізуючи свій злочинний намір, умисно, не маючи дозволу на вивезення культурних цінностей, у відділенні поштового зв'язку ПАТ «Укрпошта», оформив та відправив у міжнародному поштовому відправленні від свого імені на адресу іншої особи монети: «10 сантимів 1863 року (Франція)», «10 сантимів 1908 року (Франція)», «2 сантими 1911 року (Франція)», «2 крейцери 1625 року (Німеччина)», копію монети

«2 солі 1793 року (Франція)» в кількості одна одиниця та рахунковий жетон Франція XVIII ст. Вказані товари винний для умисного приховування їх від митного контролю, умисно переслав шляхом використання засобів та способів, що утруднюють виявлення таких товарів, приховавши їх в картонній упаковці, щільно обмотавши липкою стрічкою та шляхом надання одним товарам вигляду інших (марковані на індивідуальній упаковці як сучасні) [133].

Крім того, як зазначав А. А. Федосєєв, для складу контрабанди необхідно, аби переміщувані товари обов'язково приховувалися від митного контролю. Там, де немає елемента приховування, там немає і контрабанди, оскільки сам факт переміщення через державний кордон тих чи інших предметів, навіть і без встановленого дозволу, ще не створює для винної особи наслідків у вигляді настання відповідальності за контрабанду [134, с. 85]. Підтримуючи цю точку зору, Н. Ю. Антохина стверджував, що ознака приховування предметів, що переміщуються контрабандним шляхом, важливий лише при вчиненні законного в'їзду або виїзду, а в тому випадку, якщо контрабанда здійснена шляхом незаконного перетину кордону, ознака приховування переміщуваних товарів відсутній, так як саме переміщення відбувається крім митних установ [135, с. 66].

Так, Д. В. Коземаслов вказує, що контрабанда, відноситься до кримінальних правопорушень з формальним складом, що включає дії винного і дії третьої особи, оскільки незаконне переміщення предметів контрабанди через митний кордон складається з подачі митної декларації й її реєстрації митним органом, правомочним реєструвати митні декларації [136, с. 83].

Приховування від митного контролю охоплює дії особи, спрямовані введення в оману співробітника митного контролю шляхом пред'явлення йому як підставу для переміщення предметів контрабанди:

а) документи, що містять неправдиві дані (справжні за формою документи, але містять недостовірні відомості). Така підробка називається інтелектуальною. Як правило, у таких випадках використовуються митні декларації, в яких записуються предмети іншими найменуваннями тощо;

б) підроблені документи (вчиняється як частково (зміні первинного змісту справжнього документа шляхом підчистки, підробки, виправлення тощо), так і в повній мірі (виготовлення фальшивого бланку документа, підробка підпису, виготовлення дублікату печаток та штампів. Така підробка документів називається технічною;

в) документи, отримані незаконним шляхом. Таке приховування від митного контролю полягає в отриманні справжніх документів особою, не має права на переміщення предметів через митний кордон. Зокрема, до способів отримання таких документів можна віднести хабар, погрози, фізичний примус, обман [130, с. 69].

Оскільки ст. 483 МК України не містить переліку неправдивих відомостей, що «можуть бути вказані у поданих митному органу документах, тому це можуть бути будь-які неправдиві відомості, що стосуються зокрема, найменування, призначення, кількості, вартості предметів, держави, з якої вони вивезені та в яку переміщуються, найменування особи відправника, отримувача тощо».

Варто зазначити, що у разі криміналізації товарної контрабанди доцільніше, на нашу думку, розширити перелік способів її вчинення. Зокрема йдеться про митний режим транзиту, «відповідно до якого товари та/або транспортні засоби комерційного призначення переміщуються під митним контролем між двома митними органами України або в межах зони діяльності одного митного органу без будь-якого використання цих товарів, без сплати митних платежів та без застосування заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності (ст. 90 МК України)» [109].

Водночас поняття «приховування від митного контролю» неоднозначне по відношенню до різних предметів контрабанди. Так, зброя та її частини, боєприпаси незадекларовані в встановленому порядку і не пред'явлені при митному контролі вважаються прихованими від нього в будь-якому випадку, тобто навіть тоді, коли вони не приховувались, а просто знаходились в одязі або в речах громадянина.

Крім того, використане у КК України словосполучення визначає кримінальну відповідальність за будь-яке переміщення визначених у ст. 201 предметів, вчинене з порушенням вимог чинного законодавства та міжнародно-правових норм. Однак ми переконані, що законодавець навмисно визначив настання кримінальної відповідальності лише за незаконне переміщення вищезгаданої групи предметів поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю. Адже тоді кримінальна відповідальність наставала б за вчинення будь-яких порушень митного законодавства.

Як слушно відзначала Л. Ф. Рогатих, контрабанда пов'язана не тільки з перетином кордону держави, а й з ухиленням від установлених правил переміщення; полягає у недекларування або обманним використання коштів митної ідентифікації тощо. Так, вона наводить приклад: особа в'їжджає на територію держави і перевозить вогнепальну зброю. Після фактичного перетину митного кордону, особа проходить митний контроль і при декларуванні предметів, заявляє про наявність у неї зброї. На думку Л. Ф. Рогатих, у цьому випадку зазначені дії не будуть кваліфікуватися як контрабанда. Так як не порушений порядок переміщення цих предметів. А ось якщо особа помістить туж вогнепальну зброю у тайник і не пред'явить його для митного контролю, то склад має місце контрабанда, адже порушений порядок переміщення у формі приховування від митного контролю. Отож, особа повинна не тільки перетнути кордон, але і порушити встановлений порядок переміщення предметів [137, с. 27].

Вивезення або ввезення на територію України предметів контрабанди, як зазначено вище, обов'язково пов'язані з перетинанням митного кордону України, що зі свого боку стає предметом численних наукових дискусій. Так, згідно зі ст. 10 МК України митним кордоном визнаються «межі митної території України, він збігається з державним кордоном України, за винятком меж території спеціальних митних зон. Межі території спеціальних митних зон становлять митний кордон України» [109].

В теорії кримінального права встановлено, що якщо вчинення діяння

обов'язково пов'язується з певною територією, де було почато і закінчено діяння, то це робить місце вчинення кримінального правопорушення обов'язковою ознакою складу, до якого входить таке діяння.

Водночас серед науковців немає єдиної думки стосовно визначення місця як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони контрабанди. Одні автори визнають митний кордон України обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу контрабанди, а інші – ні. Так, «у науково-практичному коментарі КК України за редакцією М. І. Мельника та М. І. Хавронюка безпосередньо зазначається, що обов'язковою ознакою цього складу кримінального правопорушення є місце його вчинення – це митний кордон, який збігається з державним кордоном України, за винятком меж території спеціальних митних зон. Межі території спеціальних митних зон є складовою частиною митного кордону України» [88, с. 547]. Так само визначається місце вчинення аналізованого кримінального правопорушення при його коментуванні й іншими вітчизняними вченими [138, с. 460].

Інші вітчизняні вчені визначають поняття митного кордону, зазначаючи, «що митний кордон збігається з державним кордоном України, крім меж штучних островів, установок і споруд, створених у виключній (морській) економічній зоні України, на які поширюється виключна юрисдикція України, але не акцентують на тому, що це місце є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони контрабанди» [139, с. 255].

В цілому ми погоджуємося з думкою А. В. Савченка, О. В. Процюка та В. В. Сіленка, що контрабанда належить до тих складів кримінальних правопорушень, в яких місце вчинення кримінального правопорушення постає в ролі не факультативної, а основної ознаки складу кримінального правопорушення [140, с. 101]. Отож, серед вітчизняних вчених панує теза, що місце вчинення контрабанди – митний кордон України – є обов'язковою ознакою складу цього кримінального правопорушення. Ба більше, так само варто тлумачити й місце «вчинення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих

лікарських засобів (ст. 305 КК України)».

«Найбільш характерним місцем вчинення контрабанди є зона митного контролю. Це, як правило, приміщення митниці, купе вагона, борт літака, оглядова площадка автомобілів, борт морського чи річкового судна, спеціально відведені місця для проведення митного контролю, оглядові бокси, а також місця нелегального переходу державного кордону тощо. Вибір часу вчинення контрабанди зумовлений певними закономірностями. Якщо час вчинення контрабанди не пов'язаний з розкладом транспорту, злочинці, як правило, намагаються вибрати другу половину ночі або кінець зміни митного наряду, що пов'язано зі стомленістю в цей період часу та зниженням уваги працівників митниці. Узагальнення практики показало, що найчастіше контрабанда вчиняється вночі, рідше вдень. Інколи контрабандисти планують вчинення контрабанди у вихідні, святкові чи передсвяткові дні або ж у погану погоду» [130, с. 69].

У теорії кримінального права знаряддя вчинення кримінального правопорушення – це предмети, що безпосередньо використовуються для виконання об'єктивної сторони «кримінального правопорушення, зокрема для заподіяння суспільно небезпечних наслідків (наприклад, зброя, якою заподіюються смерть чи тілесні ушкодження потерпілому тощо)». Засобами можуть бути будь-які предмети, які полегшують його вчинення [126, с. 94]. Відносно предметів, що незаконно переміщуються через митний кордон, то, на нашу думку, необхідно зазначити те, що не можна розглядати їх як знаряддя кримінального правопорушення.

Як ми вже зазначали, за своєю законодавчою конструкцією контрабанда відноситься до кримінальних правопорушень з формальним складом. Це значить, що суспільно-небезпечні наслідки не зазначені в диспозиції закону і лежать за межами складу кримінального правопорушення, а отже, на кваліфікацію не впливають. Кримінальне правопорушення з формальним складом слід вважати закінченим з моменту вчинення діяння [127, с. 103]. З цих підстав контрабанду слід вважати закінченим кримінальним правопорушенням

з моменту фактичного незаконного переміщення товарів через митний кордон України.

«У науці кримінального права існують різні точки зору стосовно моменту закінчення контрабанди. Одні автори вважають, що для визнання контрабанди закінченою має бути здійснено саме фактичне переміщення товарів чи інших предметів через митний кордон. Інші дослідники вважають, що контрабанда закінчена і в момент виявлення недостовірності зазначених відомостей про переміщувані предмети і припинення незаконних дій митними або прикордонними органами».

«В судовій практиці кваліфікується контрабанда як закінчене кримінальне правопорушення при виявленні факту фіктивності відповідних документів на предмети під час митного огляду. Тобто приховування товарів від митного контролю практично унеможливлює подальше переміщення їх через митний кордон України. Ймовірно, через це В. А. Владимиров вважав, що контрабанда є закінченим кримінальним правопорушенням з моменту допущення спроби з приховуванням перемістити через державний кордон ті або інші предмети і цінності, тобто фактично з моменту замаху» [142, с. 79].

«Водночас у постанові Пленумом Верховного Суду України (п. 8) звертається увага, що це кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту незаконного переміщення предметів контрабанди через митний кордон України. Замах на контрабанду має місце, якщо її предмети виявлено до переміщення через митний кордон України (під час огляду чи переогляду товарів, транспортних засобів, ручної поклажі, багажу або особистого огляду тощо)» [128].

«Так, Оболонський районний суд м. Києва особу визнав винною у вчиненні закінченого замаху на контрабанду, тобто переміщення через митний кордон України з приховуванням від митного контролю культурних цінностей – одиниць творів живопису, вказавши у митних деклараціях неправдиві відомості, що предмети живопису є копіями картин. Однак згідно з висновком експерта КНДЕКЦ МВС України останні визнані об'єктами

матеріальної та духовної культури, відносяться до культурних цінностей і являються типовими зразками художньої культури» [143].

При визначенні моменту закінчення кримінального правопорушення необхідно виходити «з того, що відповідно до ст. 10 МК України, митний кордон України співпадає з державним кордоном України за винятком меж спеціальних митних зон, статус та територія яких встановлюється Верховною Радою України шляхом прийняття відповідних законів. Ми вважаємо, що момент закінчення контрабанди при ввезенні предметів на митну територію України та при вивезенні їх з цієї території повинен відрізнятися».

«Зокрема, А. А. Федосєєв писав, що контрабандою не завжди вважається, переміщення різних предметів через державний кордон, оскільки в більшості випадків контрабанда виявляється до вчинення її остаточного переміщення. Не зовсім логічно вимагати, аби предмети були переміщені через кордон, адже митні органи виконують свої функції на території своєї країни. Для наявності в діях особи складу контрабанди значення має сам факт переміщення товарів через кордон з порушенням встановленого порядку [134, с. 87]. Підтримував цю позицію Д. В. Коземаслов, вказуючи, що якщо для визнання контрабанди закінченою при вивезенні потрібно факт перетину кордону, то митні органи ніколи не зможуть притягнути особу за вчинення контрабанди на стадії закінченого кримінального правопорушення, оскільки митні органи здійснюють свої функції на території країни» [136, с. 79].

Звертаємо увагу на наступне, юридичні ознаки також вказують на момент завершення кримінального правопорушення.

«Отож, ми підтримуємо думку, що контрабанда при ввезенні предметів на територію митниці України вважається закінченим кримінальним правопорушенням саме з моменту фактичного перетину предметами митного кордону держави, оскільки у такому випадку має відбуватися переміщення цих предметів через відповідну межу кордону, тільки після цього працівники митних органів здійснюють перевірку законності переміщення».

Така послідовність дій є логічною і юридично правильною, оскільки саме

на митній території можна застосовувати відповідне законодавство.

«Заразом для нас цікавим також видається вивезення за межі України предметів контрабанди, що теж може вчинятися окресленими вище способами. Так, при вивезенні предметів контрабанди з території України поза митним контролем, тобто поза місцем розташування митниці або поза часом здійснення митного оформлення, предмети контрабанди будуть вважатися переміщеними одразу як перетнуть лінію кордону. У цьому випадку дії особи, яка переміщує такі предмети, направлені саме на перетинання лінії кордону, що має визначальне значення для переміщення саме через відсутність можливого контролю. Тобто сутність та характер дій злочинців, направлених на переміщення предметів контрабанди поза митним контролем не змінюються при перетинанні лінії кордону. Вони виконуються в повному обсязі відповідно до ситуації для того, щоб забезпечити переміщення згаданих предметів через лінію кордону» [10, с. 79].

Тож, як бачимо, для визначення моменту завершеності злочинного діяння має значення співпадіння митного і державного кордонів.

«Отже, на цьому етапі вчинення кримінального правопорушення особа виконала все від неї залежне для того, щоб довести кримінальне правопорушення до кінця. Уся неправдива інформація вже надана митникові, предмет приховано від митного контролю і якщо митник не виявить ознак контрабанди, ніяких перешкод до фізичного переміщення предмету за лінію кордону не буде. Після проходження митного контролю і невиявлені працівниками митниці ознак контрабанди, особі, що переміщує контрабанду, для фізичного переміщення предметів через лінію кордону не потрібно докладати ніяких додаткових зусиль. Тобто фактично переміщення вже відбулося, хоча предмет лінію кордону ще не перетнув» [10, с. 82].

«Саме такої позиції дотримується М. І. Загородніков, який зазначає, що при вивезенні предметів контрабанди переміщення слід розуміти як подолання трьох режимів, встановлених державою в зонах прикордонного і митного контролю, а не як формальний момент фізичного переміщення через лінію

державного кордону» [144, с. 71]. Такої ж думки дотримуються й інші зарубіжні вчені, які вважають, що при вивезенні предметів контрабанди переміщення має місце при поданні митної декларації [145, с. 98].

«Така позиція науковців є цікавою, адже у випадку доведення злочинних дій до бажаного злочинцями результату контрабандні предмети буде переміщено за межі юрисдикції діяльності державних органів». До кримінальної відповідальності за контрабанду може бути притягнути у випадку, коли дії, що направлені на незаконне переміщення предметів через кордон, було вчинено на території країни, а не за її межами.

Крім того, Ю. І. Сучков і А. П. Кузнецов вказують, що всі подальші дії, що здійснюються після перетину предметами митного кордону при ввезенні слід розцінювати, як спробу приховати цей злочин, а в разі їхньої добровільної видачі – як обставина, що пом'якшує покарання [146, с. 101].

Варто зазначити, що перелік обставин що є пом'якшують діяння не є вичерпним.

До слова, не всі науковці поділяють думку вищевикладеної позиції. Наприклад, О. М. Омельчук вважає, що «контрабанда є закінченим кримінальним правопорушенням тільки з моменту фактичного переміщення предмета контрабанди через митний кордон України. Якщо ж предмет контрабанди було виявлено до моменту фактичного перетину митного кордону, то це незакінчене кримінальне правопорушення і дії суб'єкта, залежно від фактичних обставин справи, необхідно кваліфікувати як готування до контрабанди чи замах на контрабанду» [9, с. 14]. На це звертає увагу і Пленум Верховного Суду України.

«Ми погоджуємося, що для уникнення таких колізій бажано чітко конкретизувати у диспозиції ст. 201 КК України максимально форми контрабанди, наприклад шляхом тлумачення поняття «переміщення» або окремо визначити як спосіб вчинення контрабанди пред'явлення при митному огляді завідомо неправдивих/видозмінених документів або недекларування чи недостовірне декларування предметів кримінального правопорушення під час

митного огляду».

У разі запровадження цих способів вчинення контрабанди до українського законодавства для більш точно розуміння варто їх розтлумачити. Так, пред'явлення при митному огляді завідомо недостовірних документів має включати в себе пред'явлення митному контролю в якості підстав чи умов «для переміщення вказаних в ст. 201 КК України предметів (товарів), завідомо підроблених документів, недійсних документів, документів, отриманих незаконним шляхом, документів, які містять недостовірні дані або такі, що відносяться до інших товарів (предметів). Сюди ж має входити використання фальсифікованих пломб, печаток», цифрового, буквеного чи іншого маркування, ідентифікаційних знаків, фотографій та ін. Менш з тим, «недекларування чи недостовірне декларування – незаявлення у встановленому письмовому порядку, усній чи іншій формі достовірних даних або заявлення неправдивих даних про товари (предмети), їх митному режимі та інших даних, необхідних для митних цілей. При цьому важливо враховувати, що митна декларація згідно митного законодавства стає документом, що засвідчує факт, який має юридичне значення з моменту оформлення прийняття її митним органом» [19, с. 74].

Наглядним прикладом виступає вирок Кіровського районного суд «м. Дніпропетровська, в якому винного було засуджено за ч. 2 ст. 15 ч. 2 ст. 201, ч. 3, 4 ст. 358 КК України. Судом встановлено, що винний, 3 жовтня 2012 року, в пункті пропуску на державному кордоні України «Шегині», за попередньою змовою групою осіб з громадянкою України, шляхом використання завідомо підроблених документів та подання митному органу України, як підстави для переміщення, підроблених офіційних документів, що видаються підприємством, установою, організацією чи громадянином – підприємцем, та що надають право, з метою використання особисто та іншою особою, фіскальних чеків про нібито придбання камінного годинника та інших речей у магазині м. Кіровоград від імені ПТ «Ампір», що за вказівкою винного підробила зазначена громадянка, вчинив закінчений замах на контрабанду,

тобто переміщення через митний кордон України з приховуванням від митного контролю, культурної цінності, а саме камінного годинника кінця XIX – початку XX століття» [147].

Варто зазначити, що серед науковців відсутня однозначна позиція стосовно добровільної відмови від вчинення кримінального правопорушення з формальним складом на стадії закінченого замаху. Одні автори вважають, що до моменту початку виконання третьою особою необхідних дій, винний може змінити свій намір вчинити кримінальне правопорушення [127, с. 323]. Наприклад, ч. 5 ст. 269 МК України передбачає можливість відкликання митної декларації «лише до моменту завершення митного оформлення товарів, транспортних засобів комерційного призначення відповідно до заявленого митного режиму» [109]. Інші стверджують, що не може бути добровільної відмови, якщо дія злочинця вже в будь-якій формі почало шкідливо впливати на об'єкт, і коли наступний результат або виключення його вже не залежали в повній мірі від винного [148, с. 202]

Ми погоджуємося з тими вченими, котрі вважають, що при внесенні в декларацію неправдивих відомостей, такі дії слід кваліфікувати як приготування до контрабанди, а при пред'явленні митної декларації до органу, правомочному їх реєструвати, або при здійсненні інших дій, що здійснюються з метою перемістити предмети контрабанди через митний кордон (наприклад, здача поштового відправлення для відправки за межі митного кордону) – як замах на контрабанду [149, с. 118].

Питання добровільної відмови від вчинення кримінального правопорушення на стадії замаху на його вчинення постають, як правило, у тих випадках, коли під час проходження особою митного контролю у неї знаходяться і вилучаються у нього предмети, що підлягають обліку чи митному обкладенню, та переміщення яких через митний кордон України заборонено чи обмежено. «У постанові Пленумом Верховного Суду України (п. 8) звертається увага, що добровільна відмова від вчинення контрабанди чи порушення митних правил можлива до моменту прийняття митним органом митної декларації»

[128].

Водночас у цьому випадку розглядається лише подання митному органу підроблених документів як способу приховування предметів від митного контролю.

Однак не розкривається можливість застосування добровільної відмови при контрабанді шляхом «використання спеціально виготовлених сховищ (тайників) та інших засобів або способів, що утруднюють виявлення таких товарів» чи надання одним товарам вигляду інших, наприклад, визначення моменту, коли до проведення особистого огляду особа видає приховані предмети.

На наш погляд, обґрунтовано визнавати момент до якого особа добровільно може відмовитись від вчинення контрабанди предметів виявляється до моменту висловлення митником законної вимоги про проведення обшуку, оскільки після цього моменту особа усвідомлює неможливість доведення кримінального правопорушення до кінця, якщо у нього будуть знайдені контрабандні предмети. Через це ми не можемо погодитись з О. В Процюком, що не можна вважати, що особа видала предмет контрабанди добровільно, хоча це зроблено до офіційного оголошення рішення про його особистий огляд, однак усвідомлював безвихідність ситуації, розуміючи, що під час особистого огляду предмет контрабанди буде виявлено [10, с. 119].

Адже згідно з «ст. 17 КК України добровільною відмовою є остаточне припинення особою за своєю волею готування до кримінального правопорушення або замаху на кримінальне правопорушення, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення кримінального правопорушення до кінця» [50]. Тому на наше переконання, до моменту попередження про заборону переміщення через митний кордон заборонені предмети та подальший огляд, особа може відмовитись від вчинення таких дій.

Варто також розглянути приклади судової практики. Так, на нашу думку, суд цілком вірно вирішив Мостиський районний суд Львівської області, що не може бути розцінена як добровільна відмова від вчинення кримінальних

правопорушень те, що підсудному повернуті кошти за товар, оскільки такі дії були вчинені внаслідок неотримання підсудним тривалий час свого замовлення, а не у зв'язку з усвідомленням ним незаконності своїх дій. Крім того, підсудний відмовився від замовлення після того, як таке було вилучене співробітниками Київської регіональної митниці [150].

Отже, для усунення зазначеного протиріччя бажано конкретизувати в диспозиції ст. 201 КК України можливі форми контрабанди. «Крім діяння щодо переміщення товарів поза митним контролем або з діянням приховуванням від митного огляду як контрабанду слід включити пред'явлення для митного огляду підготовлених завідомо неправдивих документів, або умісне недекларування чи недостовірне декларування контрабандних предметів під час митного огляду».

2.2. Суб'єктивні ознаки контрабанди

Кримінально-правова норма, що встановлює відповідальність за контрабанду, не передбачає жодних ознак, що характеризували би суб'єкт кримінального правопорушення, тому для його характеристики слід звернутися до положень Загальної частини КК України. Під суб'єктом кримінального правопорушення розуміється «фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність (ст. 18 КК України)» [50]. Оскільки контрабанда не внесена до переліку кримінальних правопорушень, за вчинення яких кримінальній відповідальності підлягають особи у віці від чотирнадцяти років (ч. 2 ст. 22 КК України), то на загальних підставах за вказане правопорушення несуть відповідальність особи, яким на момент його вчинення виповнилося 16 років (ч. 1 ст. 22 КК України).

Оскільки до задач нашого дослідження не входить розкриття ознак загального суб'єкта кримінального правопорушення, вважаємо за доцільне дослідити ті ознаки, що характерні саме для контрабанди.

З огляду на те, що законодавець контрабанду відніс до господарських кримінальних правопорушень, логічною має бути можливість її вчинення з боку суб'єктів підприємницької діяльності, якими відповідно до ст. 1 Закону України «Про підприємництво» можуть бути фізичні та юридичні особи, зареєстровані як суб'єкти підприємницької діяльності у порядку, встановленому законодавством [151].

«До учасників підприємницької діяльності належать засновники (учасники) та члени виконавчого органу. Залучатися до здійснення певних видів діяльності можуть особи з числа персоналу, а також інші особи на підставі цивільно-правових угод. Іноді засновники (учасники) або члени виконавчого органу (дирекції) суб'єкта підприємницької діяльності можуть брати безпосередню участь у незаконному переміщенні товарів через митний кордон України» [10, с. 92].

Наприклад, згідно з матеріалами справи, що розглядалась в Золочівському районному суді Харківської області, визнано винним та засуджено за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 15, ч. 3 ст. 28, ч. 2 ст. 201, ч. 4 ст. 321, ч. 3 ст. 229 КК України, працюючого приватним підприємцем громадянина, який у протязі 2011–2013 рр. з метою незаконного збагачення шляхом організації незаконного обігу отруйних речовин, зокрема їх контрабандного переміщення через державний кордон України, організував систематичне незаконне виробництво, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту і збут отруйних речовин і сильнодіючих засобів [152].

Кваліфікація діянь суб'єктів досліджуваного кримінального правопорушення зазвичай у такому разі не викликає труднощів. Водночас, на наше переконання, дещо складніше вирішується питання про відповідальність рядових учасників (робітників, службовців) за контрабанду, а засновники або члени виконавчого органу при цьому керували такою діяльністю.

«Проблема відповідальності зазначених осіб вирішується в залежності від факту усвідомлення рядовими учасниками протиправного характеру

вчинюваних дій та їх спрямованості. Якщо рядові учасники усвідомлюють злочинний характер вчинюваних дій і бажають їх вчинення, вони мають визнаватися виконавцями контрабанди, а особи, що організували таку діяльність, – організаторами цього кримінального правопорушення. Якщо ж рядові учасники діють без вини або з необережності, то виконавцями контрабанди повинні визнаватися особи, які їх використали для незаконного переміщення товарів через митний кордон. У теорії кримінального права такі випадки називаються посереднім виконанням» [153, с. 202].

Прикладом посереднього виконання кримінального правопорушення можуть слугувати матеріали справи, в якій співвласники та керівник фірми «FIRMA HANDLOWA «ROB MAR» S.C.A.M. Maciocha» (м. Томашов-Любельський Республіка Польща), що займається вантажними перевезеннями, діючи з корисливих мотивів, організували та здійснили переміщення вантажів електронної побутової техніки, комп'ютерної оргтехніки, комплектуючих запчастин до комп'ютерної техніки та інших товарно-матеріальних цінностей у великих розмірах через МП «Мостиська», «Рава-Руська» Львівської митниці та через МП «Ягодин» Ягодинської митниці з території Республіки Польща на митну територію України під виглядом «транзитного» переміщення. У подальшому не виконуючи зобов'язання про «транзит» вантажів через територію України та вивезення зазначеного у товарно-супровідних документах товару за межі митної території України, умисно залишали та реалізовували вказані товари на території України. Винні особи супроводжували польських водіїв від місць розвантаження автомобілів з контрабандним вантажем, особисто перевозили польських водіїв через державний кордон України на територію РФ та у зворотному напрямку до України; перевозили передані йому польськими водіями підроблені документи на транзитні вантажі. Суд повно, всебічно та об'єктивно дослідив обставини справи, дав зібраним доказам належну оцінку і обґрунтовано кваліфікував дії винних осіб за ст. 358 КК України, а стосовно їх та польських водіїв кримінальні справи були закриті у відповідності п. 2 ч. 1 ст. 248 Кримінального процесуального кодексу (далі –

КПК) України (встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення) [154]. Нагадаємо, що товарна контрабанда у великих розмірах була декриміналізована у 2011 році.

Однак наразі актуальним та найбільш дискусійним видається вчинення контрабанди службовою особою через зростання кількості випадків співпраці корумпованих посадовців із представниками організованих злочинних груп.

Підвищеною суспільною небезпекою характеризується «вчинення контрабанди службовими особами, наприклад, митної служби, з використанням свого службового становища, які сприяють незаконному переміщенню предметів контрабанди. Саме тому законодавець визнав такі діяння кваліфікованим видом контрабанди».

Насамперед варто розтлумачити поняття «службова особа» відповідно до чинного законодавства та його інтерпретування вітчизняними вченими-правниками. «Сам термін «службова особа» використовується неодноразово, а його визначення розкрито двічі: у ч. 3, 4 ст. 18, п. 1, 2 примітки до ст. 364 КК України».

Примітка ст. 364 визначає, що таке тлумачення терміну «службова особа» розповсюджується лише на статті 364, 368, 368², 369 КК України. А тому при визначенні суб'єкту кримінального правопорушення, «передбаченого ст. 367 КК України, необхідно керуватися ч. 3, 4 ст. 18 КК, тобто суб'єктами службової недбалості виступають як службові особи публічного права, так і службові особи приватного права».

Варто зазначити, що підходи визначення службової особи у нормативно-правових актах дещо відрізняється. Хоча суть залишається не змінною.

Згідно ч. 3 ст. 18 КК України службовими особами є «особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-

господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом» [50].

До прикладу, ЗУ «Про запобігання корупції» визначення службової особи є дещо звужено і при цьому деталізовано. Це показує певне не співпадіння з визначеннями кримінального закону, що вбачається з нижче зазначеного.

Так, «службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, зокрема присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів» [50].

Однак, на думку П. П. Андрушко, останні зміни до ч. 3 ст. 18 КК, внесені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення», диференціювали відповідальність осіб, які обіймають в юридичних особах посади, пов'язані з виконанням «організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, залежно від того, яким є юридичний статус такої юридичної особи - є вона юридичною особою приватного чи публічного права» [155, с. 25].

Така деференціація якраз і відрізняє законодавчі підходи визначення службової особи про, що йшло вище.

Водночас С. В. Рак, порівнюючи ч. 3, 4 ст. 18 КК та п. 1, 2 примітки до ст. 364 КК, зазначає, що у тексті чинного КК немає термінів «публічного» та «приватного права», що вказує на недолік законодавчої техніки, та робить висновок про необхідність вдосконалення тексту диспозиції слушним [156, с. 84].

Безперечно викликає занепокоєння посилення негативної тенденції, пов'язаної із втягуванням у контрабандну діяльність посадових осіб, які за своїми службовими обов'язками безпосередньо повинні вести боротьбу з цим негативним явищем. Матеріали переважної більшості оперативних матеріалів і кримінальних справ засвідчують непоодинокі випадки участі у протиправних операціях з підакцизними товарами митників, правоохоронців та прикордонників, які за винагороду сприяють злочинцям в оформленні фіктивних документів, пропуску вантажів через державний кордон, забезпеченні їх охороною (прикриттям) під час слідування до місць призначення тощо [157, с. 224].

За даними статистики у 2019 році працівниками митної служби вчинено 39 кримінальних правопорушень, з яких 36 у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, у 2020 році кількість таких правопорушень була 62 та 56 відповідно [41].

Не дивлячись на зростання у цьому показникові, безумовно серед працівників митної служби проводиться профілактична робота, однак ефективність її мала через спокусу швидкого незаконного збагачення. непоодинокими є факти злочинної діяльності серед працівників митниць.

Зокрема, вироком Бориспільського міськрайонного суду Київської області особу засуджено за ч. 2 ст. 364 КК України. Так, винний, на виконання попередньої домовленості з іншими особами, в порушення плану розподілу особового складу ВМО № 7 Київської обласної митниці, перейшов «з лінії митного режиму «зелений» коридор на лінію митного контролю «червоний» коридор. Реалізуючи спільний злочинний умисел, особа перетнула митний кордон України через зону митного контролю «червоний» коридор, не

декларуючи переміщувані предмети, не вносячи їх до письмової митної декларації, не пред'являючи до митного огляду в результаті незаконного звільнення їх від митного контролю головним інспектором ВМО № 7 Київської обласної митниці, тобто перемістила їх через митний кордон України поза митним контролем, та в порушення вимог п. 16.1.4. ст. 16, п. 180.1. ст. 180 ПК України не сплатила до державного бюджету України податок на додану вартість і мито». Через 10 хвилин винний знову перейшов на лінію митного режиму «червоний» коридор [158].

Крім того, непоодинокі випадки службової недбалості з боку працівників митної служби. «Неналежне виконання й невиконання владними інституціями своїх функцій призводить до гальмування зазначених процесів, системної деформації сфери службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, негативно позначається на стані дотримання прав і свобод осіб, знижує авторитет органів державної влади, детермінує певні види злочинності. Недбале ставлення службових осіб до виконання своїх службових обов'язків призводить до небажання громадян звертатися за реалізацією своїх прав та інтересів до органів державної влади через наявну тяганину й бюрократизм, недотримання термінів розгляду звернень, що, зі свого боку, нівелює авторитет влади та формує негативне ставлення до неї загалом» [159, с. 2]. Однак таке правопорушення на митниці наносить шкоду не лише зазначеним вище суспільним відносинам, що перебувають під кримінально-правовою охороною, а й суспільним відносинам у сфері господарської діяльності, зокрема, сприяючи вчиненню контрабанди.

Так, Берегівський районний суд Закарпатської області визнав головного державного інспектора відділу митного оформлення № 2 митного посту «Лужанка» Закарпатської митниці Державної фіскальної служби (далі – ДФС) України винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 367 КК України. За матеріалами справи винний всупереч інтересам служби та в порушення вимог п. 1, 2, 7 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про державну службу», ч. 1, 4 ст. 374 МК України та інших нормативно-правових актів

недбало виконував свої службові обов'язки, а саме не провів в повному обсязі митний контроль транспортного засобу марки «Mercedes-Benz», тобто не пересвідчився у відсутності товарів в об'ємах заборонених до переміщення через кордон, не оглянув салон транспортного засобу, за результатами системи управління ризиками не визначив та не застосував достатні обсяги і форми митного контролю, внаслідок чого здійснив незаконний пропуск вказаного транспортного засобу на митну територію України. Через це, ним не було виявлено товару (велику кількість чохлаів та захисного скла до мобільних телефонів, одягу, взуття, м'яких іграшок, комплектуючих до комп'ютерної техніки, постільної білизни), що знаходився у вказаному автомобілі в 48 пакунках, загальною масою 1 113,70 кг, вартістю 766 093 гривні, чим спричинив тяжкі наслідки, так як до державного бюджету України не було сплачено обов'язкових платежів ввізного мита та податку на додану вартість у розмірі 252 727,35 грн. [160].

Усе вищенаведене засвідчує високий рівень корумпованості суспільства загалом, в якому очільне місце посідає сплетіння службових, міжнародних та комерційних типів суспільних відносин. Зважаючи на вищевикладене, вчинення досліджуваного кримінального правопорушення службовими особами, зокрема працівниками митниці, цілком заслужено виділено в кваліфікований вид контрабанди.

Для осіб, які займаються контрабандною діяльністю, характерними є завчасна підготовка, ретельне вивчення в денний час ймовірних маршрутів руху, використання пособників з числа місцевих жителів, вивчення системи охорони кордону шляхом візуального спостереження та опитування місцевих жителів. Товари переміщуються через кордон невеликими партіями з використанням потужних транспортних засобів та особистого транспорту, в подальшому зосереджуються на перевалочних базах та за фіктивними документами перевозяться у глиб території України [10, с. 95].

Також, на нашу думку, поняття службова особа потребує певного уточнення, відповідно до досліджуваного складу кримінального

правопорушення, адже зазвичай службовими особами, що використовують службове становище є представники влади. «Отже, розглянемо осіб, які постійно, тимчасово або за спеціальними повноваженнями здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування».

У відповідності до Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про хабарництво» представниками влади є «працівники державних органів та їх апарату, які наділені правом у межах своєї компетенції ставити вимоги, а також приймати рішення, обов'язкові для виконання юридичними і фізичними особами незалежно від їх відомчої належності чи підлеглості)» [161].

На жаль, з плином часу надане визначення втратило свою значимість і нині не відповідає належним чином сучасному чинному законодавству, тому нами такі положення буде використано частково.

Нами запропоновано виділити наступні основні ознаки у сучасному розумінні представників влади, серед яких наступні:

- беруть участь у правових відносинах, які впливають зі змісту їх посадових повноважень, не тільки в межах свого апарату, своєї установи, а й із непадлеглими особами, органами, установами;
- діють від імені органів держави і самі безпосередньо можуть вживати заходів, необхідних для виконання законних вимог відповідно до правового статусу;
- можуть застосовуватись заходи примусового характеру, межі, умови та процес реалізація яких чітко визначені в законодавчих актах (прокурор, санітарний інспектор, начальник поліції тощо)».

Через це, представники влади «вважаються працівники державних органів, органів місцевого самоврядування та їх апарату (наприклад, народні депутати України, депутати місцевих рад, керівники державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, судді, прокурори, слідчі, оперативний склад органів Міністерства внутрішніх справ і СБУ, державні інспектори та контролери тощо), які діють від імені цих органів (за їх дорученням) і у межах

своїєї компетенції здійснює їх функції. Характерною рисою цих службових осіб є наділення їх владними повноваженнями, відповідно до яких вони мають право висувати вимоги та приймати рішення, обов'язкові для виконання фізичними і юридичними особами незалежно від їх підлеглості або відомчої приналежності» [162, с. 14].

Безумовно, закон пов'язує визнання особи представником влади не з займаною посадою, а з наявними владними повноваженнями. Саме тому законодавець визначив не будь-яких службових осіб, а саме тих, які використовують своє службове становище для вчинення контрабанди. А тому до вказаної категорії службових осіб також відносяться рядові працівники митних органів.

Крім того, згідно з роз'яснень Касаційного кримінального суду Верховного Суду зрозуміло, що зловживання владою або службовим становищем можуть бути визнані лише такі дії посадової особи, що впливають з його службових повноважень та були пов'язані із здійсненням прав та обов'язків, якими ця особа наділена в силу посади, яку обіймає [163]. Тобто, контрабанда, вчинена службовою особою з використанням свого службового становища, визнається такою лише у разі визначення у посадовій інструкції обов'язку забезпечення здійснення митного контролю відповідно до чинного законодавства або протидії порушенням порядку його здійснення.

Саме тому у контексті досліджуваного складу кримінального правопорушення суб'єктом може бути не будь-яка службова особа, а лише та, яка вчиняє контрабанду з використанням свого службового становища. Тому спеціальним суб'єктом контрабанди насамперед може бути особа, яка за родом своєї службової діяльності здійснює відповідні дії по контролю за переміщенням через митний кордон предметів та надає дозвіл на такі переміщення.

«Також необхідно розглянути питання про можливість вчинення контрабанди тільки службовими особами», які вчинюють це кримінальне правопорушення за допомогою повноважень, наданих їм по службі (суб'єкт

кримінального правопорушення має займати певну посаду в митних органах чи його статус та повноваження дозволяють йому уникати митного контролю), чи це можуть бути наприклад особи, що виконують управлінські функції в приватних комерційних організаціях. «Ними можуть бути службові особи, які за родом службової діяльності мають можливість перетинати митний кордон чи здійснювати контроль за переміщенням вантажів, а також службові особи, звільнені МК України від митного контролю та які користуються цим для вчинення контрабанди».

«До них відносяться: глави дипломатичних представництв іноземної держави, члени дипломатичного персоналу представництва, члени їхніх сімей, які проживають разом з ними (ст. 383 МК України), співробітники адміністративно-технічного персоналу дипломатичного представництва іноземної держави та члени їхніх сімей (ст. 384 МК України), консульські представництва іноземних держав та члени їх персоналу (ст. 386 МК України), іноземні дипломатичні і консульські кур'єри (ст. 388 МК України)».

«При звільненні від митного контролю певні посадові особи, що не підлягають митному огляду, не можуть вчинити контрабанду шляхом приховування від митного контролю», тому що від цього виду контролю їх звільнено через виконанням службових обов'язків. Можуть вони вчинити досліджуване кримінальне правопорушення лише з використанням свого службового становища.

«Також митному огляду не підлягає ручна поклажа та супроводжувальний багаж Президента України, Голови Верховної Ради України, народних депутатів України, Прем'єр-міністра України, Першого віце-прем'єр-міністра України, Голови та суддів Верховного Суду, Голови та суддів Конституційного Суду України, Міністра закордонних справ України, Генерального прокурора та членів їхніх сімей, які прямують разом з ними (ст. 359 МК України)». Крім того, певні привілеї мають розвідувальні органи України, адже відповідно до п. 15 ч. 1 ст. 282 МК «України при ввезенні на митну територію України або вивезенні за її межі від оподаткування митом

звільняється техніка, устаткування, майно і матеріали, що ввозяться на митну територію України та вивозяться за межі цієї території, призначені для власного використання розвідувальними органами України» [109].

Отож, для притягнення до відповідальності за розглянутою кваліфікуючою ознакою необхідно, щоб особа вчинила кримінальне правопорушення, використовуючи тільки своє службове становище. Незаконне переміщення службовою особою через митний кордон предметів контрабанди без використання своїх повноважень не може визнаватись кваліфікуючою ознакою цього складу кримінального правопорушення.

Заразом у випадках, «коли контрабанда була вчинена особою з використанням свого службового становища, судам з урахуванням характеру кримінального правопорушення, вчиненого за посадою або у зв'язку із заняттям певною діяльністю належить відповідно до вимог ст. 55 КК України розглядати можливість застосування як додаткового покарання позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю навіть попри те, що воно не передбачене в санкції ч. 2 ст. 201 КК України».

Обставиною, що свідчить про підвищену суспільну небезпечність контрабанди є вчинення кримінального правопорушення у співучасті або раніше судимою особою за таке чи схоже за змістом кримінальне правопорушення. Раніше судимою за кримінальне правопорушення, передбачене ст. 201 КК України, є особа, яку було засуджено за ч. 1 чи ч. 2 ст. 201 КК України і судимість з якої не знята чи не погашена у встановленому законом порядку.

Розглядаючи суб'єкт кримінального правопорушення, необхідно зупинитися на проблемах кваліфікації контрабанди, що вчиняється в співучасті. У разі простої співучасті можливе вчинення контрабанди з фактичним розподілом ролей, оскільки об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення складається з декількох дій. Наприклад, один із співучасників вносить недостовірні відомості до митної декларації, а другий робить фактичне переміщення товарів через кордон, знаючи при цьому про дії першого, а їхній

єдиний злочинний умисел спрямований на вчинення контрабанди шляхом недостовірного декларування. У цьому прикладі ці особи є співвиконавцями, оскільки кожен з них виконує частину об'єктивної сторони кримінального правопорушення й їхні дії будуть кваліфікуватися за ч. 2 ст. 201 КК України.

Формою співучасті є група осіб, які діяли за попередньою змовою, а таке кримінальне правопорушення визнається «вчиненим, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку кримінального правопорушення, домовилися про його спільне вчинення». У такому випадку відбувається розподіл ролей стосовно дій кожного з них для вчинення кримінального правопорушення. Тому важливо встановити, чи всі учасники групи дали згоду на здійснення певної, відведеної кожному з них, дії щодо виконання кримінального правопорушення і досягнення єдиного злочинного результату [88, с. 63]. Крім співвиконавців, відповідальність за контрабанду можуть нести організатори, підбурювачі і пособники – з посиланням на відповідну частину ст. 27 КК України.

У теорії кримінального права усі випадки спільної злочинної діяльності, відповідальність за які прямо передбачена в нормах Особливої частини КК України, називається співучастю особливого роду. До них відносяться: група осіб; група осіб, що діє за попередньою змовою; організована група; злочинна організація [138, с. 54].

Питання про природу співучасті, встановленої законом щодо контрабанди, є досить спірним. Так, наприклад, Ф. Г. Бурчак не відносить співучасть у контрабанді до жодного з видів співучасті особливого роду, а називає його просто організаторською, підбурювальною чи пособницькою діяльністю, відповідальність за яку прямо, як за самостійне кримінальне правопорушення, передбачена Особливою частиною КК України, тобто ст. 201. Отже, дії всіх учасників контрабанди, незалежно від виконуваної ролі, він пропонує кваліфікувати як виконавців за ст. 201 КК України [164, с. 25].

Окремі автори вважають, що під групою осіб, які організувалися для заняття контрабандою, треба розуміти двох або більше осіб, які спеціально

об'єдналися з метою спільного і неодноразового переміщення товарів через митний кордон. Для наявності цієї ознаки необхідно, аби мала місце певна стійкість групи і її учасники діяли як співвиконавці кримінального правопорушення. Особи ж, які допомагали вчиненню контрабанди повинні підлягати відповідальності за співучасть у цьому кримінальному правопорушенні [139, с. 94–95].

Водночас Пленум Верховного Суду України визначає співучасть у контрабанді як участь двох «або більше осіб, які заздалегідь, тобто до початку кримінального правопорушення, домовилися про спільне вчинення одного чи декількох незаконних переміщень предметів через митний кордон. Кожна з таких осіб, незалежно від того, яку роль вона виконувала, несе відповідальність за ч. 2 ст. 201 КК як співвиконавець. У разі, коли особа вчинила контрабанду у співучасті з організатором, підбурювачем, пособником, зазначена кваліфікуюча ознака відсутня» [128].

Отож, ми вважаємо, що законодавцю варто привести визначену форму співучасті у контрабанді відповідно до встановленому у кримінальному праві форми співучасті.

Через широку розповсюдженість контрабанди як кримінального явища, урізноманітнення її форм та методів, її укорінення в економіку країни та фінансовим фундаментом діяльності організованої злочинності, наближення її до організованої групи є виправданим відображенням суспільної небезпечності пособництва у такому кримінальному правопорушенні та відображенням діяльності всіх його учасників. Завдяки аналізу судової практики визначено, що про правильність визнання співвиконавцями кримінального правопорушення осіб, які придбають предмети з метою їх наступного незаконного переміщення через митний кордон України, отримують їх після ввезення на митну територію держави від інших осіб.

Так, за матеріалами справами Чернівецького районного суду Вінницької області винний з метою створення показників у роботі правоохоронних органів щодо виявлення кримінальних правопорушень на державному кордоні, на

території м. Могилів-Подільського Вінницької області підшукував осіб з числа місцевих мешканців, які б за грошову винагороду погодились незаконно перемістити через митний кордон України в пункті пропуску «Могилів-Подільський – Отач» дві ікони. У подальшому винний зустрівся з громадянином України неподалік від пункту пропуску «Могилів-Подільський – Отач», та, будучи обізнаним з порядком переміщення через митний кордон України предметів, передала останньому дві ікони. Далі цей громадянин, приховавши за вказівкою винного у своєму одязі дві ікони, вирушив до Республіки Молдова через пішохідний перехід вказаного пункту пропуску, де в зоні митного контролю у напрямку «вихід з України», громадянин України, під час проведення усного та письмового декларування повідомив завідомо неправдиві дані – про відсутність у нього предметів, переміщення яких через державний кордон України обмежено або заборонено. Суд повно, всебічно та об'єктивно дослідив обставини справи, дав зібраним доказам належну оцінку і обґрунтовано кваліфікував дії винних осіб за ч. 3 ст. 27, ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 201 КК України як організація закінченого замаху на контрабанду, тобто незаконне переміщення культурних цінностей через митний кордон України з приховуванням від митного контролю, вчинене за попередньою змовою групою осіб [165].

Деякі вчені у галузі кримінального права, спираючись на думки фахівців і проаналізувавши кримінальні справи, роблять висновок, що досить високий відсоток контрабандних кримінальних правопорушень вчиняється групою осіб. Однак як вітчизняними вченими, так і законодавцем не досліджено питання окремої кваліфікації контрабанди, вчиненої організованою групою чи злочинною організацією [166, с. 74].

Заразом судова практика засвідчує, що незалежно від організованості й кількості осіб, що вчиняють контрабанду, суд кваліфікує такі діяння за ч. 2 ст. 201 КК України як вчинена групою осіб за попередньою змовою. Така позиція з боку законодавця нами видається необґрунтованою, адже злочинною організацією (стійким ієрархічним об'єднанням п'ять «і більше осіб, члени

якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких кримінальних правопорушень учасниками цієї організації, або керівництва чи координації кримінально протиправної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших кримінально протиправних груп) має значно більшу суспільну небезпеку, ніж кримінальне правопорушення вчинене групою осіб за попередньою змовою».

Так, відповідно до матеріалів вироку Солом'янського районного суду м. Києва винним особам було доведено, що вони, попередньо умисно та добровільно зорганізувались у стійке злочинне об'єднання для вчинення тяжких кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу сильнодіючих лікарських засобів, а також вчинення інших злочинів, «склавши та узгодивши при цьому єдиний план злочинних дій з розподілом функцій кожного з учасників організованої групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи, підкоряючись під час злочинної діяльності організатору злочинної групи, що виразилось у свідомому виконанні усіх його вказівок. Організована група характеризувалась попередньою зорганізованістю в спільне об'єднання для вчинення злочинів», стабільністю і згуртованістю свого складу, спеціалізацією злочинної діяльності учасників організованої групи, що виражалась у вчиненні умисних кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом сильнодіючих лікарських засобів на території України, їхнє переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю; тривалості злочинної діяльності, об'єднаністю кримінальних правопорушень єдиним планом з розподілом функцій кожного учасника групи, спрямованих на досягнення єдиної злочинної мети. За окреслені дії осіб було засуджено за ч. 4 ст. 321, ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 201 КК України [167].

Нам видається, що окрема кваліфікація дозволить посилити кримінально-правову охорону досліджуваних відносин, а тому важливим питанням постає доповнення новою частиною ст. 201 КК України, в якій передбачати

«кримінальну відповідальність за переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї або боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частин вогнепальної нарізної зброї, а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації», вчинене організованою групою чи злочинною організацією. Нашу пропозицію підтримали 83,5 % респондентів.

Хоч контрабанда і полягає у фактичному переміщенні предметів через митний кордон України, але суспільна небезпека кримінального правопорушення підвищується і від кількості осіб, які, наприклад, беруть участь у придбанні предметів або в отриманні їх після ввезення. Вважаємо, що у визначенні форми співучасті у контрабанді не можна обмежитися тільки такою формою як вчинення за попередньою змовою групою осіб, визначивши їхню організованість шляхом доповнення досліджуваної норми новим положенням про вчинення контрабанди організованою групою або злочинною організацією.

У науці кримінального права в останні роки предметом активної дискусії є питання встановлення кримінальної відповідальності для юридичних осіб. У 2018 році Верховною Радою України в КК впроваджено інститут заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб [168]. Однак, на жаль, контрабанда не відноситься до тих кримінальних правопорушень, за вчинення яких до юридичних осіб заходи кримінально-правового характеру. Наприклад, у КНР поява інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб насамперед було пов'язано з встановленням їх відповідальності за контрабанду.

Неоднозначність ситуації полягає в тому, що незаконно переміщенні через митний кордон України отруйні, сильнодіючі, вибухові речовини, радіоактивні матеріали, зброя або боєприпаси, її частини можуть бути активно використані проти народу України чи органів державної або місцевої влади (наприклад, при створенні зброї масового ураження, озброєння кримінальних

угруповань чи нелегальних військових формувань, а спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації можуть підірвати національну безпеку).

Це питання вкрай актуальне враховуючи постійну агресію з боку РФ та незаконних бойових формувань в окремих районах Донецької та Луганської областей (далі – ОРДЛО). Тому до ст. 96³ КК України ми пропонуємо внести зміни шляхом доповнення підстав для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру у разі вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201 КК України. Тим паче, у разі криміналізації товарної контрабанди ці заходи будуть вкрай дієвими проти юридичних осіб, що безпосередньо були створенні для вчинення контрабанди.

Крім того, як показує зарубіжний досвід, встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб за контрабанду, є досить ефективним для захисту національних ринків і стимулювання їх розвитку, забезпечення економічної та громадської безпеки, захисту життя і здоров'я громадян [169, с. 130]. Так, 74,5 % опитаних погодилися з тим, що необхідне встановлення для юридичних осіб кримінальної відповідальності за контрабанду.

У МК України (ч. 2 ст. 459) визначено, що суб'єктами адміністративної відповідальності за порушення митних правил можуть бути громадяни 16-річного віку або посадові особи підприємств, що вчинили порушення митних правил, тобто знову ж таки самі юридичні особи не несуть відповідальності. Однак ми переконані у правильності закріплення відповідальності таких осіб у вітчизняному законодавстві, а тому у разі небажання закріпити їхню відповідальність у КК доцільно визначити у МК України відповідальність за контрабанду і заборонених для переміщення предметів для юридичних осіб. Водночас таке впровадження дозволить розширити види адміністративних стягнень за порушення митних правил з наявних (попередження, штраф, конфіскація засобів та предметів контрабанди) до можливого адміністративного призупинення діяльності чи ліквідації, що здатне надати на

них належний правовий вплив.

Слід зауважити, що в теорії кримінального права стосовно питання інтелектуального моменту різних видів контрабанди ставиться питання про усвідомлення протиправності діяння. Зокрема, зазначається, що усвідомлення незаконності переміщення через митний кордон предметів має бути обов'язковим елементом суб'єктивної сторони контрабанди заборонених предметів.

Контрабанда з суб'єктивної сторони характеризується умисною формою вини. Багато авторів вважають, що контрабанда може відбуватися тільки з прямим умислом. Мотив, як правило, корисливий і не впливає на кваліфікацію [170, с. 72]. Також, на думку В. В. Вазагова, особливість контрабанди як кримінального правопорушення, пов'язаного з порушенням бланкетних правил переміщення предметів через державний або митний кордон, полягає в тому, що особа, усвідомлюючи фактичну сторону переміщення предметів через кордон, може не усвідомлювати протиправність своїх дій. Через це, при описі інтелектуального моменту прямого умислу, характерного для контрабанди, одного лише усвідомлення суспільної небезпеки вчиненого діяння недостатньо. Важливим аспектом є також усвідомлення незаконності переміщення предметів через державний або митний кордон [171, с. 178].

Заразом на це вказує у своєму дослідженні Г. В. Карнішіна, що на практиці притягнення до кримінальної відповідальності за контрабанду нерідко зустрічалися випадки припинення кримінальних справ стосовно контрабандистів, які перевозили стратегічно важливі сировинні товари, у зв'язку з недоведеністю наявності у обвинуваченого обізнаності про включення такого товару до відповідних переліків [170, с. 71].

Ми погоджуємося думкою зазначених дослідників стосовно важливості такої обізнаності у винного. Тим паче, «ст. 57 Конституції України встановлює, що закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, а не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом,

є нечинними». Тому з впевненістю можемо стверджувати, що особа звільняється від кримінальної відповідальності за контрабанду заборонених предметів, перелік яких прийнятий, але не опублікований належним чином, через відсутність інтелектуального моменту суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.

Водночас П. Н. Смоляков вважає, що на практиці майже неможливо встановити детальне усвідомлення особою безлічі підзаконних актів, що визначають порядок переміщення того чи іншого предмета через митний кордон [172, с. 136]. Дійсно, на практиці особа може і знати про незаконність переміщення тих чи інших предметів, однак якщо їхнє переміщення нормативно визначено та доведено до відома населення у порядку, встановленому законом.

«Наразі доведення до «відома населення законів України та інших нормативно-правових актів здійснюється шляхом їх офіційного оприлюднення (опублікування) відповідно до закону державними друкованими засобами масової інформації (далі – ЗМІ) та офіційними друкованими виданнями (офіційними виданнями); висвітлення аудіовізуальними ЗМІ; розміщення на офіційних веб-сайтах органів державної влади та органів місцевого самоврядування»; розміщення в інший спосіб, визначений законом. Тому у разі збереження такої процедури, усі нормативні акти де-юре вважаються доведеними до населення, навіть якщо де-факто особі про це невідомо.

Отож, ми впевнені, що інтелектуальний момент прямого умислу при контрабанді виражається в усвідомленні винним того, що він незаконно (тобто в порушення встановленого порядку) переміщує предмети, перелічені в ст. 201 КК України. Вольовий момент виражається в бажанні зробити ці дії.

Спірною видається точка зору Ю. І. Сучкова, який стверджував, що для контрабанди має значення її мета – не тільки незаконне переміщення предметів контрабанди через кордон, а й їхнє обов'язкове вивезення на територію іноземної держави для реалізації на зовнішньому ринку (продажу, обміну тощо) або аналогічне ввезення їх на територію країни для реалізації на внутрішньому

ринку [173, с. 51]. Водночас, як вказує Н. Ю. Приходько, мета при контрабанді має особливості: злочинний результат, спосіб мислення, до якого прагне винний, не збігається з моментом закінчення цього кримінального правопорушення. Йдеться про те, що метою правопорушення найчастіше стає нажива, тобто матеріальна вигода після збуту контрабандного предмету, а незаконне переміщення цих предметів через митний кордон виступає засобом досягнення цієї мети [174, с. 60].

На наш погляд, оскільки мета кримінального правопорушення – це уявна модель майбутнього результату, до досягнення якого прагне особа при вчиненні правопорушення, то єдиною метою контрабанди як кримінального правопорушення з формальним за конструкцією складом, є переміщення предметів контрабанди через митний кордон України, тому перемістивши зазначені у ст. 201 КК України предмети на територію іншої держави, злочинець досяг запланованої мети контрабанди як кримінального правопорушення.

Мотиви вчинення контрабанди можуть бути різними: як правило, це корисливі спонукання (52,2 %), наприклад, при переміщенні культурних цінностей – отримання матеріальної вигоди; інша особиста зацікавленість (38%), наприклад, при переміщенні сильнодіючих речовин для особистого використання; бажання заволодіти предметами, забороненими в обороті (7,3 %), проходження приятельських стосунків із зацікавленою особою (2,5 %) [149, с. 128].

Отож, «інтелектуальний момент переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю характеризується не тільки усвідомленням суспільної небезпеки вчиненого діяння, але також усвідомленням протиправності незаконного переміщення предмета через митний кордон України».

Висновки до розділу 2

1. Встановлено, що законодавець розташував ст. 201 КК України у розділі про кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, тим самим визначивши родовим об'єктом складу контрабанди охоронювані кримінальним законом суспільні відносини щодо забезпечення господарської діяльності в Україні. Проте фактично посягання на ці відносини відбувається у разі контрабанди культурних цінностей.

2. Визнано, що соціальна та кримінально-правова роль контрабандних предметів визначена їхніми властивостями, адже насамперед усі вони є джерелами підвищеної небезпеки, використання їхніх «корисних якостей буде можливим лише при жорсткому контролі з боку держави. Все це дає можливість стверджувати, що всі незаконні дії, зокрема переміщення цих предметів через митний кордон, завдають шкоди насамперед суспільним відносинам у сфері охорони громадського порядку, громадської безпеки, здоров'ю населення, але аж ніяк не сфері економічних відносин».

3. Доведено, що контрабанда «вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї або боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частин вогнепальної нарізної зброї» насамперед «посягає на суспільні відносини у сфері громадської безпеки, а не у сфері господарської діяльності як відніс їх законодавець. Запропоновано виключити зі ст. 201 КК України положення» про ці предмети, а у розділі «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки» ч. 1 ст. 262 КК України доповнити положенням про кримінальну заборону переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю цих предметів.

4. Обґрунтовано, що об'єктом контрабанди спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації виступають не суспільні відносини у сфері господарської діяльності, а тому доцільніше їх розмістити в іншому розділі КК України, в якому відбувається кримінально-правова охорона суспільних

відносин, що «регулюють сферу використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (розділ XV «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів»)). Запропоновано доповнити ст. 359 КК України доповнити нормою, що передбачала би відповідальність за контрабанду спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації.

5. Доведено, що «склад контрабанди, передбаченої ст. 201 КК України, за конструкцією об'єктивної сторони є формальним, тобто обов'язковою ознакою є суспільно небезпечне діяння. Для кваліфікації діяння як контрабанди, обов'язковими для встановлення є дія у вигляді незаконного переміщення культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї або боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частин вогнепальної нарізної зброї, а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, та місце вчинення цього кримінального правопорушення».

6. Визначено переміщення через митний кордон України предметів як сукупність дій направлених «на ввезення на митну територію України або вивезення з цієї території, або транзит через територію України предметів, що перебувають під кримінально-правовою охороною, в будь-який спосіб. До способів приховування предметів від митного контролю варто віднесено використання спеціально виготовлених сховищ (тайників) та інших засобів або способів, що утруднюють виявлення таких предметів; надання одним предметам вигляду інших; подання митному органу як підстави для переміщення предметів підроблених документів чи документів, одержаних незаконним шляхом, або таких, що містять неправдиві відомості щодо найменування предметів».

7. Обґрунтовано, що місце вчинення контрабанди є обов'язковою ознакою складу цього кримінального правопорушення. Встановлено, що місцем контрабанди «є митний кордон, який збігається з державним кордоном

України, за винятком меж території спеціальних митних зон. Межі території спеціальних митних зон є складовою частиною митного кордону України. Найбільш характерним місцем вчинення контрабанди є зона митного контролю, що зазвичай такими є оглядова площадка автомобілів, приміщення митниці, борт літака, купе вагона, борт морського чи річкового судна, оглядові бокси, спеціально відведені місця для проведення митного контролю, а також місця нелегального переходу державного кордону тощо».

8. Визнано, що контрабанда при ввезенні «предметів на митну територію України вважається закінченим кримінальним правопорушенням з моменту фактичного перетину предметами митного кордону України, оскільки у такому випадку спочатку відбувається переміщення цих предметів через відповідний кордон, тільки після цього митні органи здійснюють перевірку законності переміщення». Моментом закінчення контрабанди при вивезенні предметів, що здійснюються з недостовірним декларуванням або недекларуванням взагалі, або з використанням документів, що містять недостовірні відомості про предмети, і (або) з використанням підроблених або відносяться «до інших товарів засобів ідентифікації, або з приховуванням від митного контролю, на наш погляд, є момент виявлення приховуваних предметів чи недостовірності відомостей у поданій декларації. У разі, якщо факт приховування або недостовірність відомостей не було виявлено, то контрабанда вважається закінченою з моменту прийняття митними органами рішення про випуск предметів, або у разі неприйняття такого рішення через ухилення особи від завершення митної процедури – з моменту вчинення кримінально караних дій по фактичному виведенню предметів з-під митного контролю».

9. Обґрунтовано визнавати момент до якого особа добровільно може відмовитись від вчинення контрабанди предметів виявляється до моменту висловлення митником законної вимоги про проведення обшуку, оскільки після цього моменту особа усвідомлює неможливість доведення кримінального правопорушення до кінця, якщо у нього будуть знайдені контрабандні предмети.

10. Встановлено, що суб'єктом контрабанди є фізична осудна особа, яка досягла 16 років, тобто загальний суб'єкт. Встановлено, що притягнення до відповідальності можливе лише у випадку, якщо службова особа вчинила досліджуване кримінальне правопорушення, використовуючи тільки своє службове становище. Незаконне переміщення службовою особою через митний кордон предметів контрабанди без використання своїх повноважень не може визнаватись кваліфікуючою ознакою цього складу кримінального правопорушення. Водночас потрібно наголосити на тому, що поняття «службова особа» та «використання своїх службових повноважень» повинні знаходитися у прямій залежності при вчиненні контрабанди.

11. Хоч контрабанда і полягає у фактичному переміщенні предметів через митний кордон України, але суспільна небезпека кримінального правопорушення підвищується і від кількості осіб, які, наприклад, беруть участь у придбанні предметів або в отриманні їх після ввезення. Вважаємо, що у визначенні форми співучасті у контрабанді не можна обмежитися тільки такою формою як вчинення за попередньою змовою групою осіб, визначивши їхню організованість шляхом доповнення досліджуваної норми новим положенням про вчинення контрабанди організованою групою або злочинною організацією. Доведено, що встановлення нової кваліфікуючої ознаки контрабанди, як-от вчинення її організованою групою чи злочинною організацією, дозволить посилити кримінально-правову охорону досліджуваних відносин, а тому важливим питанням постає доповнення новою частиною ст. 201 КК України.

12. Контрабанда може відбуватися тільки з прямим умислом, тобто винний усвідомлює, що здійснює переміщення через митний кордон України предметів, зазначених у ст. 201 КК України і бажає вчинити це кримінальне правопорушення. Мотиви вчинення контрабанди можуть бути різні (здебільшого корисливий мотив), а мета контрабанди – переміщення предметів, зазначених у ст. 201 КК України через митний кордон України.

РОЗДІЛ 3

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОНТРАБАНДИ ТА ЗАПОБІГАННЯ ЇЙ В УКРАЇНІ

3.1. Стан і тенденції вчинення контрабанди

Кримінологічне дослідження будь-якого виду кримінальних правопорушень починається, як правило, з аналізу статистичних даних, що становлять їх кримінологічну характеристику. Якщо розглядати запобігання кримінальним правопорушенням як цілісну систему, то однією її складовою частиною є кримінологічна характеристика, а іншою – розробка і реалізація профілактичних заходів [175, с. 173].

Під кримінологічної характеристикою кримінального правопорушення в юридичній літературі розуміється «сукупність даних (достатня інформація) про певний вид (групу) кримінальних правопорушень або конкретне особливо небезпечне діяння, що використовується для їх запобігання» [176, с. 211]. До основних показників злочинності відносять її стан, динаміку, структуру та шкоду, завдану злочинністю [177, с. 68]. Нами увага буде зосереджена на показниках, як-от рівень, динаміка, структура, географія, латентність незаконного переміщення предметів через митний кордон України.

«Ми поділяємо позицію вітчизняного вченого І. Г. Богатирьова, який вважає, що загострення соціально-економічної ситуації в країні, війна на Сході країни, погіршення якості життя населення, безробіття, посилення впливу дестабілізуючих тенденцій на формування економічної безпеки держави вимагає від її інституцій проведення виважених заходів щодо протидії контрабанди через митний і територіальний кордон України» [178, с. 106].

Система нелегального експорту товарів в нашій країні функцією у загальнодержавних масштабах і вже набуло загрозливого характеру. У 2016 році за даними Всесвітньої митної організації Україна стала першою за обсягом нелегального ввезення цигарок до Євросоюзу – майже 40% контрабандних

тютюнових виробів приходить з нашої країни. У рік оборот тіньового тютюнового ринку становить близько \$ 450 млн.

Під час дослідження кримінологічної характеристики контрабанди за останні п'ять років на основі даних Офісу Генерального прокурора, а також інших досліджень, були виявлені певні невтішні та неоднозначні тенденції. Аналіз динаміки в науково-практичному значенні застосовують для отримання інформації щодо змін стану суспільно небезпечної діяльності за минулий період для виявлення її тенденцій та закономірностей. Насамперед показовими є динамічні зміни рівня досліджуваних кримінальних правопорушень. Динаміка характеризує зміни у стані, структурі, характері, географії делінквентності, що відбувалися протягом певного періоду [179, с. 59].

Так, за даними Офісу Генерального прокурора у 2016 році було зареєстровано 94 кримінальні провадження за ст. 201 КК України, у 2017 році кількість таких проваджень збільшилась до 102 провадження, ріст продовжився й у 2018 році, в якому зареєстровано 125 випадків вчинення контрабанди, 2019 рік охарактеризувався скороченням вказаної кількості до 112 випадків й останній 2020 рік зареєстровано 114 кримінальних проваджень за контрабанду [41] (див. рис. 1).

Водночас на відміну від минулих років у 2020 році на 14,5 % збільшилась кількість проваджень, в яких особам було оголошено підозру у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201 КК України, що є вкрай позитивною тенденцією та результатом проведеної якісної роботи з боку правоохоронних органів [41] (див. рис. 1).

У разі виявлення під час переміщення через митний кордон України ознак кримінальних правопорушень, передбачених КК України, митниці України надсилають про це повідомлення до СБУ. Виявлені предмети у встановленому порядку вилучаються слідчими правоохоронного органу.

Рис. 1. Динаміка вчинення контрабанди в Україні

Упродовж 2020 року митницями ДФС України до правоохоронних органів направлено 351 повідомлень «про переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю предметів» кримінально-каранної контрабанди, як-от: наркотичні засоби (245 випадків (69,8 %); зброя або боєприпаси, частини вогнепальної нарізної зброї (63 випадків (17,9 %); культурні цінності (25 випадків на суму 3 032 168 грн. (7,1 %); спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації (8 випадків (2,2 %); отруйні, сильнодіючі речовини (5 випадків (1,4 %); вибухові речовини (4 випадків (1,1 %); радіоактивні матеріали (1 випадок (0,2 %) (див. рис. 2) [180].

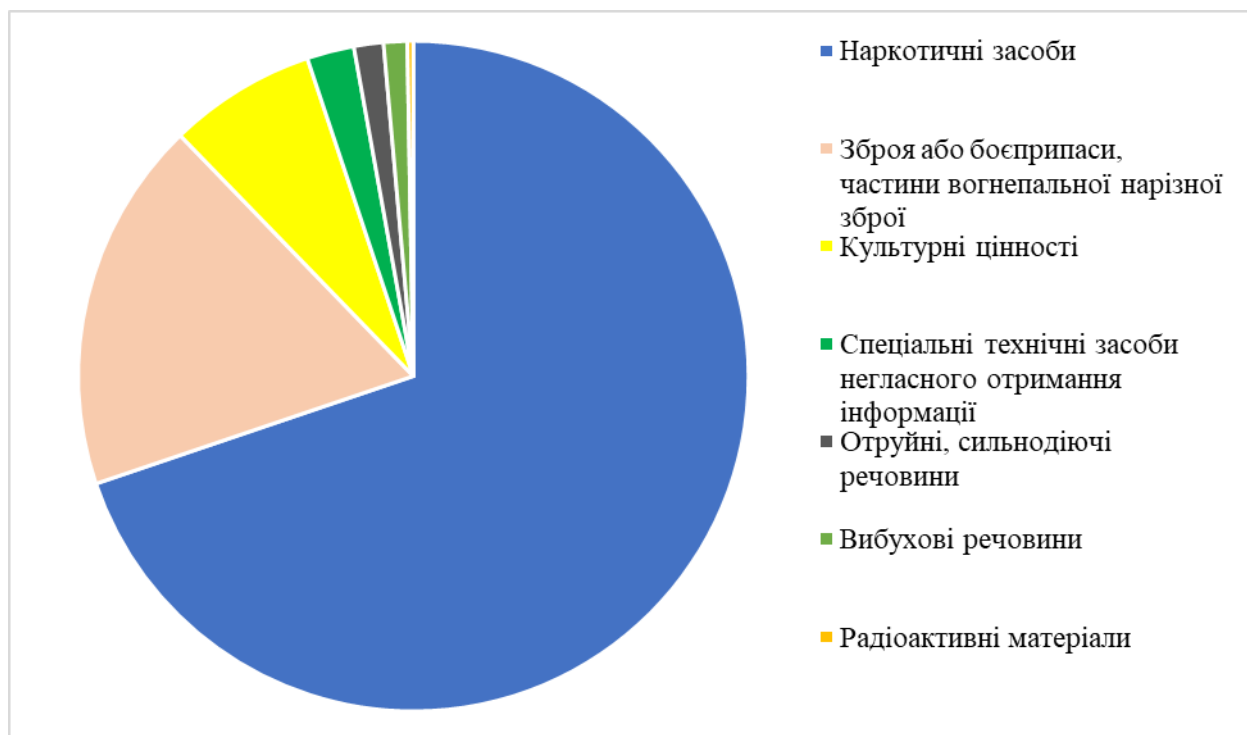

Рис. 2. Кількість випадків незаконного переміщення через митний кордон України заборонених предметів

Такий показник пояснюється в основному не змінами в абсолютному числі контрабанди, не стільки з активізацією діяльності правоохоронних органів, скільки з існуючою тенденцією подальшої криміналізації цієї сфери життєдіяльності країни, причиною цього насамперед є розширення попиту на заборонені предмети.

Як бачимо, серед предметів, визначених у ст. 201 КК України найчастіше вчиняється переміщення через митний кордон зброя або боєприпаси до неї, частини вогнепальної нарізної зброї.

Протягом 2016 року «виявлено 303 випадки незаконного переміщення через митний кордон України зброї та боєприпасів. У 2017 році митницями України виявлено 574 випадків незаконного переміщення через митний кордон України зброї та боєприпасів. «З незаконного 80 обігу вилучено: 0,997 кг вибухових речовин, 3 одиниці гладкоствольної зброї, 18 одиниці бойової (нарізної) зброї, 12 одиниць газової зброї, 374 одиниці холодної зброї, 20 одиниць пневматичної та спортивної зброї, 2 659 шт. набоїв до гладкоствольної та нарізної зброї, та 1517 шт. інших видів набоїв, 226 одиниць спеціальних

засобів. Загалом виявлено 469 фактів переміщення через митний кордон України зброї та боєприпасів» [181].

Крім того, у 2018 році «виявлено 194 факти переміщення через митний кордон України зброї та боєприпасів, з порушенням митного чинного законодавства. Усього упродовж поточного року митницями ДФС України до правоохоронних органів направлено 808 повідомлень про виявлення ознак кримінальних правопорушень», з яких 64 повідомлення про виявленням ознак кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201 КК України, 236 повідомлень про виявленням ознак кримінального правопорушення, передбаченого ст. 305 КК України тощо. Загалом протягом 2019 року Державна прикордонна служба (далі – ДПС) України було виявлено 3 000 випадків з можливим вчиненням кримінальних правопорушень за спроби незаконного перевезення предметів правопорушень, як-от зброя: «холодна – 340 од.; пневматична – 156; електрошокова – 74, вогнепальна – 34, мисливська – 38, газова – 17; боєприпасів до вогнепальної зброї – 5,2 тис. шт., до мисливської зброї – 2,9 тис. до газової зброї – 243; вибухівки загалом – 36,4 кг» [181].

За результатами нашого дослідження встановлено, що з моменту окупації Криму та збройної агресії з боку РФ з 2014 року кількість випадків контрабанди таких предметів збільшилась майже удвічі, зокрема 72 % через східні та північні кордони України. Так, вітчизняна вчена М. О. Лепеха у своєму дослідженні також прийшла до висновку, що 2014 і 2015 рр. зріс рівень незаконного переміщення через митний кордон України зброї та боєприпасів до неї. З незаконного обігу були вилучені вибухові речовини, гладкоствольна, бойова (нарізна), газова, холодна, пневматична та спортивна види зброї, набої до цих видів зброї та спеціальні засоби. Великий сплеск переміщення зброї та боєприпасів 2014 та 2015 рр. спричинений виникненням конфліктної ситуації на Сході України [182, с. 120].

«Загалом можна говорити про тенденцію збільшення незаконного переміщення зброї, боєприпасів через кордон на ввезення з України (на 13,5 %). На ввезення в Україну, навпаки, контрабанда зброї зменшується. В ОРДЛО

правопорушниками останнім часом все більше акцент робиться на озброєнні і військовій техніці. Так, в серпні 2020 року в Міністерстві оборони України повідомили про кількість незаконного обігу озброєння і військової техніки, зокрема: 480 танків; 900 бойових броньованих машин; 450 гармат і гаубиць; 300 мінометів; 210 реактивних систем залпового вогню; 700 засобів протиповітряної оборони та 450 протитанкових засобів» [183].

Як показало вивчення матеріалів про контрабанду культурних цінностей, основними предметами злочинних оборудок і контрабандного вивезення на сьогоднішній день як і раніше є ікони, твори живопису, предмети релігійного культу і декоративно-прикладного мистецтва, стародавня література, золоті і срібні монети, ордени і медалі, ювелірні вироби з дорогоцінних металів і каменів. Крім того, контрабанда культурних цінностей займає в вартісному вираженні значну частку серед усіх предметів контрабанди в неторгових обороті незважаючи на те, що КК України відносить контрабанду культурних цінностей до кримінальних правопорушень у сфері економічної діяльності, проте суспільна небезпека злочинного переміщення культурних цінностей полягає у заподіянні шкоди саме національним інтересам країни, надбанню її народів.

Отож, предметами контрабанди у розпочатих правоохоронними органами кримінальних провадженнях виступають переважною більшістю, зброя і боєприпаси та культурні цінності.

До структурних показників контрабанди можна віднести засоби переміщення їх через митний кордон. За нашими даними найбільш поширеними є залізничний і автотранспорт. Це обумовлено тим, що ці види транспорту найбільш пристосовані для обладнання спеціальних схованок з використанням технічних порожнин. При цьому розрізняються спеціально пристосовані і спеціально виготовлені тайники. Перші створюються в конструктивних площинах різних об'єктів, другі спеціально обладнуються для переміщення предметів контрабанди [184, с. 383].

За результатами вивчення кримінальних справ встановлено, що тайники на автотранспортних засобах найбільш часто встановлюються в кабіні водія; у

кузові автомобіля; на днищі кузова; у дисках коліс; у дверях кабіни й інших місцях [185, с. 13]. Як спеціально пристосованих сховищ для приховування предметів контрабанди використовувалися: паливні баки; покритишки і камери коліс; простору в дверях кабіни; порожнисті обтічники на дахах кабіни відсіки для інструментів; холодильні агрегати та інші спеціально пристосовані сховища. Нерідко обладнується кілька схованок, один з яких монет носити відволікаючий характер, розрахований на те, що виявивши його, співробітники митних органів далі шукати не будуть. Як відволікаючих предметів контрабанди використовуються вино-горілчані вироби, сигарети, а в основний тайник поміщають культурні цінності. Істотні випадки, коли предмети контрабанди поміщають в запасне колесо, що ставиться на автомашину перед пунктом митного контролю [185, с. 75].

Крім способу вчинення кримінального правопорушення, найбільш інформативними і значущими для успішного запобігання досліджуваного діяння є і елементи кримінологічної характеристики злочинного діяння, як-от: час, місце, обстановка вчинення контрабанди, що необхідні для з'ясування детермінантів контрабанди, розробки заходів профілактичного впливу.

Варто відзначити, «що географія контрабандного переміщення через митний кордон України постійно розширюється».

Вивчення географії правопорушень, «пов'язаних із переміщенням предметів через митний кордон, що необхідно для правильної організації запобіжної діяльності, раціональної розстановки сил та засобів. Цей показник має особливе значення для досліджуваного правопорушення, адже останні як кримінологічний феномен являють собою «географічно обумовлене» явище – вони вчиняються у прикордонних регіонах та на лінії розмежування. Географією є розповсюдженість злочинності (у широкому розумінні – суспільно небезпечної діяльності) по різних регіонах (територіях) держави, областях, районах, містах або селищах» [186].

Варто відзначити, що за своїм географічним розташуванням Україна є вигідною для вчинення контрабанди, адже «через її територію проходять

головні магістральні шляхи, що з'єднують Схід і Захід, а також відсутність ефективної системи контролю за кордоном на всій лінії його протяжності, особливо в сучасних умовах, підвищують ризики налагодження нелегальних потоків товарів та предметів. Кримінологічно значущою обставиною є географічне розташування територій, їх приналежність до єдиної агломерації, тобто схожої групи за економічними, соціальними, природними та іншими ознаками, розташування відносно міждержавних кордонів» [7, с. 89].

Особливо варто звернути увагу звернемо увагу на яскраво виражену властивість південного прикордоння, межі якого визначені як державним кордоном, так і ОРДЛО з АР Крим, а також безпосередня близькість до Придністров'я. Важливим криміногенним фактором географічного спрямування слід вважати наявність розірваної лінії кордону з РФ. Наразі кордон на Сході України характеризується наявністю низкою неконтрольованих ДПС України ділянок державного кордону, що надає майже багато можливостей для вільного перевезення різного роду предметів контрабанди.

Серед досліджуваних нами кримінальних провадженнях про контрабанду певний інтерес представляють дані, що характеризують сезонні коливання незаконного переміщення предметів через митний кордон України. Якщо найбільша кількість порушень порядку переміщення протягом 2015–2017 рр. доводилося на весняний період (37 %) і зиму (29 %), то за останні роки відбулося зміщення цих порушень на весняно-літній сезон (до 68 %).

Пізнання реальної ситуації вчинення контрабанди заборонених предметів через митний кордон України ускладняється латентністю цього суспільно небезпечного діяння, що обумовлено його характером і особливостями вчинення. «Поділ правопорушень, пов'язаних з переміщенням товарів/предметів через митний кордон, на «латентні» й «нелатентні» здійснюється на підставі наявності відомостей про них в системах статистичного обліку. Водночас латентність включає в себе ознаки

«невідомості» (відсутність будь-якої інформації про відповідні правопорушення) та «неврахованості» (не відображення фактів вчинення діянь в статистиці)» [187, с. 152].

Теорія кримінологічного вчення про латентність вирізняє за рівнем скритності низьку, середню та високу, а також за видом походження поділяє на природну, штучну та межову. Нам видається, що латентність низки досліджуваних кримінальних правопорушень виникає через об'єктивні причини на рівні механізму вчинення правопорушення, зокрема, переміщення предметів поза митним кордоном України. Однак окремі діяння стають латентними через суб'єктивні причини, зокрема, відмова у реєстрації правопорушення завдяки отриманій неправомірній вигоді. Саме тому латентний відсоток досліджуваних «правопорушень, пов'язаних з переміщенням товарів/предметів через митний кордон, слід розділити залежно від причин виникнення латентності на об'єктивно-латентну й суб'єктивно-латентну».

Варто зазначити, що саме латентність є однією з перешкод ефективному запобіганню контрабанді.

«Об'єктивні ознаки латентності зазначених правопорушень включають середовище й обставини, в яких вони вчиняються» [187, с. 152]. Специфіка контрабанди виявляється у способі її вчинення. Так, переміщення через митний кордон України поза митним контролем варто віднести до об'єктивних обставин латентності контрабанди, адже якщо ні Державна митна служба (далі – ДМС) України, ні ДПС України не вдалося затримати злочинця під час перетину або одразу перетину кордон, то відповідно не можливо встановити сам факт незаконного переміщення, ані категорію його предметів, ані об'єми.

Також ми можемо віднести до об'єктивних причин латентності у разі правопорушник приховав предмети від митного контролю, а митник відповідно їх не виявив із-за об'єктивних причин. Однак водночас цей момент є доволі дискусійним. Адже якщо теоретично неухважність або майстерне приховування з боку правопорушника ще можна віднести до об'єктивних причин, то

недбалість або небажання детального обшуку через, наприклад, втому, ми відносимо до об'єктивних причин латентності суб'єктивного спрямування.

Крім того, правопорушниками активно використовуються новітні технології для переміщення заборонених предметів, зокрема малі літальні апарати, безпілотна авіація, пасажирський автотранспорт. Отож, вказане окреслює її природну об'єктивну латентність.

Також до таких обставин можна віднести наявність організованих угруповань, що здійснюють свою протизаконну діяльність завдяки корупційним зв'язкам. Однак суб'єктивні причини латентності досліджуваного правопорушення щільно пов'язаними з корупцією. Наприклад, «за 9 місяців 2020 року СБУ розпочала 47 досудових розслідувань щодо корупції на митному кордоні. Наразі 53 особам повідомлено про підозру. Наприклад, незаконні схеми із розмитнення автомобілів були викриті на Поліській, Галицькій та Буковинській митницях. А співробітники постів «Чорноморськ» та «Одеса» Одеської митниці вимагали кошти від підприємця за безперешкодне проходження митного контролю» [188].

Отже, цілком очевидно, що в залежності від обставин контрабанда може володіти всіма ознаками як природної, так і штучно створеної латентності злочинів.

Зарубіжними експертами зауважено, що «латентна частина організованої злочинності в 6–10 разів перевищує зареєстровану правоохоронними органами. Опитування свідчать, що близько 40 % дрібних і середніх підприємців піддавалися постійному або спорадичному тиску з боку організованих злочинних структур; 10 % опитаних вважають, що розміри вимагання так великі, що є перешкодою для розвитку або продовження їх підприємницької діяльності». В результаті близько 70% кримінальних правопорушень, вчинених організованими структурами, не було зареєстровано [189, с. 426].

Наразі суттєвим чинником, що породжує додатково латентність контрабанди «через митний кордон є також збройний конфлікт на сході України та анексія Криму, внаслідок чого стало наявною непідконтрольна

Україні лінія розмежування та кордону, через яку переміщається невідома кількість предметів і безконтрольно». Отже, можемо прийти до висновку, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 201 КК України варто віднести до кримінальних правопорушень з високим рівнем латентності. Латентність не відображає реальний стан, структуру, характер, динаміку контрабанди, істотно спотворює статистичні дані і зменшує ступінь достовірності прогнозів тощо, що не дозволяє повноцінно застосовувати заходи запобігання їй.

Аналіз латентності може бути суттєво скорегований зверненням до ціни злочинності, що в сучасній кримінології вважається самостійним показником. Розуміння ціни злочинності у правоохоронній та кримінологічній практиці дещо різниться. Так, фахівці під ціною злочинності розуміють сукупні активи злочинних організацій. Зі свого боку, зарубіжний кримінолог Н. О. Лопашенко, вважає, що ціна злочинності (втрати від злочинності) – це монетизована оцінка негативного впливу злочинності на суспільство в цілому [190, с. 43].

Водночас варто погодитись із тлумаченням «ціни злочинності», запропоноване Н. В. Сметаніною, «оскільки саме її визначення є більш чітко надає характеристику та розкриває сутність цього визначення. Під «ціною злочинності» остання розуміє кримінальну практику людей, що проявляється як явище у множинності злочинів й осіб, які їх вчинили, у визначеному просторово-часовому проміжку та яка підлягає кількісно-якісному визначенню» [191, с. 209].

Так, за даними Національної платформи малого та середнього бізнесу щорічно Державний бюджет недовтримує понад 100 млрд. грн. [192]. Якщо звертатися до контрабанди наркотиків, то за даними ООН обсяг грошей, що обертаються у сфері міжнародного наркобізнесу складає 93 млрд. дол. США [193].

Але це лише прямі наслідки незаконного обігу наркотиків. Так, «за даними Центру психічного здоров'я і моніторингу наркотиків та алкоголю Міністерства охорони здоров'я України станом на 1 січня 2020 року в Україні» під наглядом у диспансерній групі перебувало 62 579 осіб із розладами психіки

та поведінки через вживання наркотичних засобів та психотропних речовин, з них 3 682 особи, яких взято під нагляд з уперше встановленим діагнозом, 54 % з яких відносилися до вікової категорії від 15 до 35 років [194, с. 28].

Ба більше, споживачі наркотиків випадають з нормальних суспільних відносин, а суспільство витрачає значні кошти на їхнє лікування та реабілітацію, страждає демографія, спотворюються звичаї та традиції суспільного життя, тобто лише у майбутньому настають контрабанди наркотичних речовин. Теж саме стосується і контрабанди зброї, боєприпасів, отруйних або сильнодіючих речовини тощо, адже ціна такої контрабанди вимірюється не у грошовому еквіваленті, а саме у шкоді, що може настати, зокрема, вчинення насильницьких злочинів із застосуванням зброї, що була незаконно ввезена на територію України.

Отже, кримінологічна характеристика правопорушень контрабанди дає підстави стверджувати про її високий рівень латентності та невизначеність при оцінки шкоди, адже їм як різновиду тіньового кримінального бізнесу притаманні віддалені у часі масштабні наслідки.

Одним з основних показників злочинності є шкода від неї. Саме цей показник характеризує злочинність як небажане для суспільства явище. Залежно від характеру виділяють пряму шкоду, що виражається в сукупності негативних змін в матеріальній та духовній сферах життя суспільства, і непрямой шкоди, що виражається в сукупності всіх витрат, що несе суспільство в боротьбі зі злочинністю. Залежно від виду соціальних цінностей, що піддаються негативним змінам, виділяють фізичну, майнову, особисту немайнову, управлінську, політичну, екологічну та іншу шкоду.

На жаль, як позує наше дослідження «дії контрабандистів в Україні є широкомасштабними, а наслідки цих дій вразили всі сфери економічної діяльності держави». Певну стурбованість сьогодні викликає розвиток негативних тенденцій щодо втягування у контрабанду посадових осіб митних установ, які за своїми службовими обов'язками безпосередньо повинні вести боротьбу з цим негативним явищем. Доречно також зауважити, «що

контрабанда нерозривно пов'язана з корупцією в органах влади і управління, правоохоронних органах, банківських структурах, суттєво впливає на загальну криміногенну ситуацію в Україні» [195, с. 209].

Досліджуючи стан боротьби з контрабандою, встановлено, що попри здійснення комплексу заходів з боку правоохоронних вона контрабанда продовжує поширюватись, а негативні процеси, як її наслідок, завдають з кожним днем все більше шкоди економіці України, негативно впливає на криміногенну ситуацію в державі. Заходи щодо запобігання контрабанди передбачаються Державною програмою «Контрабанда – стоп», в якій передбачено низку заходів запобігання їй.

Проведені вітчизняними та зарубіжними вченими дослідження запобігання контрабанди показують, що вона несе у собі не тільки суспільну небезпеку для країни, а водночас посягає на національну безпеку та перешкоджає відносинам України з іншими державами. А це зі свого боку, унеможлиблює проводити оперативно-розшукову діяльність ДПС України щодо запобігання контрабанді. Втім прийняття змін у КК України вплинуло на процес запобігання контрабанді та потребує сучасного ґрунтовного аналізу.

Отож, «контрабанда завдає прямих економічних збитків державі, пов'язаних із несплатою мита, інших податків (платежів) як під час переміщення через митний кордон України, так і у зв'язку з реалізацією контрабандних товарів на території України чи за її межами. Втім, прийняття змін у КК України вплинуло на процес запобігання контрабанді та потребує сучасного ґрунтовного аналізу».

3.2. Причини та умови вчинення контрабанди

«Контрабанда завжди сприймалась суспільством як явище протиправне й суспільно небезпечне, що несе загрозу для економічних інтересів країни, громадської безпеки, норм моралі, безпеки життя, здоров'я населення та національної безпеки держави загалом. З огляду на це діяльність органів

державної влади має бути націлена на розробку механізмів протидії контрабанді, зокрема шляхом посилення відповідальності, створення належних правових механізмів сприяння легальному переміщенню через державний кордон товарів, валюти, цінностей, іншого майна». [35, с. 58].

Причиною вчинення одиничного кримінального правопорушення «слід вважати ті негативні соціальні явища і процеси, під впливом яких у винної особи виникають глибокі і стійкі антигромадські погляди, звички, що внаслідок криміногенної мотивації зумовлюють її внутрішню готовність учинити злочинне посягання» [196, с. 84].

«Такі явища і процеси можуть взаємодіяти лише опосередковано, відображуючись у свідомості людини, взаємодіючи з її внутрішніми установками й переконаннями. Тому для з'ясування причин й умов вчинення суспільно небезпечних діянь необхідно звернутися, в першу чергу, до мотивації особи, яка вчинила злочин. Слід зауважити, що для ринкової економіки є органічним приватний інтерес, приватна власність і приватне корисливе мотивування підприємницької діяльності; зрештою, все це є природним для людського суспільства. «Приватний інтерес людини, – відзначає В. Селіванов, – користь, зиск – це певні рушії суспільного буття. Інтерес керує світом» [197, с. 35]. Проте внаслідок дії негативних суб'єктивних і об'єктивних чинників свідомість особи деформується, через що приватновласницький інтерес породжує корисливе антисуспільне мотивування на вчинення кримінального правопорушення».

До основних негативних психологічних елементів, що «формують корисливі мотиви вчинення контрабанди, можемо віднести:

1) *низький рівень моральності, патріотизму й національної свідомості*, що становить одну з основ усвідомлення людиною себе як члена української нації й народу, свого місця в історії країни. Тобто внаслідок відсутності таких чеснот особа завдяки, наприклад, наркотичним засобам чи зброї, сприяє підвищенню криміногенної ситуації в країні, наражаючи на небезпеку життя і здоров'я населення; або вчиняючи контрабанду, особа нехтує вагомістю

збереження культурної спадщини України для повноцінного розвитку українського народу, нехтуючи її культурним надбанням».

2) *«неусвідомлення особою повною мірою суспільної небезпечності контрабанди*. Так, фактично в суспільній свідомості широких верств населення здебільшого відсутнє розуміння суспільної небезпеки кримінальних правопорушень у сфері економічної діяльності. Зокрема, контрабанда карається згідно зі кримінальним або адміністративним законодавством, а тому співвідношення кримінально караної контрабанди до адміністративних правопорушень викликає у особи в свідомості уявлення про нього як недостатньо небезпечного для суспільства».

У цій площині заслуговує на увагу думка Є. П. Гайворонського, «який у своєму дослідженні стверджує, що існування суміжних держав у складі СРСР, деяка неупорядкованість кордонів між ними, наявність тісних економічних і родинних зв'язків між населенням пострадянських країн часто зумовлюють психологічне несприйняття їх громадянами непорушності існуючих державних кордонів, розуміння їх як чогось несуттєвого [59, с. 72]. Однак, на нашу думку, все-таки таке твердження не можна вважати правильним, оскільки за 26 років населення більшості держав колишнього СРСР, зокрема Україна, ідентифікували себе як незалежні й суверенні народи, тому говорити про важливість такого чиннику вкрай дискусійною.

3) *«нехтування інтересами суспільства, правовий нігілізм*, що є однією з домінуючих і визначальних установок у свідомості осіб, які вчинили контрабанду. Правовий нігілізм визначається як негативне ставлення громадян до права, законів, наявність у них установки на можливість досягнення соціально значимих результатів протизаконними засобами. У практичній діяльності це явище характеризується недостатньою солідарністю з правовими приписами, з їх виконанням у корисливих інтересах чи під загрозою примусу. Правовий нігілізм часто набуває демонстративного, агресивного й зухвалого характеру, є глибоким і масовим, охоплює широкі сфери суспільства, владні структури, має значний руйнівний, деструктивний потенціал і гальмує процес

розбудови правової держави» [198, с. 10].

Будь який негативний фактор може впливати на зростання злочинності. На жаль не на всі держава може реагувати оперативно.

Вважаємо за необхідність розглянути і наступні причини. Мова йде про вплив родини, сімейного виховання на кожному етапі життя людини, що є неоднаковим: вплив, як правило, є найбільш значимим у дитячі і юнацькі роки. Якщо «сімейний вплив позитивний, то особистість дитини формується в законослухняному напрямі і навпаки. У будь-якому разі зв'язок недоліків сімейного виховання й девіантної поведінки не тільки неповнолітніх, а й психічно сформованих дорослих осіб простежується в численних дослідженнях і в правоохоронній практиці».

Сучасний розвиток суспільства також впливає на виховання неповнолітніх на різних етапах їхнього зростання.

Школа, у свою чергу, відіграє вагомую роль у соціалізації неповнолітнього як індивіда, оскільки саме в підлітковому і юнацькому віці підрастаюча особистість найбільш ретельно шукає, визначає й затверджує саме своє місце в системі суспільних відносин у державі і світі у цілому. Саме в цьому віці засвоюються засади правильної соціально-правової поведінки, набувається досвід морального й культурно-естетичного усвідомлення, вміння самостійно користуватися всім духовним надбанням, сприймати його як самоцінність, через це виховання у родині на дитину зводиться на нівець.

«Кримінологічне визначення певних недоліків у діяльності виховних установ полягає в неспроможності здійснювати позитивний вплив, щоб компенсувати неправильного сімейного виховання і запобігти негативному впливу в мікросередовищі неформального спілкування серед неповнолітніх».

Надзначне криміногенне значення мають суттєві прорахунки у проведенні державної інформаційної політики подання матеріалів до ефіру. Особливо це стосується соціальних мереж, інтернет простору. Як соціальне явище, злочинність має притаманні їй характерні ознаки – відносну масовість та іррегулярність, певну стихійність, через це простежити конкретні негативні

впливи ЗМІ на злочинність практично не можливо; проте наявність таких впливів досить очевидна, що особливо стосується підростаючого покоління [199, с. 59].

Особливо це стосується тієї категорії дітей які не досягли чотирнадцяти років і не є суб'єктами злочину.

Негативна роль ЗМІ «полягає у майже суцільній хвилі інформації, основним змістом яких є насильство, цинізм, нехтування інтересами суспільства, спотворюючи реальність і встановлюючи, що у суспільстві подекуди панує кримінальна мораль, норми й цінності асоціального середовища, значно підживлюючи функціонування корисливої злочинності. Вказане підтверджується дослідженням Гололобової Ю.І., яка опитавши 37 членів організованих злочинних угруповань з питанням: «Чи використовуєте ви при здійсненні злочинної діяльності можливості ЗМІ?» отримала ствердні відповіді» [200, с. 47].

Така ситуація вкотре вказує на необхідність удосконалення регулятивної політики держави у сфері забезпечення контролю за діяльністю не тільки ЗМІ, але і інтернет простору щодо подачі інформації.

Суттєве негативне значення у «несприятливому моральному формуванні особистості відіграють обставини матеріального характеру. Вивчення досвіду міжнародної спільноти й окремих країн, накопичений вітчизняний досвід у протидії контрабанді переконливо свідчать про те, що контрабанда є не тільки правовою, а й економічною проблемою. Основні її чинники коріняться в економіці: саме вони, поряд з багатьма іншими факторами, стали матеріальною основою контрабанди» [8, с. 114].

Такими факторами можуть виступати: «зубожіння населення і значне його розшарування за рівнем матеріального забезпечення; порушення принципів справедливості в оплаті праці й розподілі матеріальних благ; зростання чисельності людей, які втратили перспективи включення в нормальне життя суспільства; фактична нерівність громадян перед законом і судом; відсутність постійної роботи; незадовільне державне фінансування

системи охорони здоров'я, дорожнеча ліків і медичної допомоги».

Все вище перелічене є негативними чинниками які притаманні суспільству яке знаходиться у нестабільному стані. Україна наразі перебуває у періоді коли відбувається воєнна агресія з боку РФ.

І це є ще одним негативним чинником. Так, «нестача коштів нерідко штовхають людину на вчинення кримінального правопорушення, особливо коли труднощі матеріального характеру стосуються близьких осіб. Наприклад, за проведеним дослідженням у 85,7 % випадків особи, які вчинили контрабанду, мали на утримані одну і більше осіб» [59, с. 72].

Значне зубожіння населення негативно відбиваються на прямих виховних функціях сім'ї, оскільки батьки більше працюють у декількох місцях, що не дає можливості у необхідній мірі приділяти достатньо уваги для виховання свого підростаючого покоління».

Безробіття, незадоволення життям зневіра як суспільне явище негативно впливають не лише на психічне здоров'я людини та її моральність, а й збільшення загального рівня злочинності в країні. Завдяки «підвищенню результативності роботи Державної служби зайнятості за напрямом оперативного працевлаштування громадян», кількість офіційно зареєстрованих безробітних постійно скорочувалась. Так, у 2018 році їхня кількість складала 341,7 тис. осіб, у 2019 році – 338,2 тис. Однак через епідемію, викликану COVID-19, окреслена цифра збільшилась до 459,2 тис. осіб (на 35,7 %) [201].

Велика значимість криміногенної ситуації вищезазначеного явища говорить і те, «що серед осіб, які вчинили контрабанду безробітних досить велика кількість. Згідно доповіді СБУ серед осіб, які вчинили контрабанду за період 2009–2019 рр. безробітних було 42,8 %. У відповідності до проведених досліджень 14,3 % осіб, які стали контрабандистами, були як безробітними так і пенсіонерами, що вказує на знаходження пенсійного забезпечення на значно низькому рівні».

Жодне злочинне посягання, і контрабанда не виняток, не може бути вчинено, якщо для цього немає відповідних умов, що надають причинам

певного розвитку, полегшують їхнє формування й реалізацію. Зокрема, визначено, що такими є:

«1. Неврегульованість багатьох питань правового статусу державного кордону України з пострадянськими країнами, а також недостатнє обладнання державного кордону України з цими державами сучасними засобами прикордонного контролю. 21 % опитаних нами працівників ДПС України та ДФС України відносять ці обставини до найбільш визначальних чинників контрабанди. Необладнаність і нечітка визначеність кордонів України з суміжними країнами не лише дозволяють контрабандистам безперешкодно вчинювати незаконне переміщення культурних цінностей через митний кордон, а й надають їм змогу уникати відповідальності за вчинене. Наприклад, не встановлення місця незаконного перетинання державного кордону України за умов не завершення делімітації й демаркації державного кордону між Україною і Республікою Молдова призвело до закриття за реабілітуючими підставами (п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України) низки кримінальних проваджень».

«2. Недостатньо високий рівень професійної підготовки працівників митних та інших правоохоронних органів, завданням яких є боротьба з контрабандою. Так, перевіркою ДФС України було встановлено, що в митних органах із 1 229 осіб, персональні справи яких були вивчені, 400 не мали базової юридичної освіти, або не проходили професійного навчання, або своєчасно не підвищували свою кваліфікацію [202, с. 93].

Також, швидкоплинність кадрів здебільшого заважає накопиченню досвіду й обміну ним у правоохоронних органах, що є, зокрема, наслідком недостатньо рівня матеріального забезпечення фахівців зазначених державних органів. Важливим недоліком для підготовки майбутніх митників у відповідних закладах вбачається відсутність можливості вивчати, аналізувати та узагальнювати вже виявлені помилки органів дізнання та слідства при порушенні й забезпеченні кримінальних проваджень.

Низький рівень підготовки та «подекуди недбале ставлення до виконання

професійних обов'язків характерне для працівників усіх видів правоохоронної діяльності. Брак спеціальних знань у митників не дозволяє їм на відповідному рівні здійснювати митне оформлення вантажних і поштових відправлень, у результаті чого значна кількість товарів незаконно вивозиться за кордон. Тільки протягом 2019 року серед митників проведено 142 службових розслідування і 468 перевірок, за результатами яких до дисциплінарної відповідальності притягнуто більше 100 працівників ДФС України, зокрема оголошено догани 78 особам, попереджені про неповну службову відповідність 26 працівників, звільнено з митних органів – 16 осіб [203, с. 187]».

«3. Корупційні вияви й службові зловживання серед митників. Корумпованість окремих ланок місцевих органів влади, правоохоронних і митних структур дає можливість організованим групам контрабандистів уникати прикордонного контролю й сплати митних платежів. Протягом 2016–2020 рр. в ДФС України було проведено 1 711 службових розслідувань, до правоохоронних органів направлено 430 матеріалів для порушення кримінальних проваджень за фактами службових зловживань. Водночас до кримінальної відповідальності було притягнуто лише 51 митник, а щодо 214 були складені протоколи про корупцію. Результати опитування громадян свідчать про високий рівень корумпованості працівників митних структур. Зокрема, 27,1 % від опитаних респондентів, які мешкають в прикордонних районах, стикалися з проявами корупції в митних органах [204, с. 115]. Незважаючи на заходи, що вживаються, рівень корупції в митних органах все ж залишається досить високим».

Так, за оприлюдненими даними ДФС України у середньому «щорічно порушується приблизно 25-30 кримінальних проваджень проти окремих працівників митниць, які всупереч інтересам служби діяли на користь контрабандистів [205, с. 138]».

«Організовані злочинні угруповання зацікавлені й сприяють розквіту корупції в державних органах для забезпечення безперешкодного вчинення контрабанди. Участь правоохоронців суттєво підвищує ефективність діяльності

організованих злочинних угруповань завдяки, зокрема особистим зв'язкам таких осіб у правоохоронних та інших державних органах; застосування досвіду слідчої або оперативної роботи для протидії дійову розслідуванню й розкриттю кримінальних правопорушень. Це підтверджується і нашим опитуванням, в якому 9,5 % опитаних працівників вважають, що у вчиненні значної частини контрабанди найчастіше беруть участь колишні і нині працюючі правоохоронці. Інколи працівники правоохоронних органів не лише приймають участь у діяльності організованих злочинних угруповань, але й особисто їх створюють та очолюють. Про поширеність цього явища свідчать матеріали опитувань, судова практика та інформація ЗМІ. Отже, корупція, службові злочини, організована злочинність тісно пов'язані, що багаторазово підвищує їхню небезпеку й викликає чималу стурбованість керівників держави».

«4. Недостатньо розвинений рівень взаємодії й координації між митними і правоохоронними органами. Неналежна взаємодія ДПС України з ДФС України насамперед пов'язано з невідповідність матеріалів, що надходять у випадках затримання контрабандистів прикордонниками. Зокрема, нерідко трапляються такі помилки як: відсутність у рапортах детального опису обставин затримання; неповнота пояснення порушників стосовно обставин справи; відсутність пояснень від усіх осіб, затриманих при вчиненні кримінального правопорушення; неналежним чином складено й оформлено схему затримання; часто прикордонники не затримують контрабандистів, а очікують прибуття працівників митниці [206, с. 230]».

Нами визначено причини, що зумовлюють низький рівень ефективності співпраці між митними та іншими правоохоронними органами, зокрема:

- «професійні: недостатній обмін інформацією, порушення строків, передбачених законом, велика завантаженість органів досудового розслідування та інші;
- фінансові: недостатнє забезпечення необхідною технікою, висока вартість проведення експертиз, недостатньою висока заробітна плата та ін.;

– особистісні: байдужість, неналежне виконання доручень, указівок, ігнорування керівної ролі слідчого під час досудового розслідування кримінального провадження та інші;

– специфічні: такими можна вважати віддаленість слідчих органів від органів митного контролю й інші.

Неузгодженість дій правоохоронних органів стосовно боротьби з контрабандою спричинюється також відсутністю науково обґрунтованих методів аналізу оперативної та слідчої інформації щодо нерозкритої контрабанди, готування до вчинення контрабанди, а також встановлення осіб, які залишили предмет кримінального правопорушення під час його викриття. Обмін інформацією найчастіше носить нерегулярний, обмежений характер, оскільки між працівниками різних правоохоронних органів має місце недовіра у зв'язку з можливістю витоку переданих відомостей».

«5. Наявність численних прогалин і протиріч у законодавстві й неузгодженість різних нормативних актів. Зокрема, про недостатність правового забезпечення протидії контрабанді свідчать часті зміни чинного митного законодавства. Наявність недосконалих правових норм і зумовлених цим недоліків у роботі судових органів відзначається у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил».

«Недосконалість нормативно-правових актів можна поділити на три групи за типом стимулювання економічної злочинності:

1) недосконалі нормативно-правові акти, неопрацьовані положення, що побічно опосередковано сприяють економічній злочинності;

2) нормативно-правові акти, що своїми лакунами спотворюють суспільні відносини, внаслідок чого створюються обставини, що прямо сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності.

3) нормативно-правові акти, що у змові із суб'єктами організованої злочинності відредаговані так, аби забезпечити інтереси організованих злочинних угруповань в сфері господарювання. До таких нормативно-правових

актів можна віднести положення, що полегшують криміналітету впроваджувати в органи державної влади своїх довірених осіб, корумпованих чиновників».

У кримінальному та кримінально-процесуальному законодавствах також містяться певні недоліки стосовно досліджуваного кримінального правопорушення. «Вітчизняне законодавство не надає права займатися оперативно-розшуковою діяльністю підрозділам ДФС України, що провадять боротьбу з контрабандою, тому при реалізації комплексних оперативно-розшукових заходів міжнародного характеру відповідні розвідувальні й оперативні підрозділи митних органів інших держав навіть відмовляються надавати потрібну інформацію українській стороні. Це значно знижує ефективність спільних дій і негативно впливає на результативність протидії контрабанді в цілому» [207, с. 396].

Не маючи змоги провадити таку діяльність, митні органи витрачають час на процедуру залучення до участі у справі спеціально уповноважених підрозділів СБУ або Департамент спеціальних розслідування Національної поліції, а це зменшує ймовірність установлення всіх обставин, що належать до предмета доказування під час досудового розслідування. Крім того, КПК України не передбачає надання доручень органами дізнання один одному. Підрозділи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, зобов'язані відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» виконувати лише письмові доручення слідчого, вказівки прокурора й ухвали суду, запити повноважних державних органів, установ та організацій про проведення оперативно-розшукових заходів [208].

Слід зауважити, що серед недоліків роботи судових органів можна виокремити неадекватну оцінку суду і співвідношення вчиненого кримінального правопорушення та м'якості покарання для іноземних громадян, які вчинили контрабанду. На жаль, проведений нами контент-аналіз кримінальних проваджень не виявив жодного випадку призначення їм покарання у вигляді реального позбавлення волі [209, с. 59].

«6. Недостатньо розвинене міждержавне співробітництво в боротьбі з

контрабандою. До проблем, що існують в цій сфері, слід віднести недостатність нормативного матеріалу для міжнародної співпраці. Наприклад, з деякими державами Україна ще не уклала відповідних угод про надання правової допомоги по цивільних, сімейних і кримінальних провадженнях. Зазначимо при цьому, що контрабанда деяких предметів, наприклад незаконне вивезення культурних цінностей, не всіма національними законодавствами» визнається кримінальним правопорушенням. Тому часто зустрічається ситуація, коли країни, що не визнають такі дії злочинними, на думку вітчизняного вченого І. В. Пшеничного не погоджуються на співробітництво в розкритті цих кримінальних правопорушень, навіть якщо вони підписали відповідні угоди [210, с.49].

Конвенцією про заходи, «спрямовані на заборону й запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності від 14 листопада 1970 р. і Конвенцією УНІДРУА щодо викрадених або незаконно вивезених культурних цінностей від 24 червня 1995 р.» передбачаються заходи для повернення викрадених або незаконно вивезених культурних цінностей у випадках, якщо зазначені дії відбулися з порушенням внутрішнього законодавства країн-учасниць цих конвенцій. Підставою повернення є наявність порушеної кримінальної справи, а порядок повернення передбачено існуючими міжнародними процедурами й реалізується через уповноважені державою органи (Міністерство культури і туризму, Міністерство зовнішніх справ та ін.). Проблема полягає в тому, що не всі держави приєдналися до зазначених вище конвенцій, ратифікували їх і виконують їхні положення. Одним з варіантів, що дозволяє врегулювати спірні питання по переміщенню культурних цінностей, є укладення двосторонніх угод стосовно цієї царини міжнародних відносин. [209, с. 61].

Так, вітчизняний вчений Є. П. Гайворонський, досліджуючи контрабанду культурних цінностей, зазначав, що навіть за наявності необхідних міжнародних угод виникає проблема невиконання урядами країн з різних причин взаємних зобов'язань. Зокрема, оперативні підрозділи митних служб

інших держав далеко не завжди інформують ДФС України про проведення багатоходових міжнародних операцій по припиненню контрабанди, що значно обмежує можливості ДФС України щодо участі в міжнародній співпраці по боротьбі з контрабандою [59, с. 4].

Згідно зі статтями 563–567 МК України під час здійснення своїх функцій митні органи України можуть взаємодіяти з митними та іншими органами іноземних держав та міжнародними організаціями. Узгодження зусиль митних органів особливо необхідне на міждержавному рівні. Досягнути ефективності протидії контрабанді можна тільки спільними зусиллями. Міжнародна співпраця здійснюється на різних рівнях і в різних формах. [209, с. 59].

Серед головних передумов розвитку контрабандної діяльності на прикордонних територіях України вітчизняний дослідник В. І. Волошин виділяє такі: «1) вигідне географічне і транспортне положення території держави; 2) функціональна неспроможність ДПС України забезпечити контроль за перетином державного кордону на всій лінії його протяжності; 3) надмірна кількість контрольних процедур при митному оформленні продукції, товарів, матеріальних цінностей тощо; 4) високий рівень корумпованості та бюрократизму державних чиновників; 5) криміналізація органів державної влади, суб'єктів господарювання та суспільства загалом; 6) високі ставки експортних та імпорتنих мит; 7) низька ефективність роботи органів правоохоронної та судової системи; 8) психологічні стимули та бажання підприємців до отримання надприбутків; 9) недосконалість системи митно-тарифного регулювання експортно-імпорتنих операцій; 10) поширена практика лобіювання інтересів в органах державної влади представниками великого бізнесу; 11) переважно низький рівень доходів і бідність населення, яке проживає на прикордонних територіях; 12) непрозорість здійснення експортно-імпорتنих операцій; 13) недобросовісність окремих працівників ДПС України та ДФС України; 14) транснаціональний характер розвитку криміногенних структур» [35, с. 60].

Зі свого боку, Ю. Турчин серед основних причин контрабанди вважає не

облаштованість «і незахищеність державного кордону на більшості його ділянок. Найбільші труднощі, пов'язані з виявленням контрабандних потоків, виникають у зоні кордону, яка між Україною і сусідніми державами є до кінця неузгодженою. Найпоширенішою ця проблема є на ділянках кордону з суміжних державами-сусідами членами СНД. Це є детермінуючим фактором при виборі такого способу вчинення контрабанди, як переміщення товарів через митний кордон України поза митним контролем. Контрабандисти в цьому випадку використовують для досягнення своєї мети об'їзні шляхи» [211, с. 55].

3.3. Характеристика особи злочинця, який вчиняє контрабанду

Вагомим елементом кримінологічної характеристики будь-якого кримінального правопорушення, зокрема й контрабанди, має бути дослідження особистості людини, яка його вчинила. Тим паче, що і донині особа злочинця залишається однією з найбільш важливих проблем кримінології. Поняття «особа злочинця» може бути застосовано виключно після набрання законної сили обвинувальним вироком суду, враховуючи передбаченою Конституцією України презумпцію невинуватості.

Зокрема, А. П. Закалюк із цього приводу також уточнює, «що не можна називати злочинцем особу й характеризувати її як особу злочинця до того, як у визначеному законом порядку не буде встановлено вчинення нею кримінального правопорушення. Але сукупність соціально типових ознак, що відрізняють особу злочинця від інших типів особи, не виникає в один момент, після чи під час учинення кримінального правопорушення, тим більше після вироку суду. Ці ознаки накопичуються поступово, тривалий час, коли кількісні показники негативних рис перетворюються в нові негативні якості, що набувають суспільної небезпечності, зумовлюють криміногенну мотивацію й у певний момент реалізуються в учиненні кримінального правопорушення. Отже, риси та ознаки особи злочинця з'являються задовго до того, як вони, зрештою, реалізуються в учиненні кримінального правопорушення. Так само ці риси не

зникають в один момент після відбуття покарання. Має пройти певний, нерідко тривалий час, коли ознаки особи злочинця зміняться в соціально прийнятному напрямі й втратять свою соціальну типовість особи злочинця» [212, с. 239–240].

Поняття «особа злочинця» вказує на спектр рис, притаманних цій особі, складний комплекс ознак, відповідних зв'язків, стосунків, моральний і духовний світ, які розглядаються в їх сукупності, взаємодії із соціальними й індивідуальними життєвими умовами, що спонукали її вчинити злочин. Комплекс ознак, що характеризують особу злочинця, може бути різноманітним. Водночас Ю. М. Антонян «ділить структуру особи злочинця на 6 блоків, три з яких містять види особистісних елементів без зазначення їх походження; один навички, уміння, знання (тобто результати соціалізації та іншого індивідуального розвитку); а ще два групують ознаки й властивості біосоціального характеру» [213, с. 46].

З цього питання А. П. Закалюк «наголошував, що структура особи злочинця складається з дев'яти блоків (груп) ознак:

1) три з них відображають соціальну характеристику особи злочинця (її особистість):

– ознаки формування, соціалізації особи (освіта, її рівень, спеціальність, ознаки, риси, звички, досвід, характер занять у вільний час, культурні потреби тощо);

– ознаки соціального статусу й соціальних ролей (соціальне становище, рід занять, сімейний стан, соціальні житлові умови, належність до соціальних груп, належність до груп асоціальної або антисуспільної спрямованості тощо);

– безпосередні ознаки спрямованості особистості (потреби, інтереси, соціальні цінності в основних сферах життєдіяльності, діяльнісні вияви в основних сферах життєдіяльності суспільства, асоціальні або антисуспільні потреби, інтереси, цілі, діяльнісні вияви);

2) п'ять біосоціальні, що включають таке:

– демографічні ознаки, які мають соціальне та психологічне значення (стать, вік);

– психофізіологічні особливості, зокрема генетичного походження (реалії, адаптації, моторики, тип вищої нервової діяльності, особливості темпераменту, мислення, зокрема вади, психофізіологічні риси, що мають генетичне походження);

– показники фізичного стану здоров'я (загальний стан, фізичні вади, хронічні захворювання соматичного типу, захворювання, що є наслідком антисоціальної (аморальної) поведінки: алкоголізм, наркоманія, венеричні захворювання, ВІЛ СНІД);

– показники психічного стану здоров'я (патологія, що виключає осудність; аномалія (відхилення), що її обмежує, аномалії в межах осудності);

– індивідуальні психологічні риси (риса характеру, зокрема негативні та суспільно небезпечні (неприйнятні) вольові якості, емоційні риси);

3) окремий блок ознаки, пов'язані з учиненням особою кримінального правопорушення, що відображає специфічно-типову ознаку типу особи злочинця, яка пов'язана з учиненням останнім кримінального правопорушення (ознаки складу кримінального правопорушення, способи досягнення злочинної мети, мотиви, вина й роль у злочинному діянні, ознаки ставлення особи до вчиненого, інші кримінально–правові ознаки: наявність колишніх судимостей, характеристика кримінальних правопорушень, за які особа вже була засуджена, відбуття покарання за попередніми судимостями, звільнення від кримінальної відповідальності, застосування різних видів дострокового звільнення від відбуття покарання) [212, с. 257–258]. Саме така класифікація ознак особи злочинця буде використано у нашому дослідженні».

«Будучи насамперед людиною, особа злочинця має загальні ознаки (стать, вік, фах, освіту, соціальний статус тощо), а також властиві лише їй ознаки, що виражають характер і ступінь її суспільної небезпеки. Здебільшого такі ознаки поділяють на: «соціально-демографічні; кримінально-правові; соціально-рольові»; морально-психологічні» [214, с. 79].

Водночас викликає стурбованість співвідношення кількості осіб, яким повідомлено про підозру у вчиненні контрабанди, та кількості виявлених осіб,

які його вчинили, тобто у судовому порядку була доведена їхня вина. Так, у 2016 р. лише 20 осіб була засуджено за контрабанду із 42 осіб, яким було повідомлено про підозру у його вчиненні, що складає 47,6 %. Схожі показники у 2017–2018 рр. (відповідно 41 % та 43,4 %), проте надалі тенденція стає ще гіршою скоротившись у 2019 р. до 34,8 %, і усього 27 % у 2020 р., тобто лише кожна четверта особа, яка підозрювалась у вчиненні контрабанди, була засуджена за її вчинення. Вказана тенденція, на наше переконання, ймовірно свідчить про значні недоліки під час досудового розслідування та судового розгляду.

Будучи опосередкованим соціальними факторами, певне значення при виборі варіанту поведінки має стать злочинця, надаючи вплив на характер формування наміру і на обрання способу вчинення злочину. Насамперед, проаналізуємо їхній склад за статевими та віковими ознаками. В цілому як засвідчує практика жінки характеризується значно меншою криміногенністю, аніж чоловіки. Не виняток складає і контрабанда. Нами встановлено, що за останні п'ять років лише 11 жінкам було повідомлено про підозру у вчиненні контрабанди, що від загальної кількості осіб, які вчинили контрабанду, складає 18,5 %.

Одним з найбільш важливих кримінологічних ознак, «що характеризують особу злочинця, є його вік, який здатний помірно визначити фізичний стан і можливості особи, коло його потреб і інтересів, життєвих установок і ціннісних орієнтації, прагнень і бажань. Зі збільшенням віку відбуваються не тільки фізіологічні та психологічні зміни організму людини, але і зміни самої особи, її соціальних ролей і функцій, звичок, характеру, мотивації вчинків, реакції на різні конфліктні ситуації тощо» [215, с. 163].

Вікова характеристика злочинців свідчить про ступінь й інтенсивність вияву кримінальної активності громадян, а також особливості злочинного поведінки представників різних вікових груп (табл. 1).

Наведені показники свідчать про те, що контрабанду переважно вчиняється особами зрілого віку 29–39 років, на частку яких припадає 40 %.

Другими за криміногенністю слід визнати групи у віці 18–28 років та 40–54 років, на частку яких склала відповідно 30 % та 23,7 % з усіх виявлених осіб, які вчинили контрабанду. Зрідка вчиняється контрабанду особами старше 55 років та неповнолітніми, що в цілому не впливає на кримінологічну характеристику особи цієї категорії злочинців. Питома вага неповнолітніх у 2016–2020 рр. складає 1,2 %, такий низький відсоток ми можемо пояснити не характерністю для неповнолітніх вчинення контрабанди.

за віком на час вчинення кримінального правопорушення

	16–17 років	18–28 років	29–39 років	40–54 років	55 років і більше
2016	0	14	16	11	3
2017	2	16	21	10	3
2018	0	13	20	13	3
2019	1	12	17	9	3
2020	0	15	19	12	4

Табл. 1. Вікова структура осіб, які вчинили контрабанду, з 2016 р. до 2020 р.

Для повноти кримінологічної характеристики особи, яка вчинила контрабанду, варто вивчити його соціальні характеристики через інші соціально-демографічні ознаки.

«Для кримінологічного дослідження особи злочинця особливе значення має аналіз його соціального положення, так як воно сприяє виявленню властивих особі рис. Відомо, що сім'я є важливим регулятором поведінки особи. Сімейне спілкування і турботи займають весь вільний час особи і тим самим обмежується кримінальний вплив на неї». За сімейним станом опитані виокремлено таким чином: одружені – 40,8 %; неодружені – 47 %; розлучені – 12,2 %.

Специфічність географічного розташування України значно впливає на

те, що співучасниками контрабанди стають іноземці, зокрема і ті, які не мають жодного відношення до України. Сам факт високої долі участі іноземців у контрабанді в Україні є, безперечно, тривожною тенденцією, що свідчить про налагодження стійких міждержавних злочинних організацій. За ознакою громадянства згідно з проведеним нами дослідженням чисельність громадян України серед осіб, які вчинили контрабанду, становить 70,5 %, РФ – 18,3 %, інших країн СНД – 12,1 %, ЄС – 5,1 %, інших країн світу – 3 %. Досить часто контрабандистами є колишні громадяни держав СНД, які виїхали на постійне проживання за кордон і змінили своє попереднє громадянство на громадянство країни постійного мешкання. Із числа іноземців контрабандною діяльністю займаються найчастіше особи, які в'їжджають в Україну по службових або туристичних справах, представники ділових кіл.

Залежно від адміністративного статусу місця постійного мешкання осіб-контрабандистів розподілилися наступним чином: у столицях держав мешкало 16,1 %, у центрах великих адміністративно-територіальних одиниць – 23,5 %, в інших населених пунктах і районних центрах – 60,4 %. Для контрабанди характерне її вчинення мешканцями прикордонних районів, а незаконне переміщення ними інших контрабандних предметів (передусім товарів) перетворилося на доволі поширений бізнес на цих територіях, які досить часто мають великі проблеми з працевлаштуванням безробітних сільських жителів [216, с. 22].

У соціально-демографічній підструктурі особи злочинця важливе кримінологічне значення мають відомості про рід занять і професійну приналежність (звичайний роботяга; державний службовець, підприємець, учень, студент, безробітний тощо). Ці дані, зокрема показують, в яких сферах суспільного життя і в яких соціальних групах поширена контрабанду, представниками яких професійних і соціальних груп найбільш часто є злочинці.

Стосовно професійної діяльності осіб, які вчинили контрабанду культурних цінностей, за даними вітчизняного дослідника Є. П. Гайворонського є наступні цифри: безробітні становлять 42,8 %,

«приватні підприємці – 13,8 %, працівники залізниці – 10,3 %, працівники Міністерства закордонних справ та посольств – 10,3 %, водії – 6,9 %, колишні військовослужбовці – 6,9 %», працівники державних підприємств – 6,9 % За проведеним дослідженням безробітних було 47,6 %, працюючих – 38,1 %, пенсіонерів – 14,3 %. Серед осіб, які вчинили контрабанду інших предметів, безробітних більше – 54 %, службовців – 31,3 % і тільки 14,7 % – робітників і студентів. Із категорії громадян України, які вчинили контрабанду культурних цінностей насамперед слід відзначити: а) працівників міжнародного транспорту – морського, залізничного, повітряного й автомобільного, б) туристів, в) бізнесменів, г) службовців державних установ та організацій. Деякі з громадян України, вступаючи у злочинний зв'язок з іноземцями, утворюють міжнародні контрабандні групи [59, с. 35].

Проведене нами дослідження виявило, що за місцем роботи осіб, які на момент учинення кримінального правопорушення працювали, характеризували позитивно. З огляду на це та інші пом'якшуючі обставини судами у 75,8 % розглянутих кримінальних справ були призначені покарання, не пов'язані з позбавленням волі. На нашу думку, вибір такої міри покарання у переважній більшості випадків свідчить про затримання працівниками митних і правоохоронних органів затримуються при вчиненні кримінально караного незаконного переміщення культурних цінностей через митний кордон України в основному «випадкові» контрабандисти, водночас як члени організованих злочинних угруповань часто уникають кримінальної відповідальності.

Отож, згідно зведених даних за результатами аналізу кримінальних проваджень контрабанда стає не тільки додатковим джерелом збагачення окремих осіб, але здебільшого залишається єдиним джерелом існування. Статистика затримань контрабандистів вказує, що у більшості випадків вони були безробітними або особами з низьким рівнем доходу. Зазвичай при однакових життєвих обставинах люди можуть обирати різних характер власної поведінки. Так, одні є законослухняними і додержуються вимог моралі й права; а інші нехтують суспільними правилами поведінки, ведуть аморальний спосіб

життя. Через це можна стверджувати, що друга група людей обирають такий варіант поведінки унаслідок свого характеру, виховання, впливу суспільства і власного світогляду, що зумовили вибір цього напрямку життя.

«Аналізуючи криміногенні фактори, що впливають на процес формування злочинної поведінки, не можна не погодитися з думкою зарубіжних вчених про те, що освітній рівень відіграє важливу роль у формуванні особистості злочинця-контрабандиста, значною мірою визначаючи його інтелектуальний і культурний рівень. Високий освітній рівень у своїй основі є антикриміногенним фактором» [217, с. 165].

Завдяки проведеному аналізу стосовно освітнього рівня осіб, які вчинили контрабанду, нами встановлено, що більшість контрабандистів мають середню освіту (36 %), 7 % мають незакінчену середню та 20 % – середню спеціальну освіту. Мають незакінчену вищу 7 % опитаних і усього 30 % отримали вищу освіту. Як видається, за останні 5 років кількість таких осіб збільшилась майже утричі, що на наше переконання, здебільшого пов'язано з високою організованістю та підготовку контрабанди й значно рідше виступають безпосередніми виконавцями.

Тому можна з упевненістю сказати, що контрабанда вчиняється тільки з метою одержання матеріальних благ, оскільки основними мотивами зазначеної категорії злочинців є корисливі, а саме: задоволення низинних потреб (дорогі автомобілі, предмети розкоші й ін.), «що виникають в умовах соціально-економічної диференціації населення і порівняння людьми свого стану зі станом оточуючих; досягнення свого ідеалу – деякого матеріального стандарту (надстатки) чи соціального стандарту (наприклад, проникнення у вищі прошарки суспільства), на який орієнтована така особа» [218, с. 342].

Предмети контрабанди різняться залежно від статі особи, яка вчинила злочин. Так, чоловіки незаконно переміщують через митний кордон України зброю й боєприпаси у 9 % випадків, радіоактивні й отруйні, сильнодіючі речовини – у 6 %, тоді як для жінок контрабандне переміщення цих предметів не є характерним. Ювелірні вироби були предметами контрабанди жінок у 6 %,

а незаконне їх переміщення чоловіками відбувалося значно рідше. Як бачимо, має місце певна спеціалізація контрабандистів за статевою належністю. У той же час контрабанда культурних цінностей вчинювалася чоловіками й жінками у 11 % випадків всієї контрабанди [219, с. 78], що відображає, на нашу думку, приблизно однакову заінтересованість і обізнаність представників різних статей у царині колекціонування й мистецтвознавства.

Дослідження соціально-психологічних ознак контрабандистів, глибини і стійкості їх антисупільних поглядів і установок, кримінально значущих ознак вчинених кримінальних правопорушень дозволило в типології злочинців виділити випадкових (ситуативних) і спеціалізованих контрабандистів. Так, до перших можна віднести контрабандистів, які одноразово (епізодично) порушують митні правила при перетинанні кордону. У більшості випадків вони мають на меті лише задоволення особистих потреб, незаконно переміщуючи певні товари. До випадкових контрабандистів можна віднести легковажних осіб, яким було відомо про заборону незаконного переміщення такого роду через митний кордон України, які знали про необхідність оформлення дозволу на їх вивезення, але нерозважливо або умисно з метою наживи чи довоготривалості відмовилися від звернення до відповідних державних установ, сподіваючись на неухважність митників.

Спеціалізовані ж контрабандисти свідомо й ретельно готують і вчинюють (можливо одноразово) контрабанду у значних розмірах, можуть займатися такою незаконною діяльністю систематично. Для них характерна внутрішня тяга до здійснення повторних кримінальних правопорушень. Такі особи мають низький рівень правосвідомості, структура їх особистості деформована, превалює негативна спрямованість. Для здійснення кримінального правопорушення використовують сприятливі обставини, наприклад, обізнаність про недоліки митного контролю, вдаються до різноманітних хитрощів. Вони поінформовані про особливості митного і кримінального законодавства й постійно вдосконалюють свої злочинні навички і засоби вчинення кримінального правопорушення.

Серед спеціалізованих контрабандистів можна виділити злісних, які відрізняються правовим нігілізмом, яскраво окресленою антисуспільною установкою, протиправною орієнтацією корисливого характеру. Цей тип особливо активний у пошуку і створенні власними зусиллями ситуацій, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, для чого здійснюється попередня ґрунтовна розвідка маршрутів руху. Ними також можуть вчинюватися злочини з метою підготовки до майбутньої контрабанди, створюються організовані злочинні угруповання, налагоджуються стабільні корупційні зв'язки з представниками державних і правоохоронних органів України та інших держав, може відбуватися взаємодія з транснаціональними злочинними організаціями. Злочини, вчинені злісними контрабандистами, характеризуються високою латентністю, що пояснюється соціальними зв'язками співучасників, складнощами доказування та іншими обставинами.

Кримінально-правові ознаки особи злочинця у сфері контрабанди не однозначними і можуть бути диференційовані на види залежно від рольової функції: організатори контрабанди; безпосередніх перевізників; особи, що сприяють незаконному ввезенню чи вивезенню товарів (зокрема, і співробітники правоохоронних органів); особи, яким адресовані предмети контрабанди.

«У літературних джерелах справедливо наголошується на тому, що найбільшу небезпеку становлять організатори злочинних угруповань. Деякі дослідники під час вивчення кримінальних справ встановили, що найчастіше вчинення контрабанди набуває форм організованої злочинної діяльності при переміщенні культурних цінностей, радіоактивних речовин, товарів підакцизної групи, зброї й особливо наркотиків, що становить підвищену суспільну небезпеку. У середньому кількість таких груп складає від 3-х до 5-ти осіб. Переважає вчинення контрабанди за попередньою змовою групою осіб, що становить близько 90 % від загальної кількості виявленої контрабанди, вчиненої у різних формах співучасті. Проте є усі підстави вважати, що значна частина контрабанди, вчинена в більш небезпечних організованих формах, ще й

досі лишається латентною» [205, с. 96].

Результати проведеного нами узагальнення кримінальних справ за ст. 201 КК України підтверджують теоретичні положення щодо форм співучасті у вчиненні контрабанди наркотичних засобів. Зокрема, було встановлено, що такий вид кримінального правопорушення вчинено: без попередньої змови – 5 %; за попередньою змовою групою осіб – 71 %; організованою злочинною групою – 14 %; злочинною організацією – 10 %. Зокрема, як перевізників організатори злочинних угруповань можуть використовувати осіб, відкрито не пов'язаних із контрабандою: родичів, сусідів, випадкових знайомих, попутників, водіїв, працівників повітряного і залізничного транспорту та ін.

«Причому, спеціалізація членів груп, крім сприяння підвищенню ефективності, забезпечує і безпеку функціонування організації. Конспірація ж сприяє ще й тому, що рідко хто з членів групи знає, чим займаються інші, у результаті чого втрата одного з них не загрожує стабільності організації. Так, організатори контрабанди наркотичних речовин використовують переважно перевізників, яких у митній практиці називають «мулами» або «верблюдами». Нерідко для переміщення таких предметів контрабанди використовується» можливості людського організму, наприклад власний шлунок наркоперевізника [220, с. 58].

Узагальнення кримінальних проваджень за ст. 201 КК України дозволило встановити такі показники щодо особи контрабандиста:

«1) вік: від 16 до 18 років – 5 %; від 19 до 21 року – 11 %; від 22 до 25 років – 18 %; від 26 до 40 років – 58 %; від 41 до 50 років – 6 %; від 51 до 60 років – 2 %; понад 60 років – 0 %;

2) стать: чоловіча – 81,5 %; жіноча – 18,5 %;

3) освіта: незакінчена середня – 9 %; середня – 39 %; середня спеціальна – 24 %; незакінчена вища – 7 %; вища – 21 %;

4) соціальне становище: не працюють і не вчаться – 59 %; працюють – 31 %; навчається (студент, учень) – відповідно 7 % і 1 %; службовець – 3 %; водій-далекобійник, провідник – 16 %; приватний підприємець – 12 %;

пенсіонер – 2 %;

5) наявність судимостей: раніше судимий – 27 %; несудимий – 73 %;

6) повторність вчинення кримінальних правопорушень у сфері контрабанди: так – 11 %; ні – 89 %»;

7) наявність психічних відхилень менше 1 %;

8) перетинає кордон як турист або у службових справах (73 %) [221, с. 101].

Підсумовуючи викладене відзначимо, що вивчення особи злочинця як складової кримінологічної характеристики кримінального правопорушення «передбачає розгляд не лише його типології, а й висвітлення більш широкого спектру питань, що не відносяться до типологічних, а розкривають і соціально-психологічні риси особи». Тому саме від рівня наукового пізнання особи контрабандиста значною мірою залежать результати боротьби з цим кримінальним правопорушенням. З метою запобігання вчинення контрабанди проводиться кримінологічне дослідження особистості злочинця, який вчиняє контрабанду, для встановлення та надання оцінки атрибутів й рис цієї особи, визначення ознак, що породжують злочинну поведінку. Вказане утворює єдність системи кримінологічної характеристики контрабанди: як злочинного явища, причин і механізму його вчинення та вивчення особи злочинця, що дозволяє винайти заходи запобігання контрабанді.

3.4. Заходи запобігання вчиненню контрабанди

Досліджуючи наявний стан загальносоціальних, спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів запобігання контрабанди в Україні ми поставили завдання охарактеризувати кожен із визначених заходів. Так, загально-соціальні заходи запобігання вчиненню контрабанди в Україні забезпечуються митними органами під час здійснення їхньої професійної діяльності. Проведений кримінологічний аналіз ст. 201 КК України показав, що більшість фактів вчинення контрабанди, виявляють працівники митної служби

під час здійснення митного контролю – саме в результаті митного огляду та під час перевірки документів.

Здійснений аналіз сформованої практики кримінологічного запобігання контрабанди показав, що за своїми структурно-змістовними елементами і спрямованістю дій воно охоплює такі основні напрями: соціальне запобігання кримінальних правопорушень (загальне); спеціальне запобігання кримінальних правопорушень; індивідуальне запобігання кримінальних правопорушень.

Загально-соціальне запобігання злочинності – «це комплекс перспективних соціально-економічних, культурно-виховних і правових заходів, спрямованих на подальший розвиток і вдосконалення суспільних відносин і усунення (нейтралізацію) факторів, причин і умов злочинності» [196, с. 95].

У цьому контексті слід погодитися з думкою вітчизняного кримінолога В. В. Голіни про те, що головна роль у поступовому витискуванні соціальних суперечностей з усіх сфер суспільного життя повинна належати обміркованій господарсько-організаційній та культурно-виховній діяльності державних органів, підприємств, установ, громадських організацій [222, с. 4–5].

Варто відзначити, що для зниження латентної злочинності необхідним вважається удосконалення соціальної сфери життя суспільства (поліпшення матеріального добробуту населення, підняття рівня його правової культури і правосвідомості, збільшення вимог до державних службовців), що має бути враховано при розробленні заходів запобігання високолатентному кримінальному правопорушенню, як-от контрабанда.

Загально-соціальні заходи запобігання вчиненню контрабанди в Україні мають довготривалий характер, види діяльності, що «мають інше цільове призначення, але опосередковано усувають або мінімізують криміногенні чинники. Першочергово позитивно впливають на криміногенну ситуацію результати економічного розвитку суспільства». Теоретично, якщо в державі здійснюється продумана структурна та інвестиційна, податкова стратегія, зміцнення національної валюти і всієї фінансової системи, здійснюється справедливий перерозподіл власності, відбувається розвиток виробництва на

основі передових технологій та інші аспекти вдосконалення економічних відносин, що підвищують їхній життєвий рівень населення, то вони, безумовно, позитивно впливають на викорінення криміногенних чинників, що сприяють вчиненню контрабанди.

«У соціальній сфері важливе антикриміногенне значення мають заходи, спрямовані на усунення різкого матеріального розшарування суспільства, матеріальної підтримки малозабезпечених громадян, обмеження негативних наслідків безробіття та ін., як неминучих супутників соціально-економічних реформ. Позитивні процеси в політичній, духовній та правовій сферах державного управління також мають антикриміногенне значення, вони впливають практично на всі види, групи, різновиди причин, умов та інших детермінантів злочинності. Комплексний характер попередження злочинності, і зокрема, контрабанди та незаконного обігу підакцизних товарів, чітко проявляється саме на соціальному рівні, оскільки тут інтегруються різні за своїм змістом заходи (економічні, політичні, соціальні, культурно-виховні, правові, організаційні тощо)» [223, с. 4–5].

Загальносоціальні заходи запобігання «фактично спрямовані на економічний і соціальний розвиток суспільства, та поліпшенню економічного добробуту населення, удосконаленню соціальної сфери», покращенню морально-психологічної атмосфери в суспільстві.

Так, А. П. Закалюк серед заходів загальносоціального напрямку запобігання контрабанди, як і злочинності загалом, справедливо виділяє «заходи, що не цілеспрямовано, а посередньо роблять запобіжний вплив на причини й умови» контрабанди та заходи, що спрямовуються на скорочення дії негативних соціальних явищ і процесів, які створюють підґрунтя для виникнення та формування при чин і умов злочинності загалом, зокрема певною мірою й причин і умов контрабанди [212, с. 118].

Загальносоціальні заходи запобігання злочинності «мають відігравати головну та вирішальну роль у системі запобігання злочинності загалом і контрабанді зокрема, оскільки такі заходи спрямовуються на вирішення

основних суспільних проблем, які впливають на формування причин і умов злочинності й конкретного кримінального правопорушення». Слід відзначити важливість загальносоціальних заходів запобігання злочинності, адже саме її ефективність є основою для реалізації системи заходів спеціально-кримінологічного запобігання окремим видам кримінальних правопорушень [224, с. 72].

Загальносоціальні заходи запобігання злочинності, визначені державою, мають насамперед бути спрямовані на вирішення загальносуспільних економічних і соціальних проблем; забезпечення ефективної соціально-економічної політики для послаблення соціального напруження шляхом скорочення безробіття, зменшення соціальних суперечностей, підвищення життєвого рівня населення, соціальних стандартів, забезпечення належного рівня соціального й культурного розвитку громадян, встановлення поваги до прав і свобод людини та громадянина тощо.

З огляду на це, систему загальносоціального запобігання контрабанді має виглядати наступним чином:

1. «Заходи економічного характеру, спрямовані на:

- підвищення добробуту населення;
- стабілізацію економічного розвитку держави;
- підвищення прожиткового мінімуму та соціальних гарантій для населення;
- створення робочих місць і вжиття заходів щодо подолання безробіття;
- недопущення, особливо в умовах активної фази євроінтеграції, перетворення України на центр контрабанди в Європі».

2. «Заходи соціального характеру:

- відновлення ролі сім'ї як основи суспільства;
- викорінення таких суспільно негативних явищ, як жебрацтво, проституція, дитяча бездоглядність і безпритульність;
- установа дієвого державного контролю над діяльністю закладів грального бізнесу та нічних розважальних закладів;

- створення сприятливих умов для здобуття молоддю якісної освіти, розвиток її інтелектуального й творчого потенціалу, сприяння в питаннях працевлаштування;
- підвищення ролі спорту й занять фізичною культурою в житті кожної людини;
- запровадження державних програм щодо ведення моніторингу поширення наркоманії та незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів;
- активізація діяльності органів і закладів охорони здоров'я України;
- забезпечення функціонування та розвитку мережі спеціальних виховних закладів для дітей і підлітків із девіантною поведінкою».

3. «Заходи нормативного (правового) характеру, спрямовані на:

- урахування досвіду передового світового законодавства у сфері боротьби з контрабанди під час підготовки відповідних нормативно-правових актів, удосконалення відомчої нормативно-правової бази правоохоронних органів у цій сфері;
- ужиття заходів щодо налагодження двостороннього та багатостороннього співробітництва з іноземними правоохоронними органами в частині вдосконалення заходів щодо виявлення й ліквідації шляхів контрабанди, місця збут, виявлення співучасників контрабанда, а також припинення їх контрабандного переміщення через митний кордон України;
- удосконалення на законодавчому рівні заходів превентивного характеру щодо запобігання незаконному переміщенню товарів та предметів через митний кордон України;
- остаточне врегулювання питання правового статусу ДМС у складі ДФС України;
- налагодження на нормативно-правовому рівні взаємодії підрозділів по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю СБУ, Департаменту протидії контрабанди Національної поліції України, а також відповідних підрозділів митних органів і ДПС України, що беруть участь у боротьбі з

контрабандою;

- створення сучасного міжвідомчого автоматизованого інформаційного банку даних [224, с. 72]».

У МК України необхідно систематизувати норми, що спрямовані на запобігання контрабанді та порушенням митних правил, посилити адміністративну відповідальність за їхнє повторне вчинення, а також можливість повернення кримінальної відповідальності за економічну контрабанду. Вважаємо також доцільним посилити кримінальну відповідальність за контрабанду особливо цінних (унікальних) культурних цінностей, встановивши в ст. 201 КК України диференціацію покарання в залежності від вартості предмета контрабанди. Правоохоронці наводять приклад Румунії: після встановлення більш суворих заходів покарання кількість спроб незаконного вивезення культурних цінностей з цієї країни відразу значно скоротилася.

Зазначимо, що для ефективного використання економічних важелів, законодавство необхідно скорегувати так, аби суб'єктам підприємницької діяльності було вигідно і престижно фінансувати збереження культурної спадщини України. В цьому напрямку можливим є надання податкових пільг меценатам. На фінансування охорони культурного надбання також має бути спрямована значна частина коштів, які надходять до державного та місцевих бюджетів від краєзнавчого туризму (коли метою подорожуючих є відвідання історико-культурних і ландшафтно-природничих пам'яток [225, с. 5], оскільки об'єкти культурної спадщини, власне кажучи, і є однією з причин туристичних мандрівок до України та розвитку відповідних сфер економіки. Отже, туризм повинен стати надійним джерелом фінансування вітчизняного культурного надбання і його збереження.

4. Заходи культурно-просвітницького й виховного характеру:

- виховання законослухняних і відповідальних громадян, які цінують культурну спадщину відповідально ставляться до визначених в країні заборон;
- трансляцію вітчизняних і зарубіжних художніх і документальних

фільмів щодо контрабанди, зокрема контрабанди культурних цінностей тощо;

- розповсюдження в громадських місцях, громадському транспорті, навчальних закладах, спортивних секціях, підприємствах, установах, організаціях інформаційно-просвітницьких буклетів;

- проведення конференцій, круглих столів, семінарів із залученням працівників правоохоронних органів;

5. Заходи інформаційного характеру, спрямовані:

- розробку та впровадження дієвої антиконтрабандної кампанії в ЗМІ;

- «інформування населення через ЗМІ та можливості всесвітньої мережі Інтернет про наслідки від вчинення контрабанди;

- постійне висвітлення в ЗМІ та мережі Інтернет результатів діяльності правоохоронних органів у сфері боротьби з контрабандою» [224, с. 73].

Удосконалення інформаційно-роз'яснювальної роботи полягає в підвищенні правосвідомості та утвердженні поглядів про неприпустимість вчинення контрабанди. На сьогодні майже всі інформаційні звернення ДФС України спрямовуються на покращання свого іміджу, однак набула гостроти саме проблема інформування громадян про митні правила, норми й умови переміщення товарів. До основних заходів удосконалення роз'яснювальної діяльності ДФС України можна віднести наступні:

- 1) систематичне висвітлення в ЗМІ приписів митного законодавства для поліпшення правової обізнаності населення у питаннях організації і здійснення митної справи в Україні й запобігання правопорушенням у цій сфері. Правова пропаганда може здійснюватися у формі навчальних, інформаційних передач, репортажів із залу суду, бесід «за круглим столом», виступів митників та правоохоронців перед громадянами, у періодичній пресі, по радіо, телебаченню з наведенням прикладів та роз'ясненням правил поведінки в складних ситуаціях, що виникають при перетині кордону. Особливу увагу слід приділяти ілюстрації невідворотності відповідальності за контрабанду і порушення митних правил. Необхідний широкий суспільний розголос тих кримінальних проваджень, за якими винні понесли належне покарання;

2) розроблення на основі вітчизняного та зарубіжного досвіду засобів наочної агітації (листівки, плакати, буклети тощо), направлених на запобігання можливій протиправній поведінці учасників митних відносин;

3) індивідуальне консультування громадян України та іноземців працівниками ДФС України;

4) налагодження співпраці з прес-службами митних і прикордонних служб та ЗМІ сусідніх країн з метою інформування мешканців прикордонних областей про особливості вітчизняного й зарубіжного законодавства з питань переміщення культурних цінностей через митний кордон України [59, с. 171].

Наразі, правова та процесуальна взаємодія є хорошим чинником запобігання злочинності у сфері економіки і безпосередньо контрабанді.

Також, можна погодитися з позицією вітчизняного вченого І. Г. Богатирьова, який вважає, що «загострення соціально-економічної ситуації в країні, війна на Сході країни, погіршення якості життя населення, безробіття, посилення впливу дестабілізуючих тенденцій на формування економічної безпеки держави вимагає від її інституцій проведення виважених заходів щодо протидії контрабанди через митний і територіальний кордон України» [226, с. 106].

Вище зазначений підхід, проведення державних заходів запобігання контрабанді надав би можливість державним компетентним органам:

- «розробити державну кримінологічну програму запобігання контрабанди;

- по-друге, уникнути і без того високого рівня латентності вчинення контрабанди;

- по-третє, збільшити бюджет фінансування заробітної платні працівникам правоохоронних та митних органів;

- по-четверте, отримати додаткові кошти для проведення соціально-економічних реформ;

- по-п'яте, зменшити загальний рівень злочинності в Україні».

Менш з тим, вдале географічне розташування України в центрі Європи,

з'єднуючи Західну Європу та Близький Схід низкою головних магістральних шляхів, а також відсутність ефективної системи контролю за кордоном на всій лінії його протяжності через агресію з боку РФ зумовлює налагодження контрабандних потоків не лише товарів, наркопродукції, матеріальних цінностей, а й зброї, культурних цінностей тощо.

Вказане не лише обтяжує діяльність щодо розробки ефективних організаційно-економічних механізмів боротьби з контрабандою на прикордонних територіях України. Визначено, що прикордонні території як місце існування контрабандних відносин недостатньо ефективно використовуються наявний природно-ресурсний потенціал та переваги географічно-територіального розміщення., що зумовлено як внутрішньою, так і зовнішньою трудовою міграцією.

Для полегшення процесів структуризації ризиків виникнення контрабанди в прикордонній зоні та розробки ефективного організаційно-економічного інструментарію стосовно боротьби з нею доцільною, як зазначає вітчизняний дослідник В. І. Волошин є систематизація прикордонних територій за характером їх розвитку:

1) «до першої категорії належать території, у межах яких розташована розвинена мережа спеціалізованих пунктів пропуску через державний кордон, митні пости, дорожня і транспортно-логістична інфраструктура, що стимулює процеси соціально-економічного розвитку прикордонних територій, є джерелом формування зайнятості для місцевого населення та забезпечення надходжень до місцевого бюджету. Такі прикордонні території характеризуються відносною розвиненістю, багато функціональністю та вищим рівнем якості життя населення, яке на них проживає»;

2) «друга категорія характеризується відсутністю на їх території об'єктів митно-пропускної інфраструктури через державний кордон, що стримує темпи соціально-економічного, інноваційного та культурного розвитку цих прикордонних територій. Водночас для останніх характерними є розвиненість дорожньо-транспортного сполучення, ведення несільськогосподарських видів

економічної діяльності, наявність горизонтально-вертикальних зв'язків між суб'єктами господарювання»;

3) «третя категорія – це території, що характеризуються переважно периферійним і монофункціональним типом розвитку, занедбаністю інфраструктури, низьким рівнем їх взаємної інтеграції та кооперації, нерозвиненістю регіонального господарського механізму. Це ускладнює організацію належного контролю за перетином державного кордону на всій лінії його протяжності» [210, с. 61].

Безперечно обсяги сучасної контрабанди вражають, навіть при тому, що це латентне кримінальне правопорушення.

На думку В. І. Волошина, у контексті зміцнення економічної безпеки держави ефективність запобігання контрабанді на прикордонних територіях на пряму залежить від реалізації таких організаційно-економічних заходів:

1) загальнодержавного інформаційного характеру:

- «проведення цілеспрямованої послідовної інформаційної політики запобігання розвитку контрабандної діяльності, що має на меті популяризацію легального ведення бізнесу;

- роз'яснення серед населення антисоціального характеру контрабанди та невідворотності настання відповідальності за її вчинення

2) соціально-економічного характеру:

- стимулювання процесів соціально-економічного розвитку прикордонних територій України на засадах розбудови фінансової, ринкової, дорожньо-транспортної та інших видів інфраструктури;

- створення технологічних бізнес-парків, венчурних та інноваційних фондів, бюджетної децентралізації та зниження рівня інерційності управління регіональним розвитком;

- покращення кадрового складу ДПС України, ДФС України та правоохоронних органів шляхом перегляду наявних підходів до підбору працівників, враховуючи не лише професійні здібності, досвід і знання, а й наявність у них високих моральних та етичних якостей, здібностей до навчання

та бажання кар'єрного зростання кадрів;

- формування механізмів взаємного контролю ДПС України, ДФС України та правоохоронних органів, забезпечення прозорості діяльності цих служб і їх підзвітності громадським організаціям;

3) нормативно-правового характеру:

- декриміналізація окремих аспектів контрабанди шляхом легалізації деяких видів діяльності з низьким рівень суспільної небезпеки;

- використання інструментів митної амністії, створення суб'єктами господарювання прозорих схем ведення зовнішньоторговельної діяльності;

- формування механізмів і стимулів для детінізації контрабандних потоків;

- раціоналізація процесу митного оформлення транспортних вантажів шляхом зменшення кількості бюрократичних процедур;

- оптимізація переліку найменувань продукції, товарів, матеріальних цінностей та інших вантажів, на які поширюються ставки митних зборів, відповідно до положень зовнішньоторговельних міждержавних угод, балансів виробництва та споживання продукції на внутрішньому ринку, інтересів вітчизняних експортерів та імпортерів;

4) технічного характеру:

- розбудова мережі пунктів пропуску через державний кордон і митних постів на прикордонних територіях України, покращення їх технічного оснащення сучасними засобами оформлення митних документів, фото та відео спостереження, обробки та систематизації інформації, сканування вантажів і транспортних засобів тощо;

- облаштування сучасним обладнанням для захисту від незаконного перетину по всій лінії протяжності державного кордону України, оснащення пунктів спостереження засобами моніторингу, зв'язку, сигналізації тощо;

- скорочення часу митного оформлення на засадах автоматизації, використання спеціалізованих пристроїв, обладнання та програмного

забезпечення, мінімізації контактів між працівниками митниці та безпосередніми перевізниками вантажів» [35, с. 62].

Варто звернути увагу також на рівень матеріальної забезпеченості митників, підвищення якого підняло б престиж митної служби і, разом з посиленням виконавчої дисципліни й відповідальності, сприяло б викоріненню правопорушень. Адже невисокий рівень заробітної платні й відсутність пільг сприяють безініціативності в роботі, неякісному її виконанню або ж учиненню корупційних діянь. З метою запобігання цим негативним явищам необхідно створити матеріальні умови, які б кожного митника змусили дорожити займаною посадою.

Тому ми цілком підтримуємо пропозиції О. В. Тодощака про необхідність підвищення рівня соціального забезпечення митників: підняти рівень заробітної плати, установити додаткові виплати, підвищити пенсії тощо. Із цією метою треба використовувати заходи, як-от обов'язкове державне страхування, пільгове кредитування, пенсійне забезпечення, безоплатна освіта, безоплатне медичне забезпечення, санаторно-курортне обслуговування, активне сприяння у вирішенні житлових проблем, допомога молодим сім'ям та ін. [226, с. 6].

Також, використовуючи досвід зарубіжних країн, мають запроваджуватися нові ефективні програми матеріального заохочення, що збільшать стимулююче значення заробітної платні.

Ця служба є основним органом, на який покладено завдання виявляти і припиняти контрабанду. Так, згідно зі ст. 11 МК України боротьба з контрабандою й порушеннями митних правил – одне з основних завдань митних органів. Про значення, яке надається керівництвом ДФС України справі боротьби зі злочинністю, свідчить хоча б той факт, що близько 10 % працівників митних органів працюють виключно в цьому напрямі, а до здійснення деяких заходів по боротьбі з контрабандою залучається понад половини особового складу митниць.

Потребує зниження загальний рівень безробіття в країні шляхом створення нових робочих місць, підготовки та перепідготовки працівників,

надання безробітним підтримки в організації власної підприємницької діяльності. Крім того, подальшого удосконалення вимагає система підвищення ефективності формування тимчасових робочих місць для громадських робіт, а також практична реалізація системи соціального партнерства щодо створення нових та збереження існуючих робочих місць.

«Розглянуті й проаналізовані загально-соціальні заходи запобігання, безперечно, характеризуються масштабністю, глобальністю і тривалістю їх реалізації, адже спрямовані на вирішення не лише однієї контрабанди», що має нагальний характер, а комплексу суттєвих економічних і соціальних завдань. Їхня успішна реалізація створює умови для усунення чи послаблення криміногенних факторів, що детермінують контрабанду [224, с. 74].

Спеціально-кримінологічне запобігання контрабанди визначають як сукупність заходів, спеціально направлених на усунення причин умов конкретних злочинних проявів контрабанди. З огляду на це, заходами спеціально-кримінологічного запобігання вчиненню контрабанди слід вважати сукупність заходів, спеціально спрямованих на усунення детермінант (причин та умов) цього виду кримінального правопорушення, з метою подальшого недопущення його вчинення. Спеціально-кримінологічне запобігання є сукупністю заходів боротьби зі злочинністю, змістом яких є різноманітна діяльність державних органів, громадських організацій, соціальних груп і окремих громадян, спрямована на усунення причин та умов, що сприяють злочинності, а також на недопущення вчинення кримінальних правопорушень на різних стадіях злочинної поведінки.

Спеціально-кримінологічному запобіганню контрабанді притаманна певна специфіка, оскільки виявлення кримінального правопорушення в основному відбувається на стадії замаху. Адже, як ми зазначали, досліджуване кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту такого незаконного переміщення. Так, за даними ДФС України 74 % із всіх порушень були припинені на стадії закінченого замаху, тобто безпосередньо під час митного контролю.

З огляду на це, вважаємо, що важливе значення в запобіганні контрабанді мають заходи припинення, які часто є тотожними заходам, що застосовуються для виявлення цього кримінального правопорушення. Варто погодитися з думкою зарубіжного вченого І. О. Жука, який вважає, що боротьбу з контрабандою та іншими митними правопорушеннями треба розгортати не тільки на кордоні, але й, перш за все, всередині країни [227, с. 155]. А тому переходячи до конкретних заходів спеціально-кримінологічного запобігання досліджуваному кримінальному правопорушення, розглянемо першочергові превентивні заходи відносно потенційної контрабанди.

Боротьба з контрабандою вимагає посилення контролю за обігом цих предметів усередині країни, оскільки однією з основних причин поширення корисливих зазіхань на них, ускладнення розшуку викрадених цінностей й інший предметів труднощів у запобіганні їх незаконному вивезенню залишаються недоліки в забезпеченні обліку цих предметів, що знаходяться в організаціях різних форм власності й у приватних осіб. Через це, що на сьогодні в Україні не існує державних і регіональних каталогів, фото- й відеотек культурних цінностей, у разі їх викрадення важко орієнтувати правоохоронні органи при розслідуванні кримінальних правопорушень [209, с. 130].

Наприклад, для сприяння запобіганню розкраданню і контрабанді культурних цінностей має бути створено Державний реєстр культурних цінностей. Його прообразом можуть послужити книги реєстрації надходжень одиниць збереження в музеях, генеральні каталоги бібліотек, описи архівних справ. Ці документи є елементами тієї інформаційної бази, яка є підґрунтям створення Державного реєстру. Він повинен стати найважливішим компонентом єдиної автоматизованої інформаційної системи митних органів України.

Основними цілями створення цього реєстру, як вважає вітчизняний дослідник І. В. Пшеничний є: а) підвищення ефективності обліку предметів культури й мистецтва; б) забезпечення своєчасного повернення культурних цінностей власникам після експонування їх на виставках усередині країни й за

кордоном; в) збільшення ймовірності повернення культурних цінностей законним власникам у випадку їх викрадення; г) облік предметів культурного надбання, виявлених при проведенні митного контролю; д) облік тих культурних цінностей, продаж яких було здійснено через мережу антикварних магазинів та аукціонів [209, с. 130].

При проведенні митного контролю митні органи самостійно визначають його форму й обсяг, тобто діють за принципом вибіркової. Здійснення суцільного митного контролю у більшості випадків є технічно неможливим, що вже зазначалося. Метою митного контролю є перевірка й виявлення за допомогою різних його форм відповідності проведених митних операцій і дій митному законодавству, дотримання фізичними та юридичними особами, які беруть участь у митній діяльності, встановлених митних правил і процедур, тобто порядку переміщення через митний кордон України заборонених предметів [228, с. 138].

Складність виявлення предметів контрабанди полягає ще й у тому, що заздалегідь невідомо, у яких саме місцях контрольованих митних об'єктів можуть бути приховані предмети, що незаконно переміщуються. У переважній більшості випадків обстежувані митниками місця досить важкодоступні для пошуку, внаслідок чого для їхнього виявлення необхідно застосовувати спеціальні прилади. Найбільш складними для митного огляду завжди були і є великогабаритні об'єкти: легкові й вантажні автомашини, контейнери, трейлери, залізничні вагони та ін.

Фізичний огляд як самих транспортних засобів, так і їх вмісту займає багато часу, вимагає виділення спеціальних площадок, пов'язаний з потребою виконання трудомістких розвантажувально-навантажувальних робіт. Усе це вимагає постійного вдосконалення технічної оснащеності ДФС України, на замовлення якої підприємствами й науковими установами України розроблено й виготовлено низку високоякісних технічних засобів митного контролю (далі – ТЗМК). З розробкою стаціонарних рентгенівських оглядових комплексів з'явилася можливість вирішення проблеми огляду великогабаритних

транспортних засобів. Першими використовувати рентгенівське обладнання з цією метою почали в КНР [229, с. 73].

Для виявлення незаконно переміщуваних предметів, прихованих у порожнинах об'єктів міжнародного транспорту, можливе застосування спеціальних міток і відповідних засобів їх нанесення і зчитування. Суть цього методу полягає в таємному, за допомогою спеціальних ультрафіолетових олівців або фломастерів, нанесенні невидимих неозброєним оком міток на певні деталі конструктивних елементів транспортних засобів, що закривають внутрішні порожнини. При здійсненні митного огляду транспортних засобів, які перетнули митний кордон, працівники ДФС України з використанням ультрафіолетових освітлювачів можуть установити зміни в положенні раніше нанесених міток, що буде вказувати на знімання відповідних деталей. Для підвищення ефективності зазначений метод слід використовувати разом із застосуванням спеціальних пасток, що полягають в нанесенні люмінесцентних речовин.

Застосування ТЗМК, окрім функцій виявлення і припинення контрабанди, ще й запобігає вчиненню цього кримінального правопорушення, оскільки деякі з потенційних контрабандистів, дізнаючись про ефективність використовуваних митниками засобів, відмовлятимуться від учинення цього кримінального правопорушення. Отже, завданням ДФС України є переконання злочинно налаштованих осіб у невідворотності виявлення кримінального правопорушення й притягнення винних до відповідальності.

Кінологічний спосіб виявлення й припинення контрабанди, як зазначає Є. П. Озернюк передбачає використання службових собак, спеціально підготовлених для розшукування предметів контрабанди за запаховими слідами. Цей спосіб має досить важливе значення, оскільки собаки виявляють схованки в тих місцях, куди людина не має доступу, а іноді не може й уявити, що там приховано предмет контрабанди. При цьому орган нюху службово-розшукової собаки діє як біологічний детектор. У вітчизняній практиці службові собаки використовуються для виявлення кримінальних

правопорушень досить давно, однак, хоча спочатку планувалося використання службових собак для пошуку саме наркотичних речовин, з часом вони почали застосовуватися для пошуку й інших об'єктів, таких як сигарети, боєприпаси, вибухові речовини та деякі культурні цінності, зокрема ікони [230, с. 45].

Проте треба мати на увазі, що досвідчені контрабандисти при готуванні до вчинення кримінального правопорушення з'ясовують чи використовуються на митниці службові собаки й намагаються нейтралізувати цей спосіб виявлення контрабанди, зокрема за допомогою речовин, що не дають змоги службовим собакам виявити запах заборонених до переміщення предметів.

Для підвищення якості виявлення контрабанди необхідно організовувати спеціальні інспекційні групи з особливим статусом, міжвідомчі мобільні групи, нічні варти, оперативні групи з перевірки транспортних засобів після проходження ними пунктів пропуску, передбачити додаткові контрольні пункти поза зонами митного контролю та додаткові заходи контролю на прикордонних митних пропускних пунктах. Доцільно також обмежити коло осіб обслуговуючого персоналу митних терміналів, які мають можливість переміщення предметів без митного контролю (працівники портів, ресторанів, буфетів, складів, носії, вантажники тощо), посилити над ними контроль шляхом ретельного пропускного режиму, відеоспостереження, допуску тільки в певний сектор тощо.

Як показує практика, реальні результати з виявлення контрабанди досягаються не шляхом масової перевірки транспортних засобів і багажу пасажирів, а завдяки аналітичній роботі, застосуванню технічних засобів, а також міжнародному співробітництву й цільовому використанню оперативної інформації. Тому, на нашу думку, основні зусилля служб і відділень по боротьбі з контрабандою та порушеннями митних правил слід спрямувати на пошукову й аналітичну роботу по виявленню фактів митних правопорушень, проведенню систематичного аналізу кримінальних проваджень по контрабанді. Інтеграція України до європейських структур, глобалізаційні процеси, збільшення товаро- й пасажиропотоків вимагають застосування нових

технологій митного контролю. Зокрема, на думку А. В. Мазур, важливим стає впровадження в митну практику елементів синтезованого управління й аналізу ризиками, зміщення акценту на аналітичну діяльність з тактичним і стратегічним прогнозуванням можливих митних правопорушень [231, с. 12–13].

Необхідність поліпшення діяльності ДФС України вимагає покращання професійної підготовки працівників цієї служби, що дозволить їм якісніше виконувати свої обов'язки. Станом на вересень 2020 р. серед службовців митних органів осіб з вищою освітою було 93 %, зокрема близько 72 % – з юридичною освітою, 21 % – з економічною освітою. Попри те, що це досить високі показники, однак, враховуючи особливості митної справи, ми схилиємось до думку про необхідність значно вищого відсотка спеціалістів з вищою юридичною освітою. Особливо це стосується працівників служби боротьби з контрабандою та митної варти, підрозділів внутрішньої безпеки, адже при провадженні справ про контрабанду працівники ДФС України досить часто помиляються, що іноді навіть унеможлиблює подальше розслідування кримінального правопорушення слідчими органами. Так, у 2015 р. Апеляційний суд Одеської області узагальнив практику розгляду справ про контрабанду та порушення митних правил з 2011 по 2015 роки, зробивши відповідно до результатів узагальнення висновки про наявність значної кількості помилок під час провадження дізнання та досудового розслідування у цій категорії кримінальних правопорушень [232, с. 45].

Отримання працівниками митних органів професійних знань, придбання ними необхідних навичок і умінь має забезпечити належний рівень боротьби з митними правопорушеннями і контрабандою. Однак таке навчання має бути не формального характеру, а забезпечувати органічний зв'язок із діяльністю по боротьбі з контрабандою, підвищення ефективності організації навчального процесу. Також у навчальному процесі необхідно вивчати й узагальнювати вітчизняний і закордонний досвід припинення і розкриття контрабанди.

Як ми вже зазначали, боротьба з корупцією та службовими порушеннями в ДФС України є один з найважливіших напрямів запобігання контрабанді. Для

цього мають застосовуватися заохочувальні, профілактично-роз'яснювальні, організаційні, контрольні та інші заходи. На нашу думку, якнайкращим чином інтенсифікує боротьбу з контрабандою створення правового механізму майнового заохочення відповідних посадових осіб у ефективному запобіганні контрабанді, швидкому, безсторонньому та повному розслідуванні і притягненні винних до відповідальності.

Для вирішення проблеми матеріального забезпечення і стимулювання боротьби з контрабандою, вважаємо, необхідно розробити і прийняти Положення про порядок розподілу та використання грошових коштів, отриманих від реалізації конфіскованих за постановами і рішеннями судів предметів, вилучених митними органами, на зміцнення матеріально-технічного забезпечення правоохоронних органів та заохочення їх працівників. У цьому документі слід передбачити преміювання працівників, завдяки зусиллям яких було виявлено і припинено вчинення контрабанди, у розмірі декількох відсотків від вартості предмета контрабанди. У випадку вилучення історичних чи культурних цінностей, вони безкоштовно передаються в музеї або релігійні організації, а преміювання працівників, які затримали контрабандно переміщувані предмети культурного надбання, має здійснюватися за рахунок коштів, отриманих від реалізації інших конфіскованих предметів контрабанди.

В цілому механізм матеріального заохочення в боротьбі з контрабандою як зазначає зарубіжний дослідник В. Слєпченко не є новим, зокрема він існував ще в Російській імперії. За царювання Єлизавети Петрівни митник отримував четверту частину від виявленої ним контрабанди. Половина від кількості виявленого передавалася інформаторам [234, с. 3].

Зокрема, згодом митник, який виявив контрабандний товар, одержував премію в розмірі 17 % від вартості затриманого, що на нашу думку, є універсальним прикладом заохочувальної системи, по-перше, працівники митних органів особисто зацікавлені у припиненні контрабанди; по-друге, давати хабар у розмірі понад 17 % вартості незаконно переміщуваних предметів здебільшого просто не вигідно контрабандистам. Отож досить ефективно

здійснювалося запобігання хабарництву і використанню митниками свого службового становища всупереч інтересам служби. Заохочення майнового характеру містилося навіть в законодавстві перших років радянської влади – в Положенні Ради Народних Комісарів від 30 серпня 1921 р. «Про заходи боротьби з контрабандою та про натуральне преміювання за затримані товари».

Профілактично-роз'яснювальна робота серед працівників митниць полягає у проведенні бесід з метою підвищення пильності при виконанні службових обов'язків, недопущення ними протиправних дій, інформування особового складу ДФС України про відповідальність за службові злочини, корупційні діяння, порушення спеціальних обмежень, установлених для державних службовців, а також про стан дотримання законності в митних органах, спеціалізованих митних установах та організаціях, про результати службових розслідувань і наслідки правопорушень, учинених митниками [59, с. 136].

Серед організаційних заходів боротьби з корупцією та службовими порушеннями в ДФС України можна назвати, зокрема, ротацію персоналу, тобто переміщення працівників по службі зі зміною функціональних обов'язків. Метою цього заходу є протидія розвитку «клановості», корумпованості та вступу службовців в контрабандні організовані злочинні угруповання. При цьому необхідно відзначити доцільність ротації керівного складу митних органів і шкідливість ротації спеціалістів, оскільки це перешкоджає вдосконаленню їх кваліфікації, перериває накопичення ними досвіду.

Для посилення контролю над окремими підрозділами ДФС України доцільно створювати оперативні групи для проведення незапланованих, раптових перевірок митних органів з метою встановлення й виявлення причин, що призводять до порушень чинного законодавства, зловживань службовим становищем посадовцями митних органів, методів втягування окремими правопорушниками й організованими злочинними угрупованнями працівників митних органів у протиправну діяльність. До таких перевірок слід залучати найбільш кваліфікованих працівників. Особлива увага має приділятися

належній кадровій роботі, вдосконаленню системи протидії проникненню на службу в митні органи осіб з низькими діловими й моральними якостями, а також пов'язаних з кримінальними елементами. У зв'язку із впровадженням електронних декларацій ефективність запобігання корупційним діям має стати на новий рівень завдяки контроль за доходами й витратами посадовців ДФС України та їх близьких родичів.

До боротьби з корупцією в митних органах варто залучати й інші відомства, зокрема, прокуратуру, оскільки практика відомчого контролю і прокурорського нагляду підтверджує, що відомчий контроль є малоефективним у боротьбі з грубими порушеннями закону, які мають ознаки кримінального правопорушення. Працівники прокуратури відмічають, що різні відомства, як правило, завжди тлумачать законодавство на свою користь, тому має статися щось надзвичайне, щоб матеріали відомчої перевірки були передані в прокуратуру [59, с. 138].

З метою недопущення переміщення предметів контрабанди поза митним контролем слід удосконалити діяльність ДПС України і вирішити питання правового оформлення й належного облаштування державного кордону. Кордони України нарешті повинні перестати бути «прозорими» для контрабандистів, враховуючи інтеграцію України до ЄС, потрібно приділити увагу європейському досвіду реформування органів прикордонної охорони. Наприклад, починаючи з 1994 р., прикордонну службу Угорщини поступово було переведено на професійну основу комплектування. Працівники цієї служби були прирівняні у правах до поліції, а в деяких питаннях навіть отримали більші повноваження. У Польщі охорону кордону здійснює спеціальний правоохоронний орган – Прикордонна варта. До законодавства були внесені зміни, що значно розширили її повноваження. На озброєння Прикордонної варти надійшла сучасна малогабаритна автоматична зброя, легкі гелікоптери й літаки, міні-всюдиходи, тепловізори, мобільні криміналістичні лабораторії. У Словаччині у 1993 р. створено прикордонне відомство, до компетенції якого належить не лише охорона державного кордону, але й

регулювання міграційних процесів, зокрема надання віз іноземним громадянам [235, с. 31].

Для запобігання контрабанди зусиль лише ДФС України замало. Отже, необхідне покращити взаємодію правоохоронних органів, що провадять протидію цьому кримінального правопорушення. Науковцями встановлено, що ефективність діяльності по розкриттю й розслідуванню кримінальних правопорушень залежить не тільки від професійної підготовки, кваліфікації й досвіду слідчого, оперативного працівника та експерта-криміналіста, а й від реального втілення цих якостей у конкретних практичних діях, організованості і взаємодії.

Важливим питанням протидії контрабанді є співпраця правоохоронних та інших державних органів з різноманітними громадськими, релігійними організаціями, науковими установами та окремими громадянами, які займають активну позицію в житті суспільства. Заходами такої співпраці ми визначаємо наступні: 1) проведення науково-практичних конференцій із проблем контрабанди із залученням вчених, практичних працівників контролюючих та правоохоронних органів, представників закладів культури, релігійних та громадських організацій, комерційних структур; 2) надання консультаційної допомоги установами культури, лабораторіями, експертними організаціями та об'єднаннями з метою здійснення ідентифікації, проведення експертизи культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, радіоактивних або вибухових речовин, зброї та боєприпасів, спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації; 3) спільне проведення правоохоронними органами, науковими установами та недержавними організаціями досліджень з метою пошуків шляхів подолання контрабанди; 4) повідомлення громадянами та представниками недержавних організацій правоохоронних органів про недоліки в сфері охорони культурного надбання та боротьби з корисливими посяганнями на нього; 5) залучення для розшуку викрадених та контрабандно вивезених культурних цінностей недержавних організацій (наприклад, підрозділів страхових компаній); 6) залучення на добровільних засадах

підприємницьких структур та їх об'єднань до фінансування розробки інноваційних технологій митного контролю та боротьби з контрабандою; створення з цією метою спеціальних фондів.

Варто зазначити, що вказані способи співпраці з метою запобігання контрабанди не обмежені, враховуючи, що у боротьбі з нею також важливу роль відіграють заходи міжнародного співробітництва. За своєю суттю контрабанда є кримінальним правопорушенням міжнародного характеру, тобто діянням, передбаченим міжнародними угодами, що не належить до злочинів проти людства, але посягає на нормальні відносини між державами, наносить шкоду їх мирній співпраці у економічних, соціально-культурних та інших відносинах, а також організаціям і громадянам. Окрім того, контрабанда часто характеризується високим ступенем організованості, технічної оснащеності й розгалуженими міжнародними зв'язками.

Усвідомлюючи транснаціональний характер цього кримінального правопорушення, можна зробити висновок про неможливість ефективної боротьби з ним без використання міжнародного співробітництва. Так, наказом ДМС України від 6 липня 2005 р. № 639 було затверджено Порядок направлення запитів Державної митної служби України до митних служб іноземних держав або їхнього інформування [236, с. 77].

Оскільки досить часто контрабанду вчиняють працівники іноземних дипломатичних установ, вважаємо необхідним проведення міжурядових переговорів щодо цього питання і внесення змін у міжнародні угоди для обмеження кола осіб, яким надається митний імунітет. Як варіант можна передбачити особливий порядок проведення митного контролю цих осіб.

Що стосується практичного співробітництва правоохоронних органів різних країн, то міжнародно-правовими актами докладно регулюється лише боротьба з контрабандою наркотиків. Боротьба ж з контрабандою інших предметів, зокрема культурних цінностей, значно менше регламентована й вимагає повнішої правової бази [237, с. 330].

Тому співпраця ДФС України з митними службами іноземних держав має

відбуватися в рамках багатосторонніх міжнародних митних угод та двосторонніх міжурядових угод про співпрацю в митних справах. Завдяки такій процедурі забезпечується направлення й опрацювання запитів про отримання інформації, необхідної для проведення розслідувань порушень митних правил. Особливо важливим є налагодження співпраці митних, правоохоронних і контролюючих органів суміжних з Україною країн, оскільки в умовах деякої «прозорості» кордонів України з цими країнами лише зусиллями ДФС України неможливо запобігти всьому обсягу контрабандних виявів.

Нам вдалось виокремити окремі напрями міждержавного співробітництва митних і правоохоронних органів, зокрема: 1) здійснення спільних наукових досліджень для розробки заходів боротьби з контрабандою; 2) обмін зразками бланків дозвільних документів і відбитків печаток з метою запобігання переміщенню по фальшивих документах; 3) активізація роботи по розшуку й поверненню незаконно вивезених предметів культури й мистецтва; 4) в разі затримання незаконно переміщуваних предметів – негайне повідомлення держави, з якої вони незаконно вивозяться; 5) створення спільних груп для боротьби з контрабандою культурних цінностей; 6) спільна підготовка кадрів і підвищення їх кваліфікації; 7) обмін досвідом використання технічних засобів контролю, спеціально тренуваних собак; 8) проведення нарад і семінарів з метою обміну досвідом роботи.

«З огляду на викладене, ми не можемо оминати увагою дослідження науковців, які вивчали теоретичні аспекти індивідуального рівня запобігання злочинам. Так, індивідуальна профілактика кримінальних правопорушень ученими-кримінологами визначається по-різному. Різноманітність підходів обумовлено, по-перше, хронологічними рамками тієї чи іншої наукової позиції (за радянських часів або за часів незалежності), по-друге, набором елементів щодо цього рівня запобігання злочинам».

Знанням українським кримінологом, академіком А. П. Закалюком, індивідуальну профілактику кримінальних правопорушень визначено як «діяльність державних органів і громадськості у виявленні осіб, що своєю

поведінкою засвідчили схильність до кримінальних правопорушень, і спрямування на них попереджувального впливу засобами виховання, допомоги, контролю, який здійснюється з метою усунення чи нейтралізації конкретних причин і умов, що сприяють злочинам, за допомогою заходів, що не мають характеру покарання» [212, с. 63–64].

Тож, говорячи про індивідуально-профілактичне запобігання, варто мати на увазі про взаємопов'язаність заходів запобігання не тільки з типовою характеристикою особи, що вчинила злочин та можливими причинами злочинності, а й певними правовими позиціями особистості, умовами її становлення. Індивідуальний профілактичний вплив варто забезпечувати тоді, коли відомі цілі та наміри такої особи, зрозумілі й оцінені його мотиви злочинної поведінки.

Індивідуально-профілактичні заходи викликають найбільшу кількість питань, що пов'язано з усіма складнощами індивідуалізованого запобіжного впливу на суб'єктів або потенційно можливих суб'єктів аналізованого кримінального правопорушення. Тобто, індивідуальне запобігання кримінальних правопорушень є різновидом запобігання злочинності щодо окремо взятої особи. На думку вітчизняного криминолога В. В. Голіни, об'єктом індивідуального запобігання кримінального правопорушення, зокрема й контрабанди, є поведінка та спосіб життя осіб з високою ймовірністю вчинення кримінального правопорушення [237, с. 146].

Запобігання злочинам на індивідуальному рівні – це діяльність державних і громадських організацій по недопущенню вчинення кримінального правопорушення з боку конкретної особи, від якої з великою імовірністю можна очікувати вчинення кримінального правопорушення. Вважаємо, що індивідуальне запобігання контрабанді передбачає цілеспрямований вплив на дві групи суб'єктів: осіб, які з більшою імовірністю за інших, можуть вчинити контрабанду й осіб, які раніше вже хоча б один раз у житті вчиняли контрабанду й були притягнуті за це до кримінальної відповідальності (так звані «постпрофілактичні заходи»), тобто велика ймовірність вчинення

рецидиву (незалежно від того, чи притягалась вона до кримінальної відповідальності чи ні, має судимість чи вона вже погашена або знята) досліджуваного кримінального правопорушення.

Завданням індивідуального запобігання є встановлення не лише осіб, схильних до здійснення злочинних посягань, але й тих осіб, хто негативно на них впливає. Отже, передумовою використання заходів індивідуального запобігання буде своєчасне визначення кола осіб, до яких ці заходи будуть застосовані. Однак стосовно господарських кримінальних правопорушень, до яких належить контрабанда, виявити осіб, схильних до їх вчинення, набагато складніше порівняно з деякими іншими злочинами (хуліганство, розбій тощо).

Пояснення полягає в тому, що господарські злочини, як правило, вчинюються особами з досить високим ступенем освіти та певним суспільним становищем; ці особи не мають яскраво виражених девіантних особливостей в поведінці та способі життя, які дозволили б відрізнити їх від законослухняних громадян. Хоча індивідуальні заходи запобігання контрабанді є необхідною складовою боротьби з цим кримінальним правопорушенням, однак їх реалізація дещо ускладнена, а іноді – навіть неможлива, оскільки контрабанда відноситься до транснаціональних кримінальних правопорушень, а особа правопорушника часто перебуває поза межами України. Крім того, специфіка досліджуваного кримінального правопорушення полягає в незначній кількості кримінальних проваджень цієї категорії та дуже високому рівні латентності.

Характеризуючи заходи індивідуального запобігання, слід звернути увагу на заходи виховного й роз'яснювального характеру. Так, згідно з Положенням про профілактику правопорушень, пов'язаних із здійсненням службової діяльності працівниками митної служби України запобігання правопорушенням на індивідуальному рівні в ДФС України здійснюється у таких формах: 1) індивідуальна профілактична бесіда уповноважених посадових осіб митної служби; 2) обговорення негативних вчинків особи, щодо якої здійснюється профілактичний захід, у присутності керівного та особового складу митного органу, спеціалізованої митної установи чи організації або підрозділу, у якому

вона працює, при необхідності із залученням представників правоохоронних та інших державних органів [238].

Більш того, до військовослужбовців та працівників ДПС України можуть застосовуватися такі методи індивідуальної профілактики як переконання і правозастосування. У випадку якщо заходи переконання не дали запланованого результату, то до вказаних працівників може бути застосовано метод правозастосування, що полягає у використанні організаційних, адміністративних, дисциплінарних або громадських заходів впливу, передбачених законодавством України. Аналогічний метод може бути застосовано до працівників ДФС України. Так, наказом ДМС України № 301 від 3 квітня 2009 р. затверджено Положення про власну безпеку митної служби України, серед їх основних завдань – виявлення й запобігання проявам корупції й іншим зловживанням посадових осіб митних органів і забезпечення безпеки в ДФС України. З цією метою підрозділи внутрішньої безпеки мають право:

а) ініціювати службові розслідування і перевірки з питань, віднесених до їх компетенції;

б) вивчати й оцінювати матеріали службових розслідувань, перевірок стосовно посадових осіб митної служби та їх роботи з точки зору законності й об'єктивності, у разі потреби вносити відповідні пропозиції керівництву Держмитслужби;

в) безперешкодного доступу в будь-які території митної служби, до зон митного контролю та об'єктів митної забезпеченості, а також у встановленому нормативно-правовими актами порядку на пункти пропуску через державний кордон України;

г) запобігати проникненню до особового складу митних органів осіб, які не відповідають вимогам, що висуваються до державних службовців;

д) запобігати, у взаємодії з правоохоронними органами, проявам корупції та іншим зловживанням з боку посадових осіб митного органу [239].

Варто також зазначити, що запобігання контрабанді культурних цінностей на індивідуальному рівні охоплює негласні заходи відповідно до

законодавства про оперативно-розшукову діяльність. Необхідність їх використання обумовлюється тим, що індивідуальне запобігання пов'язане з виявленням конкретних осіб, схильних до вчинення контрабанди. Оперативно-розшукове забезпечення полягає в збиранні інформації про ознаки кримінальних правопорушень, що готуються, осіб, які мають намір їх вчинити, сприяють їх підготовці або криміногенно впливають на оточуючих, умови, якими збираються скористатися зазначені особи. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» одним із її завдань є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства [208].

Водночас припинення кримінальних правопорушень є складовою частиною запобігання і входить до предмету дослідження кримінології. Зокрема, цілком обґрунтованою виглядає думка, що саме оперативно-розшукове запобігання злочинності має найбільше практичне значення.

Завдяки аналізу законодавства та наукових досліджень нами визначено найбільш актуальні оперативно-розшукові заходи для припинення контрабанди, зокрема такими є:

1) оперативне впровадження, тобто проникнення в злочинне угруповання негласного працівника оперативного підрозділу або особи, яка співпрацює з останнім, із збереженням в таємниці достовірних даних щодо їх особистості (п. 8 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»). Цей спосіб отримання інформації передбачає встановлення довірчих стосунків між оперативним працівником, який діє під легендою, і особами, підозрюваними в здійсненні чи готуванні кримінальних правопорушень. Негласні працівники мають впроваджуватися як в організовані злочинні угруповання, що займаються контрабандою культурних цінностей, так і в підрозділи ДФС України з метою виявлення корумпованих службовців;

2) спостереження, тобто негласний контроль за особами, підозрюваними у злочинній діяльності, їх зв'язками, використовуваними ними транспортними засобами, місцями їх знаходження (п. 11 ст. 8 Закону України «Про оперативно-

розшукову діяльність»). Метою цього методу є отримання інформації про ознаки злочинної діяльності, можливих співучасників, місця зберігання знарядь і предметів кримінального правопорушення тощо. Спостереження може бути фізичним (заснованим на візуальному способі), електронним або комплексним, що містить елементи першого й другого [208].

У випадку виявлення ознак готування до вчинення контрабанди правоохоронні органи можуть установити за зловмисниками спостереження до моменту спроби незаконного переміщення предметів через митний кордон, після чого їх викривають; в такому випадку шансів уникнути відповідальності в контрабандистів практично немає.

3) особливе значення для протидії контрабанді має здійснення контрольованих поставок (п. 2 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»). Згідно з п. «і» ст. 2 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності «контрольована поставка» означає метод, при якому допускається вивезення, провезення або ввезення на територію однієї або декількох держав незаконних або таких, що викликають підозри, партій вантажу з відома та під наглядом їх компетентних органів з метою розслідування будь-якого кримінального правопорушення і виявлення осіб, які беруть участь у вчиненні цього кримінального правопорушення [240].

Суть контрольованої поставки полягає у системі прихованого контролю правоохоронних органів за маршрутом переміщення предметів контрабанди та особами, які його здійснюють. Оскільки заходи, пов'язані з контрольованою поставкою, дозволяють виявити не тільки рядових виконавців контрабанди, але й установити всю мережу злочинної організації як організаторів, так і пособників, тому ефективність їх здійснення досить висока. Комплексне використання оперативного впровадження, спостереження, контрольованої поставки та інших заходів дозволяє ефективно припиняти спроби контрабандного вивезення культурних цінностей, не допускаючи вчинення їх незаконного переміщення через митний кордон.

Висновки до розділу 3

1. Встановлено, що контрабанда в Україні є широкомасштабним явищем, що давно переросло свої ранні класичні форми і нині є однією зі складових організованої злочинності у сфері економіки, а наслідки цих дій вразили всі сфери економічної діяльності держави. Отримані дані стосовно запобігання та протидії контрабанді дозволяють припустити про сталість каналів контрабанди та стійких способів її вчинення. Визначено, що серед предметів, визначених у ст. 201 КК України найчастіше вчиняється переміщення через митний кордон зброя або боєприпаси до неї, частини вогнепальної нарізної зброї та культурні цінності. Доведено, що більшість випадків контрабанди вчиняються з використанням корумпованих зв'язків переважно за участю посадових осіб митних органів, органів охорони державного кордону, а також інших контролюючих органів. Крім того, контрабанда нерозривно пов'язана з корупцією в органах влади та управління, а також в судових органах України.

2. Прийшли до висновку, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 201 КК України варто віднести до кримінальних правопорушень з високим рівнем латентності. Латентність не відображає реальний стан, структуру, характер, динаміку контрабанди, істотно спотворює статистичні дані і зменшує ступінь достовірності прогнозів тощо, що не дозволяє повноцінно застосовувати заходи запобігання їй.

3. Значну кількість чинників, а також причин та умов контрабанди, які визначають особливості злочинності в цій сфері. Деякі обставини, що детермінують контрабанду, на цьому ступені розвитку суспільства усунути неможливо. Можливості до їх усунення обмежують об'єктивні (наявний рівень науково-технічного розвитку країни, нестача ресурсів) та суб'єктивні чинники (наприклад, морально-етичні переконання суспільства або міркування політичної доцільності).

4. До психологічних елементів, що формують корисливі мотиви

вчинення контрабанди, ми відносимо низький рівень моральності, патріотизму й національної свідомості неусвідомлення особою повною мірою суспільної небезпечності контрабанди; нехтування інтересами суспільства, правовий нігілізм. Фактори контрабанди можуть не лише обумовлювати вчинення цього кримінального правопорушення, але й бути детерміновані ним.

5. Особистість злочинця, який вчиняє контрабанду, є дуже складним предметом дослідження, який потребує комплексного вивчення, узагальнення та аналізу з позиції юридичної науки, медицини, психології, соціології та інших наук. Особа контрабандиста є складним і багатоаспектним явищем. Така особа являє собою сукупність соціально-типових властивостей та ознак, що характеризуються своєю суспільною неприйнятністю й небезпечністю, зумовили криміногенну мотивацію та кримінальну активність особи й безпосередньо спричинили вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201 КК України.

6. Кримінологічний портрет сучасного контрабандиста можна охарактеризувати так: чоловік середнього віку (від 26 до 40 років) із середньою або вищою освітою, непрацюючий, одружений і має дітей, раніше не судимий, скоює злочин, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 201 КК України, з метою отримання вигоди через митний кордон України та подальшого збуту.

7. Певне значення мають заходи загально-соціального запобігання, які стимулюють розвиток економіки, здійснюють запобіжний вплив опосередковано, через зростання добробуту громадян та країни в цілому. З огляду на це, проведення державних заходів запобігання контрабанді дало б змогу державі: розробити державну кримінологічну програму запобігання контрабанди; уникнути і без того високого рівня латентності вчинення контрабанди; збільшити бюджет фінансування заробітної платні працівникам правоохоронних та митних органів; отримати додаткові кошти для проведення соціально-економічних реформ; зменшити загальний рівень злочинності в Україні.

8. У дослідженні проаналізовано основні заходи спеціально-кримінологічного запобігання контрабанді. Їх можна згрупувати наступним чином. До першої групи належать, першочергові превентивні заходи відносно потенційної контрабанди та потенційних контрабандистів. Друга група заходів дозволить посилити рівень контролю за обігом культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї або боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частин вогнепальної нарізної зброї, а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації. Третя група заходів спрямована на поліпшення діяльності правоохоронних органів стосовно запобігання вчиненню контрабанди в Україні. До четвертої групи ми відносимо заходи удосконалення міжнародного співробітництва, співпраці правоохоронних органів між собою, а також громадських, релігійних організацій в боротьбі з досліджуваним кримінальним правопорушенням.

9. Заходами індивідуального-профілактичного запобігання виражається діяльність державних і громадських організацій по недопущенню вчинення кримінального правопорушення з боку конкретної особи, від якої з великою імовірністю можна очікувати вчинення кримінального правопорушення. Вважаємо, що індивідуальне запобігання контрабанді передбачає цілеспрямований вплив на дві групи суб'єктів: осіб, які з більшою імовірністю за інших, можуть вчинити контрабанду й осіб, які раніше вже хоча б один раз у житті вчиняли контрабанду й були притягнуті за це до кримінальної відповідальності. До найважливіших цих заходів ми віднесли заходи профілактики правопорушень серед працівників ДФС України та ДПС України, оперативно-розшукові заходи, спрямовані на припинення розпочатою злочинної діяльності.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення і нове вирішення наукових завдань стосовно кримінально-правової та кримінологічної характеристики контрабанди в Україні. Основними положеннями, що відображають результати дослідження є такі:

1. Проаналізовано роботи низки радянських вчених і зазначено, що вони та їхні праці встановили фундаментальні засади дослідження кримінальної та кримінологічної характеристик контрабанди, а також запобігання їй. Тому після набуття Україною незалежності у вітчизняній правовій системі від СРСР залишилося теоретико-прикладне розуміння контрабанди та заходів запобігання їй. Водночас завдяки розвитку нових економічних відносин суттєвого збільшився ринок міжнародної торгівлі, що, зі свого боку, призвело до створення нових способів ухилення від митного контролю та, як наслідок, зростанням корупційних виявів тощо. Доведено, що сучасні вітчизняні науковці створили засади для сучасного дослідження кримінально-правових та кримінологічних проблем, зокрема, наукових розвідок стосовно контрабанди як кримінального правопорушення, обігу заборонених предметів, діяльності транснаціональної та організованої злочинності, заходів запобігання окресленим вище явищам. Розкрито авторське поняття та зміст методології дослідження контрабанди.

2. Розкрито, що термін «контрабанда» найчастіше вживається в значеннях: 1) таємне провезення будь-яких предметів через кордон (як правило, провезення відбувається без сплати обов'язкової мита; або ж провезення таких предметів взагалі заборонене); 2) самі товари, цінності, предмети іменуються контрабандою. Обґрунтована необхідність окремого розмежування норм, що визначають кримінальну відповідальність за товарну контрабанду та контрабанду заборонених предметів. Доведено доцільність повернення кримінальної відповідальності за товарну команду та обґрунтована необхідність з чинної редакції ст. 201 КК України прибрати вказівку на

отруйні, сильнодіючі, вибухові речовини, радіоактивні матеріали, зброї або боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частини вогнепальної нарізної зброї, а також спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації, визначивши контрабанду товарів, культурних цінностей, підакцизних товарів, лісоматеріалів або пиломатеріалів цінних та рідкісних порід дерев, лісоматеріалів необроблених. Запропоновано авторське визначення поняття контрабанди.

3. Порівняно норми про кримінальну відповідальність за контрабанду в країнах Митного союзу ЄАЕС та виділено їхні суттєві відмінності. Встановлено, що у кримінальному законодавстві зарубіжних країн не склалося єдиного підходу до питань кримінальної відповідальності за контрабанду. Виділено три основні варіанти встановлення такої відповідальності: у законодавстві не встановлено кримінальну відповідальність за контрабанду; у кримінальному законодавстві встановлена відповідальність за контрабанду окремих предметів, незаконне переміщення через кордон яких представляє особливу суспільну небезпеку для держави; у кримінальному законодавстві передбачена повноцінна система відповідальності за контрабанду. Виділено особливості зарубіжного кримінального законодавства у сфері відповідальності за контрабанду, зокрема на вибір моделі відповідальності за контрабанду не позначається ні географічний принцип, ні віднесення будь-якого конкретного держави до певної правової сім'ї; особливу увагу приділено можливості кримінальної відповідальності юридичних осіб за контрабанду.

4. Встановлено, що законодавець розташував ст. 201 КК України у розділі про кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, тим самим визначивши родовим об'єктом складу контрабанди охоронювані кримінальним законом суспільні відносини щодо забезпечення господарської діяльності в Україні. Доведено, що контрабанда вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї або боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частин вогнепальної нарізної зброї насамперед посягає на суспільні відносини у сфері громадської безпеки, а

не у сфері господарської діяльності як відніс їх законодавець. Обґрунтовано, що об'єктом контрабанди спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації виступають не суспільні відносини у сфері господарської діяльності. Розкрито зміст предметів об'єкту контрабанди.

5. Доведено, що для кваліфікації діяння як контрабанди, обов'язковими для встановлення є дія у вигляді незаконного переміщення через митний кордон України заборонених предметів та місце вчинення цього кримінального правопорушення. До способів приховування предметів від митного контролю варто віднесено використання спеціально виготовлених сховищ (тайників) та інших засобів або способів, що утруднюють виявлення таких предметів; надання одним предметам вигляду інших; подання митному органу як підстави для переміщення предметів підроблених документів чи документів, одержаних незаконним шляхом, або таких, що містять неправдиві відомості щодо найменування предметів. Встановлено, що місцем контрабанди є митний кордон, що збігається з державним кордоном України, за винятком меж території спеціальних митних зон. Визнано, що контрабанда при ввезенні предметів на митну територію України вважається закінченим кримінальним правопорушенням з моменту фактичного перетину предметами митного кордону України. Обґрунтовано визнавати момент до якого особа добровільно може відмовитись від вчинення контрабанди предметів виявляється до моменту висловлення митником законної вимоги про проведення обшуку, оскільки після цього моменту особа усвідомлює неможливість доведення кримінального правопорушення до кінця, якщо у нього будуть знайдені контрабандні предмети.

6. Встановлено, що суб'єкт контрабанди – загальний. Доведено, що притягнення до відповідальності можливе лише у випадку, якщо службова особа вчинила досліджуване кримінальне правопорушення, тільки використовуючи своє службове становище. Вважаємо, що у визначенні форми співучасті у контрабанді не можна обмежитися тільки такою формою як вчинення за попередньою змовою групою осіб, визначивши їхню

організованість шляхом доповнення досліджуваної норми новим положенням про вчинення контрабанди організованою групою або злочинною організацією. Контрабанда може відбуватися тільки з прямим умислом, тобто винний усвідомлює, що здійснює переміщення через митний кордон України предметів, зазначених у ст. 201 КК України і бажає вчинити це кримінальне правопорушення. Мотиви вчинення контрабанди можуть бути різні (здебільшого корисливий мотив), а мета контрабанди – переміщення предметів, зазначених у ст. 201 КК України через митний кордон України.

7. Встановлено, що починаючи з 2018 року відбулося тимчасове зниження кількості розпочатих кримінальних проваджень за фактами контрабанди (у 2016 році відкрито 94 провадження, 2017 – 102, 2018 – 125, 2019 – 112, 2020 – 112), однак наразі тенденція набула певної сталості. Визначено, що серед предметів, визначених у ст. 201 КК України найчастіше вчиняється переміщення через митний кордон зброя або боєприпаси до неї, частини вогнепальної нарізної зброї та культурні цінності. Зазначено, що більшість випадків контрабанди вчиняються з використанням корумпованих зв'язків переважно за участю посадових осіб митних органів, органів охорони державного кордону, а також інших контролюючих органів. Крім того, контрабанда нерозривно пов'язана з корупцією в органах влади та управління, а також в судових органах України. Доведено, що контрабанда відноситься до кримінальних правопорушень з високим рівнем латентності.

8. Визначено, що основними причинами контрабанди треба назвати ті негативні соціальні явища і процеси, що викликають зазначені деформації свідомості особи. Такими обставинами, на нашу думку, є: а) недоліки процесу виховання особи на різних ступенях соціалізації; б) недоліки державної інформаційної політики; в) негативні обставини матеріального характеру (зубожіння окремих верств населення, дорожнеча ліків і медичної допомоги, безробіття тощо). Серед найбільш небезпечних умов вчинення контрабанди в Україні названо корупцію в митних і правоохоронних органах, причому підкреслимо, що це явище досить поширене. Подекуди відбувається навіть

«зрощування» окремих працівників митних і правоохоронних органів з організованою злочинністю. Недостатня облаштованість і невирішеність усіх питань правового статусу кордонів України з суміжними країнами дозволяють контрабандистам безперешкодно переміщувати культурні цінності через митний кордон. Наявність прогалин у професійній підготовці працівників митних і правоохоронних органів, слабка взаємодія цих структур значно обмежують їх можливості в боротьбі з цим злочинним явищем.

9. Названо контрабанду топовим «чоловічим» кримінальним правопорушенням, хоча за останні роки спостерігається зростання питомої ваги злочинців жіночої статі серед контрабандистів. За статевою ознакою переважають злочинці-чоловіки (понад 70%). За віковою ознакою найбільш криміногенним виявився вік 36–40 років. Найбільшу чисельність злочинців становлять громадяни України, потім – суміжних з Україною країн, далі – громадяни ЄС. Серед останніх найбільший відсоток контрабандистів мають громадянство Польщі. Понад 40% серед контрабандистів на момент вчинення кримінального правопорушення були безробітними. Досить високий освітній рівень осіб, які вчинили досліджуваний злочин, пояснюється тим, що для успішного продажу предмета контрабанди зловмисникові бажано володіти знаннями про його цінність і вартість.

10. Запропоновано заходи загально-соціального запобігання контрабанді, що полягають у зменшенні соціальних суперечностей та зниженні рівня безробіття, підвищенні якості життя населення, створенні умов для законного отримання громадянами достатніх для утримання сім'ї прибутків, в оздоровленні морального клімату в суспільстві тощо. Проаналізовано основні заходи спеціально-кримінологічного запобігання контрабанді, що поділені на чотири групи: 1) першочергові превентивні заходи відносно потенційної контрабанди та потенційних контрабандистів; 2) посилення рівня контролю за обігом культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї або боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частин вогнепальної нарізної

зброї, а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації; 3) поліпшення діяльності правоохоронних органів стосовно запобігання вчиненню контрабанди в Україні (удосконалення форми й засобів митного контролю; забезпечення ДМС України відповідними технічними та іншими засобами; розвиток кінологічної служби; постійне підвищення професійного рівня митників тощо); 4) заходи удосконалення міжнародного співробітництва, співпраці правоохоронних органів між собою, а також громадських, релігійних організацій в боротьбі з досліджуваним кримінальним правопорушенням. До заходів індивідуально-профілактичних заходів запобігання контрабанді належить: а) виховна й роз'яснювальна робота митних і правоохоронних органів (здійснення індивідуальних профілактичних бесід, обговорення негативних вчинків конкретної особи тощо); б) застосування правозастосовчого методу (використання організаційних, адміністративних, дисциплінарних або громадських заходів впливу до особи, від якої можна очікувати вчинення цього правопорушення; в) негласні оперативно-розшукові заходи (оперативне впровадження, спостереження, контрольоване постачання тощо), що допоможуть установити осіб, схильних до вчинення контрабанди, й ефективно припинити розпочате кримінальне правопорушення.

11. Обґрунтовано необхідність внесення змін і доповнень до КК України стосовно удосконалення правового регулювання застосування кримінально правової норми, що передбачає кримінальну відповідальність за контрабанду:

– ст. 201 викласти в такій редакції:

«Переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, у великому розмірі товарів чи інших предметів, зокрема заборонених або обмежених до переміщення через митний кордон товарів, речей і цінностей, щодо яких встановлено спеціальні правила переміщення через митний кордон, за винятком зазначених у ст. 262, 305, 359 цього Кодексу, лісоматеріалів або пиломатеріалів цінних та рідкісних порід дерев, лісоматеріалів необроблених, а також інших лісоматеріалів, заборонених до вивозу за межі митної території

України (контрабанда)

карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років»;

- ст. 201 ¹ виключити;
- ст. 305 доповнити словосполученням *«отруйні та сильнодіючі речовини»;*
- ч. 1 ст. 262 після слова «вимагання» доповнити символом та словом *«контрабанда».*
- назву та ч. 1 ст. 359 викласти в такій редакції:

*«Стаття 359. **Контрабанда**, незаконні придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів отримання інформації*

*1. **Контрабанда**, незаконне придбання або збут спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, а також незаконне їх використання».*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Максимов О. В. Правове регулювання протидії контрабанді: історія питання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 4. С. 308–319.
2. Трусів С., Гальський К. Як формувалася митниця за царських часів. *Вісник України: офіційно про податки*. 2014. Вип. 32. URL: <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/7395> (дата звернення: 05.06.2021).
3. Про кримінальну відповідальність за державні злочини: Закон Верховної Ради СРСР від 25.12.1958 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v2151400-91> (дата звернення: 05.06.2021).
4. Кримінальний кодекс України: Закон УРСР від 28.12.1960 р. № 2005. URL: http://search.ligazakon.ua/l_d2.nsf/link1/KD006.html (дата звернення: 05.06.2021).
5. Паламарчук Г. В. Кримінологічні засади запобігання правопорушенням, пов'язаним із переміщенням товарів/предметів через митний кордон, на сучасному етапі в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2021. 242 с.
6. Контрабанда: засоби попередження та протидії: навчальний посібник / М. І. Камлик та ін.; ред. Я. Ю. Кондратьєв, Б. В. Романюк; Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президенті України, Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю. Київ: МІВВІЦ, 2001. 116 с.
7. Омельчук О. М. Контрабанда за кримінальним правом України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2002. 20 с.
8. Процюк О. В. Кримінальна відповідальність за контрабанду: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2006. 251 с.
9. Гайворонський Є. П. Контрабанда культурних цінностей: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2009. 19 с.

10. Сіленко В. В. Кримінальна відповідальність за контрабанду: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2009. 20 с.
11. Сорока С. О. Контрабанда наркотичних засобів: проблеми протидії: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2010. 231.
12. Базярук І. М. Кримінологічна характеристика та запобігання контрабанді в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2013. 17 с.
13. Кравченко О. О. Кримінально-правова характеристика контрабанди (ст. 201 КК України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпропетровськ, 2010. 20 с.
14. Паламарчук Г. В. Кримінологічні засади запобігання правопорушенням, пов'язаним із переміщенням товарів/предметів через митний кордон, на сучасному етапі в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / НУ «Одеська юридична академія». Одеса, 2021. 20 с.
15. О. І. Хараберюш. Протидія контрабанді в Україні. Оперативно-розшуковий аспект. Київ. 2015. 416 с.
16. Барановська Т. В. Становлення та розвиток кримінальної відповідальності за контрабанду в Україні: історико-правовий аспект / Т. В. Барановська // Правова позиція, № 1 (38), 2023. С. 5-10.
17. Бондареко О. С. Контрабанда валютних цінностей та товарів комерційного призначення як способи легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом / О.С. Бондареко, Ю.І. Складар // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки». 2020. Том 31 (70). Ч. 3. № 2. С. 22–26.
18. Ладанюк А. П. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. / А. П. Ладанюк, Л. О. Власенко та ін. - Київ : Ліра-К, 2018. 352 с.
19. Богатирьов А. І. Запобігання професійній деформації у персоналу місць несвободи: монографія / за заг. ред.. доктора психологічних наук,

професора Медведєва В. С. Київ: ВД «Дакор», 2016. 198 с.

20. Кульман М. С. Юридична наука: проблеми методології. Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2011. 492 с.

21. Новосад Ю. О. Прокуратура України як учасник кримінально-виконавчої діяльності: монографія. Луцьк: ПрАТ «Волинська друкарня» 2019. 426 с.

22. Нетяга В. В., Богатирьова О. І. Методологічні засади дослідження контрабанди в Україні: поняття та зміст. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. № 6. Том 2. 2019. С. 25–31.

23. Комісарчук Р. В. Епістемологічні основи криміналістики. Jurnalul juridic national: teorie și practică. №2-1(30). 2018. Одеса. С. 163-167.

24. Меркулова В.О., Гритенко О.А. Теоретико-методологічні проблеми кримінального права та законодавства. Навчальний посібник. Одеса: ОДУВС, 2021. 240 с.

25. Баранова Ю. О. Методологічні правила порівняльно-правових досліджень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Баранова Юлія Олегівна. - Одеса, 2015. 193 с.

26. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. 4-те вид., допов. і перероб. Київ: Алерта, 2013. 524 с.

27. Копча В. В. Методологія дослідження правового явища: поняття, структура, інструментарій. Часопис Київського університету права. №1. 2020. Київ. С. 54-58.

28. Козаченко О. В. Архітектоніка кримінально-правового впливу: поняття, властивості та система кримінально-правових заходів. Вісник Асоціації кримінального права України, 2017, № 1(8). С. 22-40.

29. Тімофєєва Л.Ю. Гуманістична парадигма кримінального права України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Тімофєєва Лілія Юріївна. Одеса, 2018. 277 с.

30. Житний О. О. Кримінальне право України в міжнародному вимірі (порівняльно-правовий аналіз): монографія. Харків: Одісей, 2013. 376 с.

31. Колодін Д. О., Степаненко О. В. Щодо питання методології наукових досліджень проблем кримінального права. Київський часопис права, (1). 2023. С. 289-293.

32. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Ю. В. Баулін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2010. 456 с.

33. Волошин В. І. Боротьба з контрабандою на прикордонних територіях як інструмент зміцнення економічної безпеки держави. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2014. Вип. 4 (108). С. 56–64.

34. Український тлумачний словник: близько 250 000 слів / укл. та гол. ред. В. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2016. 1692 с.

35. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2016, 2017, 2018, 2019, 2020 рр. Офіс Генерального прокурора: вебсайт. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=114368&libid=100820&c=edit&c=fo (дата звернення: 05.06.2021).

36. Юрченко В. О. Кримінологічна характеристика запобігання контрабанді в Україні. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції Спецвипуск, ч. 2. Дніпро. 2017. С. 209-212.

37. Дячкін О. П. Суспільна небезпечність контрабанди і правова відповідальність за її вчинення. Форум права. № 1. Харків. 2012. С. 281–288.

38. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Про рекриміналізацію товарної контрабанди в контексті євроінтеграційних прагнень України. Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка. Вип. 3 (95). Львів. 2021. С. 75-93.

39. СБУ викрила рекордну контрабанду героїну до Євросоюзу. Укрінформ: вебсайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3166505-sbu-vikrila-rekordnu-kontrabandu-geroinu-do-evrosouzu.html> (дата звернення: 05.06.2021).

40. Гриньків О. Кримінально-правове удосконалення охорони державного кордону як складової забезпечення національної безпеки. Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової

діяльності: тези IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 26 лютого 2021 р.). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2021. 756 с.

41. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 05.06.2021).

42. МВС розробило проект Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України. Портал МВС: вебсайт. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/press-center/news/mvs-rozrobilo-proekt-strategiyi-gromadskoyi-bezpeki-ta-civilnogo-zaxistu-ukrayini-arsen-avakov> (дата звернення: 05.06.2021).

43. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності: Закон України від 15.11.2011 р. № 4025-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4025-17/ed20210417> (дата звернення: 05.06.2021).

44. Яланський О. С. «Товарна» контрабанда в Україні – щодо доцільності криміналізації. Молодий вчений. Одеса. 2017. № 11. С. 1034–1038.

45. Каменський Д. До питання про доцільність рекриміналізації «товарної контрабанди». Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: тези IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2021. 756 с.

46. Каменський Д. В. Про необхідність рекриміналізації «товарної» контрабанди (порівняльно-правовий аспект). Сучасний стан та перспективи розвитку митних правовідносин в Україні: колективна монографія / за заг. ред. Д. В. Приймаченка. Дніпро : Видавничий дім «Гельветика». 2018. 272 с.

47. Кухар В.В. Декриміналізація «товарної» контрабанди: теорія та практика. Університетські наукові записки. Хмельницький. 2013. № 3. С. 408–412.

48. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5.04.2001 р. № 2341-

III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 17.03.2021).

49. На Волині в автомобілі митника знайшли понад \$ 700 тисяч. Укрінформ: вебсайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3258941-na-volini-v-avtomobili-mitnika-znajsli-ponad-700-tisac-dbr.html> (дата звернення: 05.06.2021).

50. Скільки недоотримує бюджет України через контрабанду на митниці. 24 Економіка: вебсайт. URL: https://economy.24tv.ua/skilki-nedootrimuye-byudzheth-ukrayini-ekonomichni-novini-ukrayini_n1606262 (дата звернення: 05.06.2021).

51. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: особливості кримінальної відповідальності. Вісник Асоціації кримінального права України. Харків. 2014. № 1 (2) С. 169–175.

52. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо криміналізації контрабанди товарів та підакцизних товарів, а також недостовірного декларування товарів: від 23.04.2021 р. № 5420. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71756 (дата звернення: 05.06.2021).

53. Про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства: міжнародна конвенція від 09.06.1977 р. № 995_926. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_926 (дата звернення: 05.06.2021).

54. Гайворонський Є. П. Контрабанда культурних цінностей: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2009. 212 с.

55. Shugauang Z., Zhang Y., Wan Z. Maesuring the costs of protection in China. Washington, 1998. P. 63–65.

56. Лугіна Н. А., Жук Ю. О. Організаційно-правові засоби боротьби з контрабандою. Науковий юридичний журнал «Правові новели», №13.

Миколаїв. 2021. С. 112-117.

57. Criminal Law of the People's Republic of China: ad. on 1.07.1979. URL: <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/MONOGRAPH/5375/83719/F869660960/CHN5375.pdf> (дата звернення: 05.06.2021).

58. Звірко О.Є. Кримінальна відповідальність за контрабанду/ О.Є. Звірко // Проблеми взаємодії суспільства та держави у сучасному правовому просторі : збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції «Актуальна юриспруденція», 2014. С. 186-190.

59. Карелін В. В. Запобігання контрабанді наркотичних засобів. Кримінологія, №2. Підприємництво, господарство і право. Київ. 2021. С. 226-230.

60. Strafgesetzbuch von Deutschland on 13 November 1998. Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz: вебсайт. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/index.html (дата звернення: 05.06.2021).

61. Нетяга В. В., Богатирьова О. І. Кримінальна відповідальність за контрабанду за законодавством республіки Сан-Марино. Гуманітарна наука XXI століття: сучасні виклики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук: матеріали заочної міжнар. наук.-практ. конф. (Чернігів, 06 листопада 2020 р.) / гол. ред.: О. М. Тогочинський; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС України, 2020. С. 134–137.

62. Swiss Criminal Code: Federal Act of 21 December 1937 SR 311.0. URL: <https://www.admin.ch/opc/en/classifiedcompilation/19370083/201903010000/311.0.pdf> (дата звернення: 05.06.2021).

63. Netyaga V. Some aspects of international practice preventing and countering smuggling. *Norwegian Journal of development of the International Science*. № 48/2020. P. 31–35.

64. Кричун Ю. А. Відповідальність за контрабанду наркотиків за законодавством деяких країн Європи. Актуальні правові та гуманітарно-економічні проблеми в період реформування демократичного суспільства:

збірник тез VI Всеукраїнської науково-практичної конференції. Кропивницький : ПВНЗ КІДМУ, 2017. С. 33-36.

65. Калашников В. М. Правові та організаційні засади митної політики США. Правова позиція, №1 (16). Дніпро. 2016. С. 59–67.

66. Revenu (Quebec, Ministere des Finances. Memoire present a la Commission des finances publiques sur l'etude des mesures pour contrer la consommation de tabac de contrebande. Quebec: Revenu Quebec et Ministere des Finances, 2011. 62 p.

67. Паламарчук В. Г. Контрабанда – транснаціональний чи трансграничний злочин: визначення понять. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України, №21. Одеса. 2019. С. 87–93.

68. Nadig A. Human smugglings, National security, and refugee protection // Journal of refugee studies. Vol. 15. № 1. P. 1–25

69. Obokata T. Smuggling of human Beings from a Human Rights Perspective: Obligations of Non-State and State Actors under International Human Rights Law. *International Journal of Refugee law*. 2005. № 17. P. 394–415.

70. Панова М. І. Кваліфікація злочинів. Право. Харків. 2016. 356 с.

71. Мельник Р. І. Проблеми визначення родового об'єкта злочинів проти правосуддя. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. № 1. Київ. 2014. С. 100–107.

72. Кирбят'єв О. О. Об'єкт злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. № 37. Одеса. 2019. С. 126-128.

73. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві: монографія. Харків, 2016. 256 с.

74. Колос С. С. Об'єкт злочину у науці кримінального права. Підприємство, господарство і право, № 11. Київ. 2018. С. 196-199.

75. Самофалов Л. П., Самофалов О. Л. Теоретичні аспекти знань про

склад правопорушення та їх практичне значення. Порівняльно-аналітичне право, №1. Ужгород. 2020. С. 56-60.

76. Вітко О. Ю. Теоретичні аспекти об'єкта і предмета злочину. *Dictum Factum*, №1 (6). Київ. 2020. С. 111-120.

77. Кримінальне право України. Загальна частина: навчальний посібник / В. М. Трубников та ін.; за заг. ред. В. М. Трубникова. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. 444 с.

78. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-е вид., переробл. та доповн. Київ: ВД «Дакор», 2019. 1387 с.

79. Бандурка І. О. Об'єкт злочину як кримінально-правова категорія. *Право.ua*, №2. Київ. 2015. С. 70–75.

80. Шевчук В. В., Охман О. В. Об'єкт злочину за кримінальним правом України. *Університетські наукові записки*. 2006. № 2. С. 234–239.

81. Кириченко О. В. Громадська безпека як об'єкт кримінально-правової охорони. *Право і суспільство*. 2012. № 3. С. 185–190.

82. Мирошниченко Н. А. Об'єкт та предмет кримінально-каранної контрабанди. Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 19 травня 2017 р.). У 2-х т. / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса: ВД «Гельветика», 2017. Т. 2. С. 211–213.

83. Нетяга В. В. Проблема визначення об'єкта контрабанди у чинному законі про кримінальну відповідальність. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2. С. 200–205.

84. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / С. В. Албул та ін.; за ред. д.ю.н., проф. О. В. Меркулової, д.ю.н., доцента В. Я. Конопельського. Одеса, 2017. 430 с.

85. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності. Київ: Юридична практика, 2003. 923 с.

86. Бобошко О. М. Особливості кримінальної відповідальності за контрабанду. *Science and practice, actual problems, innovations*. Amsterdam. 2022.

87. Варава В. В., Варакута А. В., Коваленко К. В. Порівняльна характеристика кримінальної відповідальності за контрабанду в США та Україні. Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції Дніпро. 2021. С. 164-166.

88. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02> (дата звернення: 05.06.2021).

89. Кравченко О. Кримінально-правові норми про контрабанду потребують реконструкції. *Вісник Верховного Суду України*. 2001. № 1. С. 50–54.

90. Омельчук О. М. Контрабанда за кримінальним правом України: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.08. Львів, 2002. 240 с.

91. Горпинюк О. В. До питання про вдосконалення нормативного регулювання відповідальності за контрабанду за КК України. Міжнародне та національне законодавство: способи удосконалення. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Дніпро. 2017. С. 163-166.

92. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: особливості кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1(2) С. 169–175.

93. Гуторова Н.О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України: монографія. Харків: Вид-во Національного Університету внутрішніх справ України. 2001. 321 с.

94. Саско О. І. Генеза кримінальної відповідальності. *Історико-правовий часопис*, № 1(3). Волинь. 2014. С. 107 – 111.

95. Вознюк А. А. Кримінальне право України. Загальна частина: конспект лекцій / вступне слово д.ю.н., проф. О. О. Дудорова. Київ: Нац. акад. внутр. справ, «Освіта України», 2016. 236 с.

96. Нетяга В. В. Проблема визначення об'єкту контрабанди у чинному законі про кримінальну відповідальність. Вісник Пенітенціарної асоціації України, №1 (15). Київ. С. 92-101.

97. Музика А. А., Лащук Є. В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання: монографія. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. 192 с.

98. Кириченко О. В. Громадська безпека як об'єкт кримінально-правової охорони. Право і суспільство, № 3. Дніпро. 2020. С. 185–190.

99. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (дата звернення: 05.06.2021).

100. Конвенція про заходи, спрямовані на заборону і попередження незаконного ввезення, вивезення і передачі права власності на культурні цінності від 17 листопада 1970 р.: ратиф. Указом Президії ВР УРСР від 10.02.88 р. № 5396-XI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_186 (дата звернення: 05.06.2021).

101. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей: Закон України від 21.09.1999 р. № 1068-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14> (дата звернення: 05.06.2021).

102. Dėl Kilnojamųjų kultūros vertybių ir antikvarinių daiktų išvežimo iš Lietuvos Respublikos taisyklių ir kilnojamųjų kultūros vertybių ir antikvarinių daiktų, kuriuos išvežant iš Lietuvos Respublikos būtina turėti Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos leidimą, sąrašo patvirtinimo: Nutarimas Lietuvos Respublikos Vyriausybė d. 9 lapkričio 2004 m. № 1424. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.245034/PfjiJobHtZ> (дата звернення: 05.06.2021).

103. Про затвердження Переліків отруйних та сильнодіючих лікарських засобів: наказ Міністерства охорона здоров'я України від 17.08.2007 р. № 490. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1007-07> (дата звернення: 05.06.2021).

104. Про затвердження Великих та особливо великих розмірів отруйних та сильнодіючих лікарських засобів, які знаходяться у незаконному обігу: наказ Міністерства охорона здоров'я України від 31.08.2007 р. № 511 URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1070-07> (дата звернення: 05.06.2021).

105. Про затвердження Переліку небезпечних властивостей та інструкцій щодо контролю за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх утилізацією/видаленням: наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 16.10.2000 р. № 165 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0770-00> (дата звернення: 05.06.2021).

106. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку: Закон України від 08.02.1995 р. № 39/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 05.06.2021).

107. Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії: Закон України від 11.01.2000 № 1370-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1370-14> (дата звернення: 05.06.2021).

108. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 21.08.1998 р. № 622. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98> (дата звернення: 05.06.2021).

109. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю: наказ Служби безпеки України від 12.08.2005 р. № 440. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0902-05/print1414494494558707> (дата звернення: 05.06.2021).

110. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з розроблення, виготовлення спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку, інших засобів негласного отримання інформації, торгівлі спеціальними технічними засобами для зняття інформації з каналів зв'язку, іншими засобами негласного отримання інформації та Порядку контролю за додержанням Ліцензійних умов: наказ Служби безпеки України від 31.01.2011 р. № 35. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0225-11> (дата звернення: 05.06.2021).

111. Використання в кримінальному провадженні відомостей, отриманих

у результаті негласних слідчих (розшукових) дій: наук.-метод. рек. [для підрозд. Нац. поліції України] / [Цуцкірідзе М.С., Мартовицька О.В., Гайду С.В. та ін.]; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Голов. слід. управл. Нац. поліції України. Київ-Харків, 2022. 82 с.

112. Бойко В. М., Багрій-Шахматов Л. В., Попов Г. В. Історія митної справи в Україні. Київ: Видавець Вадим Карпенко, 2002. 52 с.

113. Допілка В. О. Контрабанда спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації. *Митна справа*. 2012. № 2 (80). С. 45–49.

114. Драп'ятий Б. Є. Використання принципу правової визначеності як достатня та необхідна умова для вдосконалення предмету злочину, передбаченого статтею 359 Кримінального кодексу України. *Європейські перспективи*. 2013. № 8. С. 56–60.

115. Процюк О. В. Контрабанда: кримінально-правовий аналіз предмета злочину. *Вісник Верховного Суду України*. 2004. №4. С. 43–46.

116. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / А. А. Васильєв та ін. ; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 428 с.

117. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Є. С. Назимко та ін. / за заг. ред. проф. В. М. Бесчастного та О. М. Джужи. Київ: ВД «Дакор», 2018. 386 с.

118. Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил: постанова Пленуму Верховного Суду України від 03.06.2005 р. № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-05> (дата звернення: 05.06.2021).

119. Вирок Вовчанського районного суду Харківської області від 10 серп. 2017 р., судова справа № 619/1374/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/68250227> (дата звернення: 05.06.2021).

120. Грищук В. Л., Єрмоменко Е. А., Бухтіяров О. А. Бойовий хортинг як засіб професійно-прикладної підготовки правоохоронців до виконання службово-бойових завдань з протидії контрабанді у районах здійснення

операції об'єднаних сил. Протидія незаконному переміщенню товарів в районах здійснення Операції об'єднаних сил: тези доповідей наук.-практ. семінару (Ірпінь, 15 трав. 2020 р.). Ірпінь: Університет ДФС України, 2020. С. 59–74.

121. Вапса Ю.А. Корупційні кримінальні правопорушення: відповідальність та покарання. Матеріали V Міжнародної науково практичної конференції. Харків. 2023. С442-445

122. Вирок Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 23 лист. 2017 р., судова справа № 359/8914/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/70433553> (дата звернення: 05.06.2021).

123. Вирок Надвірнянського районного суду Івано-Франківської області від 28 лют. 2019 р., судова справа № 348/2230/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80185288> (дата звернення: 05.06.2021).

124. Коломієць Н.В., Стеченко К.Л. Співвідношення кримінальної та адміністративної відповідальності за вчинення контрабанди. Сучасне право в епоху соціальних змін: Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Національний авіаційний університет, 26 лютого 2021 р. Тернопіль. 2021. С. 295–297.

125. Титович Н. В. Криміналістична характеристика предмета та способу вчинення контрабанди. Південноукраїнський правничий часопис, №4. Одеса. 2020. С. 97-101.

126. Хараберюш О. І. Криміналістична характеристика злочинів та її значення для оперативно-розшукового забезпечення протидії контрабанді. Вісник Донецького національного університету. 2013. № 2. С. 322–326.

127. Омельчук О. М., Крушинський С. А. Кваліфікація контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, вчиненої у співучасті та за сукупністю з іншими злочинами. Університетські наукові записки, №3-4 (75-76). Хмельницький. 2020. С. 286-296.

128. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ:

Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

129. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. Харків: Право, 2013. 1040 с.

130. Кримінальна відповідальність за контрабанду: національний та міжнародний досвід: монографія. Музика А. А. та ін. Київ: Паливода А. В., 2011. 276 с.

131. Нетяга В. В. Протидія незаконному переміщенню через митний кордон України товарів. Актуальні проблеми юридичної науки та практики у ХХІ столітті : матеріали Міжнар. наук.-практ. Конф. Видавн. дім «Гельветика», 2021. Рівне. С. 98-100.

132. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз злочинів у сфері підприємницької діяльності. Збірник матеріалів III міжнародної науково-практичної конференції «Економічні перспективи підприємництва в Україні». Ірпінь. 2019. С. 178-180.

133. Вирок Оболонського районного суду м. Києва від 4 берез. 2019 р., судова справа № 756/7687/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80282553> (дата звернення: 05.06.2021).

134. Тимошенко А. В. Характеристика сучасних контрабандних схем. Вчені записки Університету «КРОК», №(2 (62)). Київ. 2021. С. 109–114.

135. Вирок Кіровського районного суду м. Дніпропетровська від 11 груд. 2018 р., судова справа № 203/2694/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78466456> (дата звернення: 05.06.2021).

136. Вирок Мостиського районного суду Львівської області від 20 лист. 2012 р., судова справа № 1314/552/2012. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/27655751> (дата звернення: 05.06.2021).

137. Про підприємництво: Закон України від 07.02.1991 р. № 698-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12> (дата звернення: 05.06.2021).

138. Вирок Золочівського районного суду Харківської області від

11 верес. 2014 р., судова справа № 622/781/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/40637706> (дата звернення: 05.06.2021).

139. Орловський Р. С. Інститут співучасті в кримінальному праві України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2019. 519 с.

140. Цивінський О. І. Ознаки службової особи у кримінальному праві України. Соціально-правові студії. Вип. 2 (12). Київ. С. 113-120.

141. Вирок Золочівського районного суду Харківської області від 11 лист. 2019 р., судова справа № 576/1765/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85586658> (дата звернення: 05.06.2021).

142. Андрушко П. П. Службова особа як спеціальний суб'єкт злочину. Юридичний вісник України. 2010. № 24. С. 25–28.

143. Рак С. В. Службова особа як суб'єкт службової недбалості. *Серія Юридичні науки*. 2018. Вип. 1. Т. 2. С. 84–88.

144. Кондратьєва Я. Ю., Максименка С. Д., Романюк Б. В. Психологічні особливості організованих злочинних об'єднань (використання психологічних знань у протидії організованим злочинності): науково-практичний посібник. Національна академія внутрішніх справ України. Київ. 2002. 436 с.

145. Вирок Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 9 лист. 2015 р., судова справа № 359/7282/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/53246201> (дата звернення: 05.06.2021).

146. Ступа В. Ф. Службова недбалість: кримінально-правова та кримінологічна характеристика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2020. 20 с.

147. Вирок Берегівського районного суду Закарпатської області від 14 берез. 2018 р., судова справа № 297/741/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72710849> (дата звернення: 05.06.2021).

148. Про судову практику у справах про хабарництво: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 5. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02> (дата звернення: 05.06.2021).

149. Тютюгін В. І., Гродецький Ю. В., Гізимчук С. В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: навчально-практичний посібник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна. Харків: Право, 2014. 232 с.

150. ККС: зловживання владою або службовим становищем можуть бути визнані лише такі дії посадової особи, які впливають зі службових повноважень. *Українське право*: вебсайт. URL: https://www.ukrainepravo.com/law-practice/practice_court/kks-zlovzhyvannya_vladoyu-abo-sluzhbovym-stanovyshchem-mozhut-buty-vyznani-lyshe-taki-diyi-posadovoyi/ (дата звернення: 05.06.2021).

151. Беньківський В. О. Теоретична характеристика зв'язків співучасників у вчиненні злочину. Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Ужгород. 2019. С. 105-106.

152. Вирок Чернівецького районного суду Вінницької області від 29 черв. 2017 р., судова справа № 138/1752/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/67443668> (дата звернення: 05.06.2021).

153. Степаненко С. В. Регулювання переміщення культурних цінностей через митний кордон України. *Juris Europensis Scientia*. Вип.1. Чернівці. 2023. С. 143-146.

154. Орловський Р. С. Історія розвитку кримінального законодавства про форми співучасті. Питання боротьби зі злочинністю. Вип. 27. Харків. 2014. С. 40-44.

155. Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 22 груд. 2018 р., судова справа № 1-кп\760\1270\18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79570586> (дата звернення: 05.06.2021).

156. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 р. № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19/ed20210417#n230>

157. Біліченко В. В. Інститут співучасті в кримінальному праві. Modern science: innovations and prospects. Proceedings of XII International Scientific and Practical Conference Stockholm, Sweden. 2022. С. 268-271.

158. Вознюк А. А. Час вчинення злочину: актуальні проблеми кримінально-правового розуміння. Підприємництво, господарство і право № 3. Київ. 2019. С. 258-262.

159. Комзюк В. Т., Комзюк, А. А. Актуальні питання вдосконалення законодавства України, яке регулює запобігання і протидію контрабанді, та окремих юридичних складів порушень митних правил. Вісник ХНУВС (№3). Харків. 2018. С. 20-29.

160. Пугач А. О., Рубашенко М. А. Актуальні питання декриміналізації товарної контрабанди з урахуванням природи кримінального правопорушення. Правові горизонти. Вип. 21 (34). Київ. 2020. С. 95-100.

161. Барган С. С. Способи вчинення контрабанди в умовах воєнного стану. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. Вип. 6. Дніпро. 2022. С. 137-143.

162. Кримінологія: підручник / А. М. Бабенко та ін.; за заг. ред. Ю. В. Нікітіна, С. Ф. Денисова, Є. Л. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків: Право, 2018. 416 с.

163. Василевич В. В. Кримінологічна політика України : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 434 с.

164. Богатирьов І. Г. Контрабанда через митний та прикордонний кордон України – загроза економічній безпеці країни. Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: тези Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 3 берез. 2017 р.). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2017. С. 106–108.

165. Курс кримінології: Загальна частина: підручник у 2 кн. / О. М. Джужа та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 352 с.

166. Показники роботи. *Державної фіскальної служби України*: вебсайт. URL: <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/pokazniki-robot> (дата звернення: 05.06.2021).

167. Вісник Кримінологічної Асоціації України: зб. наук. пр. / Харків. нац. ун-т внутр. справ, Кримінолог. асоц. України; голов. ред. О. М. Бандурка. Харків: ХНУВС, 2023. № 1 (28). 215 с.

168. Павленко Т. А. Кримінологія : навч.-метод. комплекс / Т. А. Павленко, М. Г. Корабель ; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2023. 101 с.

169. Статистичні дані з офіційного сайту Державної фіскальної служби України за 2016, 2017, 2018, 2019 рр. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=104403&libid=100820&c=edit&c=fo (дата звернення: 05.06.2021).

170. Лепеха М. О. Аналіз порушень митного законодавства в Україні. Митна безпека: науковий журнал. Ірпінь. 2018. Вип. 2. С. 114–122.

171. Загальні результати діяльності Державної прикордонної служби України за 2019 рік. URL: <https://dpsu.gov.ua/upload/infografika2019nasayt.pdf>. (дата звернення: 05.06.2021).

172. Савчук А. В. Наукова думка XXI ст. про просторово-часові особливості злочинності. Науковий вісник Чернівецького університету. 2013. Вип. № 682. URL: <http://lawreview.chnu.edu.ua/visnuku/st/682/25.pdf>. (дата звернення: 05.06.2021).

173. Стутко О. Щодо поняття латентної злочинності та причин її виникнення. *Історико-правовий часопис*. 2017. Вип. №1 (9). С. 150–156.

174. СБУ вилучила контрабанду на 204 млн гривень та розпочала 47 розслідувань щодо корупції на митниці. *Служба безпеки України*: вебсайт. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-vyluchyla-predmetiv-kontrabandy-na-204-mln-hryven-ta-rozpochala-47-rozsliduvan-shchodo-koruptsii-na-mytnytsi> (дата звернення: 05.06.2021).

175. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід: монографія / В. В. Голіна та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного. Харків: Право, 2017. 284 с.

176. Сметаніна Н. В. «Ціна злочинності» в сучасній кримінології: нові

виклики для суспільства. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. Вип. № 2. С. 207–210.

177. Сметаніна Н. В. Сучасні напрямки запобігання організованим злочинності в Україні. Актуальні проблеми протидії злочинності та корупції: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції. Юрайт, Харків. 2023. С. 140-144.

178. Головкін Б. М. Як стають жертвами злочинів. Проблеми законності. Вип. 136. Харків. 2017. С. 161 – 172.

179. Головкін Б. М. Про детермінацію злочинності. Часопис Київського університету права, № 1. Київ. 2020. С. 274-280.

180. Стратегія боротьби з організованою злочинністю, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80> (дата звернення: 05.10.2023).

181. Гончаренко О. Г. Організована злочинність: економічний підхід. Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави : матеріали Х заочної Всеукраїнської науково-практичної конференції. Чернігів. 2022. С. 53-56.

182. Аналіз обсягів контрабанди в Україні: масштаби, прямі/непрямі втрати бюджету та економіки. *Національна платформа малого та середнього бізнесу*: вебсайт. URL: <https://platforma-msb.org/analiz-obsyagiv-kontrabandy-v-ukrayini-masshtaby-pryami-nepryami-vtraty-byudzhetu-ta-ekonomiky/> (дата звернення: 05.06.2021).

183. World Drug Report 2021. *United Nations Office on Drugs and Crime*: вебсайт. URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/wdr2021.html> (дата звернення: 05.06.2021).

184. Звіт щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2020 рік (за даними 2019 року). Київ, 2020. 56 с.

185. Юрченко В. О. Кримінологічна характеристика запобігання контрабанди в Україні. *Актуальні проблеми юриспруденції. Спеціальний випуск*.

2017. Ч. 2. С.209–212.

186. Даньшин І. М., Голіна В. В., Кальман О. Г., Лисодєд О. В. Кримінологія. Загальна та Особлива частини: підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закладів / за ред. проф. І. М. Даньшина. Харків: Право, 2013. 392 с.

187. Селіванов В. Приватно-правові заходи концепції державної політики захисту прав і свобод людини в Україні. *Право України*. 2007. №11. С. 32–44.

188. Черней В. В. Подолання правового нігілізму – важлива умова розбудови правової держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12 / Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 1999. 20 с.

189. Гайворонський Є. П. Деструктивні аспекти впливу відео-засобів масової інформації на дітей та молодь в контексті інформаційної безпеки держави. *Форми та методи забезпечення інформаційної безпеки держави*: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 13 берез. 2008 р.). Київ, 2008. С. 58–71.

190. Аніщук В. В. Інформаційна безпека як об'єкт посягання злочинів проти основ національної безпеки України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Ужгород. 2023. С. 139-143.

191. Рівень безробіття в Україні. *Мінфін*: вебсайт. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy> (дата звернення: 05.06.2021).

192. Мірошніченко Е. Підвищення кваліфікації співробітників підрозділів по організації боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил – вимога часу. *Вісник Академії митної служби України*. 2019. № 4. С. 92–94.

193. Нетяга В. В. Корупційні вияви й службові зловживання серед митників як чинник контрабанди. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності* : тези IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 26 лютого 2021 р.). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2021. 756 с. С. 186–189.

194. Іванюк Р. Основні етапи соціолого-правового дослідження проблем корупції та хабарництва. *Вісник Академії Генеральної прокуратури України*.

2016. № 9. С. 111–115.

195. Костін М. І. Контрабанда. Доказування обставин вчинення злочину на досудовому слідстві. Київ: Дія, 2013. 185 с.

196. Нетяга В. В. Причини та умови вчинення контрабанди в Україні. *Вісник Академії адвокатури України* Київ : ВЦ Акад. адвокатури України «APress», 2020. Том 17. № 2 (45). С. 85–91.

197. Щербань В. А. Організація боротьби з контрабандою наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів. *Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення*. Київ, 1998. Т. 10. С. 390–397.

198. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 05.06.2021).

199. Маткевич Ю. Ю. Проблеми протидії контрабанді в Україні. *Соціологія права*. 2018. № 3–4. С. 58–63.

200. Пшеничний І. В. Організована транснаціональна злочинність і роль правоохоронних органів у протидії їй: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2010. 220 с.

201. Турчин Ю. Б. Особливості детермінації контрабанди підакцизних товарів. *Митна справа*. 2011. № 1 (73). С. 49–56.

202. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень: монографія. Харків: Право, 2020. 720 с.

203. Сметаніна Н. В., Граб Т. В. Кримінологічна характеристика злочинності неповнолітніх: сучасні тенденції. *Право і суспільство*. Дніпро. № 6 (2). 2018. С. 173–177.

204. Старко О. Л. Кримінологічні ознаки особи неповнолітнього злочинця. *Юридичний науковий електронний журнал*. Запоріжжя. 2020. №5. С. 203–205.

205. Богатирьов І. Г. Кримінологія: підручник / заг. ред. І. Г. Богатирьова, В. В. Топчія. Київ: ВД Дакор, 2018. 352 с.

206. Ковтун О. О., Поветкіна А. А. Біологічний вік, як інтегральний показник функціонального стану людини. *Актуальні проблеми фізичного*

виховання і спорту в сучасних умовах: матер. I Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 15 квіт. 2015 р.); редкол.: В. А. Ніколенко (відп. ред.) та ін. / Дніпропетровськ: Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара, 2015. С. 162–164.

207. Васирина М. М. Соціально-психологічний портрет особи контрабандиста. *Боротьба з організованою злочинністю та корупцією*: матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 4–5 квітня 2011 р.). Київ, 2011. С. 18–25.

208. Ярмакі В. Х. Протидія незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів: досвід зарубіжних країн. Південноукраїнський правничий часопис. Одеса. 2021. С. 70-74.

209. Болдарь Г.Є., Мичак С.О. Аналіз основних тенденцій міжнародного співробітництва у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів та психотропних речовин. IX Міжнародна науково-практична конференція. Харків. 2021. С. 77-79.

210. Кравцова М. О. Сучасний стан і напрями протидії кіберзлочинності в Україні. Вісник кримінологічної асоціації України, № 2(19). Харків. 2018. С. 155-166.

211. Самойленко О. А. Протидія кіберзлочинам: криміналістичний аспект : навчально- методичний посібник. Одеса. 2020. 133 с.

212. Продан Т. В. Протидія кіберзлочинності в Україні. Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції «Свобода, безпека та незалежність: правовий вимір». Київ. 2023. С. 370-372.

213. Супрун Т. М., Градовий А. В. Кримінологічна характеристика особи злочинця, яка вчиняє контрабанду наркотичних засобів. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). Вип. 4–5 (8–9). Ірпінь: УДФС України, 2017. С. 99–105.

214. Кримінологія. Академічний курс / кол. авт. ; за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ : Кондор, 2018. 588 с.

215. Бусол О. Ю., Романюк Б. В. Організована злочинність в Україні: визначення, аналіз, протидія: навч.-практ. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2022. 256 с.

216. Казначесва, Д. В. Військова злочинність: аналіз та прогнозування. Вісник Кримінологічної асоціації України, № 2(19). Київ. С. 132-140.

217. Марко С. І., Турчин Ю. Б. Попередження контрабанди та незаконного обігу підакцизних товарів заходами економічного характеру. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. Львів: ЛьВДУВС, 2011. Вип. 1 (2). 384 с.

218. Горбаченко П. А. Система загальносоціального запобігання контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2015. № 35. Ч. 2. Т. 3. С. 71–74.

219. Бандурка О. М. Злочинність і сучасність: монографія. Харків. 2020. 408 с.

220. Тодощак О. В. Служба в митних органах України (адміністративно-правовий і соціально-правовий аспекти): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, Одеська національна юридична академія, 2011. 20 с.

221. Кубальський В.Н., Момотюк В.О. Жіноча злочинність: особливості та тенденції розвитку в Україні. Судова апеляція: наук.-пр. журн, № 4. 2018. С. 60-68.

222. Ткачова О. В., Вітліна М. Чинники, що впливають на злочинність неповнолітніх. Науковий журнал «Молодий вчений», № 11 (63). Одеса. 2018. С. 929-932.

223. Мазур А. В. Організація митного контролю. *Конституція – основа державно-правового будівництва і соціального розвитку України: тези доп. та наук. повідомл. учасн. наук. конф. молодих учених* (Харків, 30 черв. 2011 р.) Харків, 2011 С. 138–141.

224. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз і тенденції злочинності у період до та після пандемії в Україні та деяких зарубіжних державах. Прикарпатський юридичний вісник, № 38. Одеса. 2020. С. 201–204.

225. Озернюк Є. П. Ознаки контрабанди історичних та культурних

цінностей *Митна справа*. 2015. № 4. С. 42–49.

226. Дідківська Г. В. Особливості кримінально-процесуального провадження у злочинах, вчинених неповнолітніми із соціально-неблагополучних сімей: монографія. Центр учбової літератури. Київ. 2020. 216 с.

227. Козярук О. О. Суб'єкт контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсів або фальсифікованих лікарських засобів. *Юридичний вісник*, №6. Одеса. 2020. С. 351-359.

228. Тараненко О. М. Сучасні завдання прокуратури щодо виконання постанови Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2005 року «Про затвердження державної програми «Контрабанді – СТОП» на 2005–2006 роки». *Митна справа*. 2007. № 3. С. 44–46.

229. Гродецький Ю. В. Перспективи криміналізації контрабанди товарів. *Вісник Асоціації кримінального права України*, № 1(15). Харків. 2021. С. 150-161.

230. Порядок направлення запитів Державної митної служби України до митних служб іноземних держав або їх інформування: наказ Державної митної служби України від 06.07.2005 р. № 639. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0639342-05> (дата звернення: 05.06.2021).

231. Кримінологія: підручник / за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкина. Харків: Право, 2014. 440 с.

232. Бусол О. Ю. Організована злочинність в Україні: стан і проблеми реалізації державної політики у сфері протидії цьому явищу. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*, № 2 (18). Київ. 2019. С. 60-71.

233. Про затвердження Положення про профілактику правопорушень, пов'язаних із здійсненням службової діяльності працівниками митної служби України: наказ Державної митної служби України від 24.05.2004 р. № 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0875-04> (дата звернення: 05.06.2021).

234. Положення про Управління внутрішньої безпеки Державної митної служби України та реорганізацію підрозділів власної безпеки митної служби

України: наказ Державної митної служби України від 03.04.2009 р. № 301.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0301342-09> (дата звернення: 05.06.2021).

235. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоколів, що її доповнюють (Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї і Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітря): Закон України від 04.02.2004 р. № 1433-IV.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1433-15> (дата звернення: 05.06.2021).

236. Свиначенко Ю. П., Андрусенко О. А. Попередження, виявлення та припинення оперативними підрозділами контрабанди наркотичних засобів, що вчиняються організованими злочинними групами. Юридичний бюлетень. Вип. 16. Одеса. 2020. С. 309-316.

237. Бандурка О.М., Перепелиця М.М., Манжай О.Н. Оперативно-розшукова компаративістика : монографія. Харків : Золота миля, 2013. 352 с.

238. Храмцов О. М. Насильство як категорія загальної частини вчення про обставини, що виключають злочинність діяння. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право», №27. Харків. 2019. С. 87-94.

239. Шуп'яна М. Ю. Злочинність неповнолітніх: до проблематики визначення поняття. Прикарпатський юридичний вісник. Одеса. 2022. С. 146-150.

240. Сухонос В.В., Білокінь Р.М., Сухонос В.В. (мол.)Кримінальне право. України: О.ч. підручник/ Університетська книга. Суми. 2020. 672 с.

АНКЕТА

Для опитування митників Державної митної служби України з метою вивчення та узагальнення думок практичних працівників стосовно проблем детермінації та запобігання контрабанді.

Дослідження проводиться мною особисто серед працівників ДМС України в Київській, Житомирській, Одеській, Львівській та Закарпатській областях. Зібрані дані не будуть опубліковані у відкритих виданнях.

Будь ласка, підкресліть один або декілька варіантів відповідей або дайте своє формулювання:

1. Стаж вашої роботи в митних органах:
А) до 1 року; Б) 1-3 роки; В) 3-6 років; Г) 6-10 років; Д) понад 10 років.
2. Чи є Ви працівником підрозділу по боротьбі з контрабандою та порушеннями митних правил: А) так; Б) ні.
3. Чи підтримуєте Ви пропозицію про скасування кримінальної відповідальності за контрабанду культурних цінностей: А) так; Б) ні.
4. Чи вважаєте Ви за необхідне віднесення слідства у всіх злочинах, пов'язаних з посяганнями на контрабанду, до компетенції одного правоохоронного органу: А) так; Б) ні.
5. Який, на Вашу думку, правоохоронний орган повинен провадити досудове слідство у справах про контрабанду:
А) Служба безпеки України;
Б) Міністерство внутрішніх справ України;

- В) Прокуратура України;
- Г) Державна митна служба України.

6. Які, на Вашу думку, обставини найбільше сприяють злочинцю при вчиненні контрабанди:

- а) необлаштованість державного кордону, неналежний прикордонний контроль;
- б) відсутність у митних органів права проводити оперативно-розшукову діяльність;
- в) недостатнє забезпечення митних органів технічними засобами митного контролю;
- г) слабо розвинута взаємодія митних та правоохоронних органів;
- д) неналежне фінансування митних органів;
- е) невелика чисельність працівників митних органів;
- є) недостатньо розвинуте міждержавне співробітництво в боротьбі з контрабандою ;
- ж) відсутність належної охорони археологічних поховань;
- з) недобросовісність експертів, що дають висновок про можливість вивезення за межі України;
- и) великі транспортні та пасажирські потоки через державний кордон, що не дає змоги провести суцільний митний контроль;
- і) кримінальна активність мешканців прикордонних районів;
- ї) корумпованість працівників державних та правоохоронних органів;
- к) інше (вказіть, що саме)_____

7. Які, на Вашу думку, найбільш поширені способи контрабанди через митний кордон України:

- а) поза місцем розташування митниці;
- б) в розташуванні митниці, але поза зоною митного контролю;
- в) поза часом здійснення митного оформлення;
- г) із незаконним звільненням від митного контролю;

- д) з використанням тайників та інших засобів, що утруднюють виявлення предметів;
- е) шляхом надання одним предметам вигляду інших;
- є) розбирання предмета з подальшим переміщенням його по частинах;
- ж) з поданням митному органу України як підстави для переміщення предметів через митний кордон неправдивих документів;
- з) з використання фальшивих документів;
- и) інше (вказіть, що саме) _____

8. Які, на Вашу думку, найбільш поширені способи руху при вчиненні контрабанди:

- А) авіаційний; – Г) морський транспорт;
- Б) автомобільний вантажний; – Д) річковий транспорт;
- В) автомобільний легковий; – Е) пішки;
- Є) залізничний міжміського та міжнародного сполучення;
- Ж) залізничний приміського сполучення;
- З) інше (вказіть, що саме) _____

9. Виходячи з Вашого досвіду роботи, зазначте ступінь участі злочинних угруповань у скоєнні контрабанди (підкресліть):

- а) переважна більшість кримінальних правопорушень у цій сфері є проявом діяльності злочинних структур;
- б) скоєння учасниками злочинних угруповань контрабанди як правило сполучиться із вчиненням інших корисливих злочинів;
- в) у вчиненні значної частини кримінальних правопорушень у сфері контрабанди найчастіше беруть участь працівники органів влади і управління;
- г) у вчиненні значної частини кримінальних правопорушень у сфері контрабанди найчастіше беруть участь колишні і нині працюючі працівники правоохоронних органів;
- д) інше _____

10. Які, на Вашу думку, заходи є найбільш необхідними для запобігання контрабанді:

- а) забезпечення кордону України більш дієвими засобами прикордонного контролю, що унеможливить його незаконний перетин;
- б) надання митним органам права проводити оперативно-розшукову діяльність;
- в) забезпечення митних органів необхідними засобами митного контролю та підвищення фінансування митників ДФС України;
- г) удосконалення взаємодії митних та правоохоронних органів;
- д) підвищення кількості персоналу митниці;
- е) підвищення рівня міждержавного співробітництва в боротьбі з контрабандою;
- є) збільшення розміру покарання за контрабанду ;
- ж) посилення контролю за обігом в Україні;
- з) збільшення часу на проведення митного контролю;
- и) збільшення роз'яснювальної роботи серед громадян України та іноземних громадян щодо недопустимості скоєння контрабанди ;
- і) посилення оперативно-розшукової діяльності з метою виявлення організованих злочинних груп та каналів контрабанди ;
- к) більш детальна розробка законодавства про вивезення та ввезення ;
- л) інше _____

Дата заповнення _____

Населений пункт _____

Щиро дякуємо!

Додаток Б

Результати
опитування співробітників Державної митної служби України з
метою вивчення та узагальнення думок практичних працівників стосовно
проблем детермінації та запобігання контрабанді в Україні

Питання	Варіанти відповідей	Кількість осіб	Відсоток, %
		380	100
1. Стаж вашої роботи в митних органах	А) до 1 року	9	2,4
	Б) 1-3 роки	18	4,7
	В) 3-6 років	50	13,1
	Г) 6-10 років	66	17,4
	Д) більше 10 років	217	57,1
	Е) не відповіли	20	5,3
2. Чи є Ви співробітником підрозділу по боротьбі з контрабандою та порушеннями митних правил	А) так	109	28,7
	Б) ні	247	65,0
	В) не відповіли	24	6,3
3. Чи підтримуєте Ви пропозицію про скасування кримінальної відповідальності за контрабанду культурних цінностей	А) так	84	22,1
	Б) ні	275	72,4
	В) не відповіли	21	5,5
4. Який, на Вашу думку, правоохоронний орган повинен провадити досудове слідство у справах про контрабанду	А) Служба безпеки України	107	28,2
	Б) Міністерство внутрішніх справ України	22	5,8
	В) Прокуратура України	29	7,6
	Г) Державна митна служба України	257	67,6
	Д) не відповіли	22	5,8
5. Які, на Вашу думку, обставини найбільше сприяють злочинцю при	А) необлаштованість державного кордону, неналежний прикордонний контроль	76	20
	Б) відсутність у митних органів права проводити	186	49

вчиненні контрабанди	оперативно-розшукову діяльність		
	В) недостатнє забезпечення митних органів технічними засобами митного контролю	103	27,1
	Г) слабо розвинута взаємодія митних та правоохоронних органів	113	29,7
	Д)) неналежне фінансування митних органів	87	22,9
	Е) невелика чисельність працівників митних органів	29	7,6
	Є) недостатньо розвинуте міждержавне співробітництво в боротьбі з контрабандою	76	20
	Ж) відсутність належної охорони археологічних поховань	71	18,7
	З) недобросовісність експертів, що дають висновок про можливість вивезення за межі України	56	14,7
	И) великі транспортні та пасажирські потоки через державний кордон, що не дає змоги провести суцільний митний контроль	91	24
	І) кримінальна активність мешканців прикордонних районів	28	7,4
	Ї) корумпованість працівників державних та правоохоронних органів	28	7,4
	К) інше	8	2,1
	Л) не відповіли	26	6,9
8. Які, на Вашу думку, найбільш поширені способи контрабанди через митний кордон України	А) поза місцем розташування митниці	122	32,1
	Б) в розташуванні митниці, але поза зоною митного контролю	25	6,6
	В) поза часом здійснення митного оформлення	13	3,4
	Г) із незаконним звільненням від митного контролю	52	13,7
	Д) з використанням тайників та інших засобів, що утруднюють виявлення предметів	149	39,2
	Е) шляхом надання одним предметам вигляду інших	84	22,1

	Є) розбирання предмета з подальшим переміщенням його по частинах	43	11,3
	Ж) з поданням митному органу України як підстави для переміщення предметів через митний кордон неправдивих документів	68	17,9
	З) з використання фальшивих документів	57	15
	И) інше	5	1,3
	І) не відповіли	21	5,5
	А) авіаційний	79	20,8
9. Які, на Вашу думку, найбільш поширені способи руху при вчиненні контрабанди	Б) автомобільний вантажний	122	32,1
	В) автомобільний легковий	195	51,3
	Г) морський транспорт	88	23,2
	Д) річковий транспорт	5	1,3
	Е) пішки	3	0,8
	Є) залізничний міжміського та міжнародного сполучення	184	48,4
	Ж) залізничний приміського сполучення	43	11,3
	З) інше	1	0,3
	И) не відповіли	18	4,7
	А) переважна більшість кримінальних правопорушень у цій сфері є проявом діяльності організованих злочинних структур	174	45,8
10. Виходячи з Вашого досвіду роботи, зазначте ступінь участі організованих злочинних угруповань у скоєнні контрабанди	Б) скоєння учасниками злочинних угруповань контрабанди як правило сполучиться із вчиненням інших корисливих злочинів	114	30
	В)) у вчиненні значної частини кримінальних правопорушень у сфері контрабанди найчастіше беруть участь працівники органів влади і управління	65	17,1
	Г) у вчиненні значної частини кримінальних правопорушень у сфері контрабанди найчастіше беруть участь колишні і нині працюючі співробітники правоохоронних органів	36	9,5
	Д) інше	2	0,5

	Е) переважна більшість кримінальних правопорушень у цій сфері вчинюється окремими особами	13	3,4
	Є) не відповіли	28	7,4
	а) забезпечення кордону України більш дієвими засобами прикордонного контролю, що унеможливить його незаконний перетин;	72	18,9
12. Які, на Вашу думку, заходи найбільш необхідні для запобігання контрабанді	б) надання митним органам права проводити оперативно-розшукову діяльність;	151	39,7
	в) забезпечення митних органів необхідними засобами митного контролю та підвищення фінансування митників ДФС України;	141	37,1
	г) удосконалення взаємодії митних та правоохоронних органів;	20	5,3
	д) підвищення кількості персоналу митниці;	86	22,6
	е) підвищення рівня міждержавного співробітництва в боротьбі з контрабандою;	37	9,7
	є) збільшення розміру покарання за контрабанду ;	75	19,7
	ж) посилення контролю за обігом в Україні;	75	19,7
	з) збільшення часу на проведення митного контролю;	56	14,7
	и) збільшення роз'яснювальної роботи серед громадян України та іноземних громадян щодо недопустимості скоєння контрабанди ;	109	28,7
	і) посилення оперативно-розшукової діяльності з метою виявлення організованих злочинних груп та каналів контрабанди ;	68	17,9
	к) інше	6	1,6
	л) не відповіли	24	6,3

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань правоохоронної діяльності

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-35-06

№

04-24/12-302

" 04 "

04

20 11 р.

Нетязі В. В.

08205

вул. Університетська, 31
м. Ірпінь, Київська область**Шановний Володимире Вікторовичу!**

Повідомляємо, що Ваші пропозиції Комітетом отримані та доведені до відома народних депутатів України – членів Комітету з питань правоохоронної діяльності, які як суб'єкти права законодавчої ініціативи можуть врахувати їх у законодавчій роботі.

З повагою**Голова Комітету****Д. Монастирський**

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Нетяга В. В. Причини та умови вчинення контрабанди в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 544–547. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2023/134.pdf.

2. Нетяга В. В. Проблема визначення об'єкту контрабанди у чинному законі про кримінальну відповідальність *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2021. № 1(15). С. 92-101. URL: <https://visnykpau.com/index.php/journal/article/view/476/368>

3. Нетяга В. В. Проблема визначення моменту закінчення контрабанди в Україні *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2 С. 232-237. URL: https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2021/09/21_2_ua/%D0%9D%D0%92_2-2021_23.10.21-232-237.pdf

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Нетяга В. В. Запобігання контрабанді в Україні: актуальна проблема сьогодення. *Пріоритетні напрямки розвитку та реформування правоохоронних органів України* : Всеукраїнська наук.-практ. конф. (Херсон, 31 жовтня 2019 р.) / за заг ред.: О. О. Шкути. Херсон : ТОВ «ВКФ«СТАР»ЛТД», 2019. С. 251–253.

2. Нетяга В. В., Богатирьова О. І. Кримінальна відповідальність за контрабанду за законодавством республіки Сан-Марино. *Гуманітарна наука XXI століття: сучасні виклики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук*: матеріали заочної міжнар. наук.-практ. конф. (Чернігів, 06 листопада 2020 р.) / гол. ред.: О. М. Тогочинський; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС України, 2020. С. 134–137.

3. Нетяга В. В. Корупційні вияви й службові зловживання серед митників як чинник контрабанди. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу,*

криміналістики та оперативно-розшукової діяльності : тези IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 26 лютого 2021 р.). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2021. 756 с. С. 186–189.

4. Нетяга В. В. Деякі питання криміналістичної класифікації економічних кримінальних правопорушень. *Актуальні проблеми діяльності органів досудового розслідування* : тези Всеукраїнської науково-практичної конференції (Дніпро, 26 травня 2021 р.). Дніпро : ДДУВС, 2021.

5. Нетяга В. В., Драган О.В. Кримінологічні аспекти контрабанди в Україні. XXXIII Міжнародна науково-практична конференція «Trends in the development of science in the modern world», 23-26 серпня 2022 р., Грац, Австрія. с.156-161.

які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Netyaga V. Some aspects of international practice preventing and countering smuggling. *Norwegian Journal of development of the International Science*. № 48/2020. P. 31–35.

2. Netyaga V. Criminological conditions of commission contraband in Ukraine. *Norwegian Journal of development of the International Science*. №50/2020. P. 63–67.